

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

6522/19/1

419990022

COBISS •

GRADIVA IN RAZPRAVE: št. 19

Izbrane listine

Zgodovinskega arhiva Ljubljana
(1320-1782)

**TRANSKRIPCIJE
Z REGESTI IN KOMENTARJI**

Božo Otorepec
Dragan Matic

Izbor, transkripcije, povzetki, komentarji: Božo Otorepec, Dragan Matić
Oblikovanje: Andreja Aljančič Povirk
Lektoriranje: Mija Mravlja
Fotografija: Darinka Mladenovič
Izvedba: Medit d.o.o.
Priprava za tisk: Fotolito Dolenc d.o.o.
Tisk: Tiskarna Grafos d.o.o.
Naklada: 1000 izvodov
Izdal in založil: Zgodovinski arhiv Ljubljana,
zanj odgovarja Janez Kopač
Finančna sredstva so zagotovili Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije,
Zvezno ministrstvo za znanost in promet na Dunaju in Mestna občina
Ljubljana.

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-160/98 z dne 24.
04. 1998 sodi katalog med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni
prometni davek.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

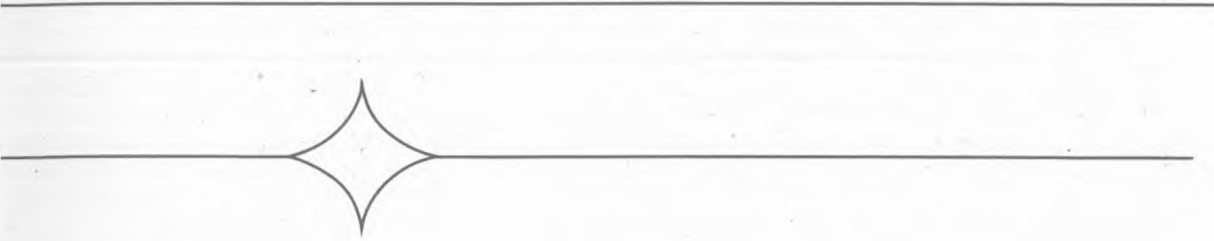
930.22(497.4 Ljubljana) "1320/1782"

ZGODOVINSKI arhiv (Ljubljana)

Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana : (1320-1782)
[izbor, transkripcija, povzetki, komentarji] Božo Otorepec, Dragan
Matić ; [prevod povzetkov Wolfgang Zitta, Martin Cregeen ;
fotografija Darinka Mladenovič]. - Ljubljana : Zgodovinski arhiv,
1998. - (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 19)

ISBN 961-6247-02-6

1. Otorepec, Božo 2. Matić, Dragan
77816832

GRADIVA IN RAZPRAVE: št. 19

Izbrane listine
Zgodovinskega arhiva Ljubljana
(1320-1782)

TRANSKRIPCIJE
Z REGESTI IN KOMENTARJI

Božo Otorespec
Dragan Matić

6522

N 15 -01- 1999 / 22

Uvodna beseda

Zgodovinski arhiv Ljubljana si je za obeležitev svojega častitljivega 100-letnega jubileja načrtno širok program dejavnosti, ki potekajo skozi celotno jubilejno leto 1998. Ena od pomembnih nalog v okviru programa praznovanja je tudi priprava in izdaja publikacije z naslovom »Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320-1782)«. Avtorja publikacije sta nekdanji več kot dvajsetletni sodelavec tedaj še Mestnega arhiva ljubljanskega dr. Božo Otorepec in sedanji sodelavec Zgodovinskega arhiva Ljubljana mag. Dragan Matić.

V Sloveniji in svetu so razmeroma redke publikacije, ki bi zbirko listin ali po drugih kriterijih izdelan izbor listinskega arhivskega gradiva nekega arhiva, predstavile strokovnemu in hkrati širšemu krogu javnosti kot zgodovinski vir. V Zgodovinskem arhivu Ljubljana smo se izjemne strokovne in finančne zahtevnosti projekta seveda zavedali. Na strokovnem področju je prevladalo popolno zaupanje avtorjema. Pri finančni plati projekta pa smo se hrabрили z mislijo, da je stoletnica naše ustanove enkratno pomemben dogodek in zaupali, da nam bodo nekdanji ustanovitelji in tudi sedanji ustanovitelj, to je Vlada Republike Slovenije in preko nje ministrstvo za kulturo, zagotovili zadostna sredstva za izvedbo tega projekta. Skupaj z dodatnimi finančnimi sredstvi, ki so jih za izvedbo našega stoletnega programa namenili še nekateri donatorji, smo vendarle zbrali zadostno vsoto denarja, ki nam je omogočila, da smo se dokončno odločili pripraviti za tisk in natisniti našo publikacijo. Ob tej priložnosti se našim nekdanjim ustanoviteljem, sedanjemu ustanovitelju in donatorjem, ki so navedeni na koncu publikacije, najlepše zahvaljujemo za njihovo naklonjenost.

Že vse od začetka, ko smo se z objavo izbranih listin, ki jih hrani naš arhiv, odločili obeležiti naš 100-letni jubilej, smo želeli nekoliko slavnostnejšo publikacijo. Hkrati pa nas je prevevala želja, da bi bila podana kar najbolj popolna informacija o listinskem gradivu v našem arhivu, kakor tudi, da bi publikacija služila kot zgodovinski vir za vse, ki jih zanima ljubljanska preteklost. Dejstvo je, da starih in dragocenih listin ni mogoče vsak dan posredovati vsem, ki jih zanima zgodovina Ljubljane. Menimo, da bo objava pripomogla k boljši ohranjenosti tega, za poznavanje preteklosti slovenskega glavnega mesta, izjemnega segmenta zgodovinskih virov.

Pri pripravi publikacije smo mislili tudi na pedagoški učinek, ki ga mora imeti vsaka objava arhivskih virov. Veliko študentov zgodovine in njej podobnih znanstvenih panog se namreč muči z branjem in razumevanjem srednjeveških tekstov. Zato smo se odločili, da vse listine v naši publikaciji tudi »prestavimo« (transkribiramo) v današnjo pisavo, k njihovem razumevanju pa pomagamo s prevodi vsebin, ki jih ti zgodovinski viri vsebujejo. Odločili smo se tudi, da bo imela publikacija v okviru serije Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana dva zvezka. V prvem so avtentične reprodukcije listin, v drugem pa transkripcije, prevodi ali povzetki oziroma regesti, komentarji in literatura, ki se tiče objavljenih listin.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana imamo tudi za naslednja leta zamišljenih nekaj projektov, ki naj bi predstavili zelo pomembno gradivo za zgodovino območja, na katerem delujemo. Zato upamo, da po letošnjem letu, ko se bodo končale kar številne aktivnosti, s katerimi strokovni in drugi javnosti predstavljamo arhiv, arhivsko dejavnost in zgodovinske dragocenosti, naša dejavnost pri posredovanju zgodovinskih virov ne bo zamrla. Zastavili smo si projekt, da bomo v naslednjih letih začeli s ponatisi publikacije »Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku«, ki je v več snopičih izhajala v petdesetih letih, seveda dopolnjene z najnovejšimi raziskavami in spoznanji. Ponatisi bodo dopolnjeni z dognanji, ki so se izkristalizirala v letih po izidu. Za izvedbo tega, prav tako zelo zahtevnega projekta, smo se že dogovorili z avtorjem dr. Božom Otorepcem, ki je tedaj pripravil omenjeno gradivo za objavo v tedanji tehniki.

Ker smo prepričani, da nas pri naših projektih ne bo zaustavila finančna plat, se skupaj z avtorji veselimo novih izdaj pomembnih zgodovinskih arhivskih dokumentov za zgodovino Ljubljane in tudi drugih delov Slovenije.

Predgovor

Ob praznovanju stoletnice naše ustanove, najstarejše mestne kulturne institucije, je poleg ostalega izšla tudi pričujoča publikacija, s katero predstavljamo nekaj izbranih listin, ki jih hranimo. Gre za najstarejše in na nek način tudi najdragocenejše gradivo, ki ima velik pomen za zgodovinsko znanost, v preteklosti pa je bilo nenavadno pomembno za (samo)upravni, gospodarski in družbeni razvoj Ljubljane. O tem priča že dejstvo, da so listine v dolgih stoletjih skrbno hranili in prepisovali, ter da so se na zapisane pravice sklicevali še dolgo potem ko so bile izdane – v posameznih primerih celo tja v 19. stoletje.

Izbrane listine so bile izdane v širokem časovnem loku od leta 1320, ko je vojvoda Henrik Ljubljančanom podelil najstarejši znani ljubljanski privilegij (najstarejša listina, ki jo hranimo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana), pa do leta 1782, ko je cesar Jožef II. Ljubljani potrdil starodavne pravice in svoboščine z zloveščim pristavkom, da jih lahko on ali njegovi nasledniki tudi zmanjšajo ali sploh odpravijo. Nedolgo zatem je do tega z ukinitvijo mestne samouprave tudi res prišlo. Ravno o mestni avtonomiji pa govori večina izbranih listin. Njihova vsebina v glavnem odseva napore ljubljanskih meščanov pri utrjevanju mestne samouprave, urejanju mestnega sodstva in zaščiti mestnega gospodarstva, predvsem trgovine. V posameznih primerih listine zadevajo tudi ostale pomembne mestne zadeve na področju verskih zadev, obrambe, urbanizma, šolstva, obrti, finančništva, mestnega premoženja ipd.

Ker je privilegijsko pravo fevdalne družbe temeljilo na principu podeljevanja privilegijev za vsako zadevo posebej, t. j. njihovega sprotnega reševanja ali potrjevanja že podeljenih pravic, je iz listinskega gradiva razvidno, kakšne težave so imeli Ljubljančani pri uveljavitvi svojih interesov. Ti so se večkrat križali z interesi veliko močnejših in večjih mest oz. dežel, nemalokrat pa so bili povsem nasprotni tudi s koristni domačega klera, kranjskega plemstva in podeželskih prebivalcev. Tudi mestni gospod in deželni knez Ljubljančanov oz. njihovih pravic nista mogla vedno zaščititi, kljub temu, da so jim to on ali njegovi predniki slovesno obljubili.

Poleg privilegijev, ki so jih mestni gospodje podelili Ljubljani, je listin glede na izdajatelja oz. destinatorja še več vrst. Tako imamo npr. listine, ki jih je izdalo mesto (oz. mestni samoupravni organi –

sodnik, mestni svet, kasneje tudi župan), in z njimi normiralo ustaljene postopke znotraj mesta (npr. izdajo mitninske tarife) ali kot pravna oseba nastopalo navzven (npr. prezentacijo duhovnika na svoj beneficij v Aachnu). V drugo skupino sodijo listine, ki jih vladar naslavlja na deželno plemstvo ali duhovščino in se tičejo mestnih pravic (npr. odločbe o podeželski trgovini).

V nekaterih primerih so listine naslovljene na posameznika, izdajatelj pa je lahko prav tako mesto (npr. kupoprodajne pogodbe), pri pomembnejših osebah pa spet vladar oz. njegov zastopnik – deželni glavar ali vicedom (npr. privilegiji bogatih trgovcev, ustanove večnih maš ipd.). Več je tudi listin, ki so jih izdale cerkvene organizacije in so večinoma poslovne narave.

Nekatere listine so ohranjene tudi kot overovljen prepis, ki ga je vidimirala posamezna ugledna ustanova s splošnim zaupanjem (npr. avguštinski samostan).

Osnova za fond Listine (LJU 333), iz katerega so izbrani primerki, predstavljeni v tej knjigi, je obstajala že pred nastankom naše ustanove. Prvotno je šlo za provenienčno celoto mestnih privilegijev oziroma redkih listin v mestni hrambi. S poznejšimi pridobitvami drugih provenienc se je ta provenienčna celota razvila v zbirko. Listine kot poseben del arhiva navaja že Radics, vendar jih našteje le 69, Aškerc, ki je listine prav tako navajal posebej, jih je do vključno 17. stoletja navedel 75, iz 18. stoletja pa kar 88. Danes fond listin obsega: 284 arhivalij med letoma 1320 in 1896.

Zbirko mestnih privilegijev je mestna uprava do 14. stoletja hranila zaradi praktičnih upravno-gospodarskih razlogov. V dobi mestne avtonomije so privilegijske listine hranili v privilegijski skrinji, ki so jo najvišji mestni funkcionarji ob vsakoletnih volitvah izročili svojim naslednikom. Znano je, da je npr. v začetku 17. stoletja magistrat svoje privilegije hranil v ljubljanski stolnici. Tako je škof Hren ob neki priložnosti svojo zahtevo, naj magistrat prispeva del sredstev za obnovo stolnice, utemeljeval s tem, da so jo ustanovili ribiči, predniki ljubljanskih meščanov, da se v njej nahaja ljubljanski grb in da so v njej shranjeni mestni privilegiji. Prvotno je zbirka obsegala mnogo več privilegijev, ki so bili sčasoma delno uničeni –

morda v požarih od 14. stoletja dalje, ali pa kako drugače prišli v druge roke. Iz prepisov mestnih privilegijev v privilegijski knjigi je razvidno, da je osem originalov zašlo v deželni muzej – verjetno po raznih mestnih očetih ali znanstvenikih, ki so hoteli obogatiti zbirke Rudolfinuma – in se danes nahajajo v zbirki listin Arhiva Republike Slovenije. Ljubljanski kronist Schönleben v svojih »Jahr Schrifften des Herzogthumbs Crain« iz leta 1660 tudi poroča, da je bil leta 1294 v Ljubljani uničen stari rotovž z registraturo in tamkajšnjimi spisi. Točnost tega podatka je težko preveriti, ker manjka vsaka opora v drugih verodostojnih pisnih virih. Njegov dobesedni smisel gotovo ni točen. Tudi Valvasor poroča, da je bilo v požaru leta 1371, ko so pogoreli vsi trije ljubljanski trgi, v mestni hiši uničeno mnogo privilegijskih listin. Vendar so najvažnejše listine iz dobe pred tem letom ohranjene. Privilegijske listine so verjetno tedaj hranili sodniki pri sebi, medtem ko so v uradnih prostorih hranili predvsem dokumentacijo za stranke.

Drugi sestavni del fonda so ustanovne listine raznih ustanov. Mesto je hranilo take listine, ker je imelo po želji ustanoviteljev nadzorno pravico nad ustanovami ali pravico prezentacije duhovnikov (kaplanije), ali pa je ustanovnik želel, da se ustanovna listina pri mestu varno hrani.

Tretji del so razne privatno-pravne listine meščanov, ki so jih dajali mestu v hrambo zaradi večje varnosti. Te so bile v starejši dobi verjetno mnogo številnejše, kot danes. Tako je npr. v listini s 3. decembra 1376 (Državni arhiv na Dunaju) navedeno, da sta ljubljanski meščan Jorg der Waschengyl in žena Rehchcz svoje listine o fevdnem zajmu svoje hiše na Bregu na Novem trgu v Ljubljani dala »Larenczen dem statschreyber cze wehalten«, ki pa jih je izgubil ali nekam založil.

Ostali del fonda predstavljajo listine in diplome raznega izvora, ki so v zbirko prišle z nakupom iz aktovskega gradiva ali pa so bile odkrite v starih vezavah kodeksov.

Pri nastajanju publikacije smo se poskušali držati načela čimvečje uporabnosti, tako da bi listinsko gradivo približali kar najširšem krogu ljudi. Pri tem torej nismo imeli v mislih samo zgodovinarjev, ki bi se za objavljeno gradivo zanimali zaradi stroke,

pač pa tudi one, ki se z zgodovino ukvarjajo bolj ljubiteljsko. Tako so listine, ki si sledijo kronološko, predstavljene v dveh zvezkih. V prvem so objavljene njihove fotografije, v drugem pa naslov listine (za kaj gre, datum in kraj izdaje), regist, transkripcija, opis nekaterih zunanjih lastnosti (material, dimenzije, število folijev, pečat) ter komentar, ki skuša osvetliti ozadje nastanka listine oz. interese, ki so privedli do njene izdaje. Na koncu sledijo navedbe del, kjer je bila listina že objavljena in izbor literature, ki se na listino nanaša. Listine so razdeljene po poglavjih. Vsako stoletje predstavlja eno poglavje, ki se v II. zvezku začne s krajšim uvodom, pravzaprav orisom najpomembnejših razmer v Ljubljani, na Kranjskem, pa tudi širše, kolikor je to vplivalo na mestno in deželno zgodovino. Tako smo skušali listine čimbolj umestiti v prostor in čas, saj golo objavljanje, iztrgano iz širšega konteksta, nestrokovnjaku ne bi povedalo dosti. Poudariti je treba, da je v uvodih v posamezna poglavja šlo zgolj za predstavitev nekaterih osnovnih informacij, ki bodo bralcu olajšale predstavo o času, v katerem so nastajale – to je torej tudi edina ambicija omenjenih uvodnikov. Tudi seznam literature o snovi, ki zadeva obravnavano listino, bi bil morda lahko v posameznih primerih drugačen oz. daljši.

Pri ediciji listin smo se držali načela, da se v transkripciji vrstica začne in konča tako kot v originalu. Tako je bralcu olajšana uporaba publikacije, saj – potem ko oba zvezka odpre na odgovarjajočih mestih – lahko preverja original s transkripcijo in to po potrebi za vsako besedo oz. črko sproti. Načela transkripcije so bila uporabljena tako, da se tudi slabšemu bralcu, ali sploh začetniku v branju gotice, omogoči čim lažje branje – prepisi so identični originalu, le črki u in v sta na potrebnih mestih spremenjeni toliko, da ustrezata svoji dejanski glasovni vrednosti (npr.: vnnd je transkribirano kot unnd, uon pa kot von). Kar se tiče velikih začetnic, smo se držali znanega načela, da jih v transkripciji rabimo le pri osebnih in krajevnih imenih ter na začetku stavka. Kratice so razrešene v oglatem oklepaju [], znotraj katerega so črke izpisane v kurzivi. Poševno ležeče črte // so uporabljene tam, kjer tekst manjka zaradi poškodovane, uničene oz. odstranjene podlage, manjkajoči del pa je prav tako izpisan v kurzivi. Okrogli oklepaj () smo zadržali za ponazoritev odgovarjajočih oklepajev v originalu.

Transkripcije so v večini primerov (od listine št. 1 do št. 31, t. j.

od leta 1320 do 1515) avtorsko delo dr. Boža Otorepca. Pri tem gre v 29 primerih za listine, ki jih je dr. Otorepec že objavil v svojem znanem delu »Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku«, dve listini (št. 30 – 1515, jan. 1., Ljubljanski privilegij o izgonu Židov in št. 31 – 1514, avg. 20., Kriminalni sodni red cesarja Maksimilijana) pa v omenjenem delu nista bili objavljeni. Dr. Otorepec je tudi avtor komentarjev k listinam št. 12, 18, 20, 22, 28, 29, 30, 31. K ostalim listinam je komentarje prispeval pisec teh vrstic, ki je tudi transkribiral listine od št. 32 do 46, izdane med letoma 1532 in 1782, in sestavil uvodne zgodovinske orise.

Za pomoč in nasvete pri nastajanju svojega dela publikacije se iskreno zahvaljujem dr. Božu Otorepcu in Dragu Trpinu, ki sta mi z veliko dobrohotnostjo in potrpežljivostjo pomagala iz marsikatere zagate.

Upam, da bo ta – v tolikšnem obsegu za naše kraje še dokaj nov – način objave listinskega gradiva dosegel svoj namen, zadovoljil strokovnjake, pomagal kakemu začetniku v branju starejšega arhivskega gradiva in povečal splošno zanimanje javnosti za tovrstne arhivalije.

Dragan Matic

Listine kot zgodovinski vir

Ljudje danes običajno pod pojmom »listina« razumejo vsak pomembnejši zapis ne glede na izgled in sestavo, glavni poudarek gre pomembni, svečani vsebini. Tako je E. Kocbek knjigo svojih partizanskih spominov naslovil kar Listina (1967), čeprav nima tekst z zgodovinskim pojmovanjem listine ničesar skupnega, označuje pa skupno svečano obvezo boju za osvoboditev domovine. K takemu pojmovanju spadajo tudi razne »listine o položitvi temeljnega kamna« in podobne oznake. Podoben razvoj je imela raba označbe kodeks, prvotnega poveza več povoščenih tablic, danes pa se s to besedo označujejo razni bolj pomembni pravilniki, kot na primer novinarski kodeks.

Listine so eden od osnovnih zgodovinskih virov za srednjeveško zgodovino. Njihov pomen je v dejstvu, da takrat ni bil določen pravni položaj posameznika s splošno obveznimi zakoni, temveč z individualnim privilegijskim pravom.

Danes je v rabi več definicij listine, ki skušajo podati njeno bistvo. Po eni je listina »pričevanje v pravne namene« (Fichtenau), po drugi pa »zapis o dejanju pravnega značaja, sestavljen ob upoštevanju različnih oblik, odvisnih od osebe, časa, kraja in zadeve« (Clavis medievalis). Nekateri pa listino definirajo tudi kot »za zgodovinsko pričevanje namenjen zapis, sestavljen ob upoštevanju posebnih urejenih form, sposobnih, da ga potrde« (Bernheim), vendar pa ta definicija ne ustreza resničnemu bistvu listin, ki niso bile izdelane za »zgodovinsko pričevanje«, ampak so proizvod poslovnega življenja, njihov namen pa je bil edino v zagotovitvi pravne varnosti, ne pa zgodovinskega pričevanja. Zgodovinski pa tudi pravni vedi še najbolj ustreza definicija, da je »listina pisni zapis o dogodku pravne narave, sestavljen ob upoštevanju določenih zunanjih in notranjih značilnosti ter potrjen« (Brandt). Ker se »dogodki pravne narave« vrste v človeškem življenju od rojstva (krstni oz. rojstni list) do smrti (mrliški list), od poroke do testamenta dalje v širšo skupnost kraja (mestni statut) ter še naprej v državnem okviru (ustava), je razumljivo, da imajo v vsakdanjem življenju listine še vedno velik pomen. K njim štejemo razne kupnoprodajne listine, darovnice, testamente, podelitve, potrdila, pričevanja itd. Listina mora biti torej zapisana,

sestavljena pa mora biti po določenih zunanjih in notranjih značilnostih.

Med *zunanje značilnosti* listine štejemo: material, na katerega je listina pisana (papirus, pergament, papir), orodje, s katerim je bila pisana (trska, ptičje, kovinsko pero), vrsta črnila, uporabljenega za pisanje (črno, modro). Pomembni so tudi oblika in velikost listine, zapis po širini ali višini, ali gre za posamezen list, zvitek, zvezek ali kar cel kodeks, črte, na katere je bil tekst pisan. Med glavne zunanje značilnosti, vidne seveda le na originalu, spada predvsem pisava, ki se mora skladati z datumom listine ter časom in krajem uporabe take pisave. K pisavi spadajo tudi razni podpisi in znaki, umetniška oprema listine z inicialkami, velikimi začetnimi črkami in celo miniaturnimi v njih. V tekstu lahko opazimo razne razure, brisanja prvotnega teksta, korekture, dodatke pa tudi luknje v pergamentu. Del teksta so tudi razni križi, krizmoni (Kristusov monogram), podpisi vladarjev v obliki monogramov, notarski znaki in podobno. Pomembna zunanja značilnost listine so razna sredstva za overovitev listine, od srednjega veka dalje predvsem pečat. Pri pečatu poznamo različne načine pritrditve na listino (vrvica, pergamentni trak, pritisnjen na listino itd.), razne materiale za pečatenje (naravni ali barvni vosek, svinec, srebro, zlato), razne oblike (ščitast, okrogel, koničasto-ovalen itd.), predvsem pa je pomembna legenda, ki govori o lastniku pečata in pa podoba, ki je pri fevdalcih največkrat grb. Končno so pri listini važna tudi zunanja ohranjenost, načini zložitve, morebitna zapora listine s pečatom ter na hrbtu dorzualne notice s podatki o vsebini listine ali arhivski signaturi.

Med *notranje značilnosti* listine štejemo tekst z njegovimi posebnostmi: najpomembnejši je gotovo jezik, v katerem je listina napisana. Na Slovenskem prevladuje do 70. let 13. stoletja latinščina, od takrat dalje nemščina, razen v cerkvenem območju, kjer se ohranja latinščina še naprej. Med notranje značilnosti spadajo listinske formule, po katerih je bil sestavljen tekst, in pa oblika posameznih formul, ki je včasih daljša, včasih krajša. Pomembne so tudi omembe raznih prič in pečatnikov, ki lahko služijo za preveritev pristnosti listine. Notranje značilnosti je možno preveriti tudi, če je listina

ohranjena le v prepisu ali tisku. Ker veliko listin ni ohranjenih v originalu, je presoja notranjih značilnosti glede pristnosti listine posebno važna, a tudi lahko zmotljiva.

Formule, po katerih so bile listine sestavljene, se delijo v protokol in tekst, protokol pa v uvodni protokol na začetku in zaključni protokol na koncu listine, med obema pa je tekst.

Uvodni protokol obsega naslednje formule: 1. invokacija – pozivanje Boga, Kristusa, sv. Trojice itd.; 2. intitulacija – ime in naziv (titula) izstavitelja, često povezana z devocijsko formulo (npr. »po božji milosti«); 3. inskripcija – ime prejemnika listine oz. destinatorja, povezana s salutacijo, pozdravno formulo (npr. »pozdrav v Gospodu«).

Tekst obsega: 1. arengo – utemeljitev pravnega dejanja s splošnimi frazami (npr. »kralj mora ščititi svoje podložnike«); 2. promulgacija ali publikacija objavlja pravno dejanje vsem, ki se jih tiče; 3. naracija je pripoved o okoliščinah, ki so povzročile izdajo listine (npr. »prišel je pred nas in nas zaprosil«); 4. dispozicija je glavni del listine z izjavo volje izstavitelja (npr. »zato hočemo, da«); 5. sankcija grozi s kaznijo ob kršitvi določb listine (ta je pri svetnih izstaviteljih denarna, pri duhovnih pa cerkvena); 6. koroboracija navaja sredstva overovitve listine (pečat, podpis).

Zaključni protokol vsebuje: 1. podpise, ki so lahko lastnoročni ali jih je zapisal pisar, in to izstavitelja, prič ali pisarja; 2. datiranje z navedbo kraja in časa pravnega dejanja (actum) in izstavitve listine (datum); 3. aprekacija, ki vsebuje zaključni pozdrav (npr. amen, vale, valete).

Vsaka listina mora biti *overovljena*, saj se pravna moč listine in njena veljava dejansko ustvarita šele z overovitvijo. Konec antike je bil to podpis pisarja oz. notarja, ki ga je za to pooblastila država, kasneje je bil pečat glavno sredstvo overovitve. Lahko je bil pečat samega izstavitelja ali pa naprošenega lastnika »mogočnega«, t. j. splošno znanega in veljavnega pečata ali prič pravnega dejanja, kar je pri nas od 13. stoletja dalje najpogostejši primer. Od konca srednjega veka dalje se kot dodatno sredstvo overovitve listine pojavlja tudi podpis izstavitelja. Tako se Maksimilijan I. »podpisuje« s stavkom »per regem per se«, njegov sin Ferdinand I. pa že s svojim imenom. Poleg pečatenja so v srednjem veku poznali še druge načine

overovitve listine, kot na primer chirograph, kjer so na kos pergamenta napisali tekst listine dvakrat, vmes pa spoznavno besedo, ki so jo potem razrezali po sredini, dokaz pristnosti pa je bila skladnost obeh delov. Druga možnost je bila hramba listine na javnem mestu, v Ljubljani na primer pri mestnem pisarju, in končno izdelava listine po pooblaščenem javnem notarju v posebni obliki notarskega instrumenta, predhodno vpisanega v notarsko imbreviaturno knjigo.

Delitev listin

Že od srednjega veka dalje se listine glede na kakovost in trajnost pravne vsebine delijo na dve veliki skupini:

1. diplome ali tudi privilegiji, ki vsebujejo odredbe trajne vrednosti,
2. mandate, enostavne poslovne listine o ureditvi nekega posla.

Diploma je posebno svečana izjava volje nekega imetnika javne oblasti, kamor spadajo razni privilegiji (mestni, tržni, davčni, carinski, posestni itd.), darovnice o podelitvah fevdov, mednarodne pogodbe in podobno. Diplome so običajno večjega formata, skrbno izdelane, imajo popoln aparat listinskih formul, na katerih se je pozneje razvila diplomatika, veda o listinah.

Mandat ali nalog je enostavna poslovna listina, običajno v obliki pisma, ob opustitvi večine formul, zato se v nemško pisanih listinah imenuje kar »brief« – pismo. Veliko listin v privilegijski knjigi Ljubljane se dejansko uvršča med take mandate, izdane od vladarja kot mestnega gospoda za reševanje vsakokratnih mestnih problemov.

Klasična diplomatika kot veda o listinah loči listine tudi glede na izstavitelja ter jih deli v: 1. papeške listine, 2. cesarske in kraljevske listine, 3. privatne listine, kamor sodijo vse tiste, ki niso v 1. ali 2. skupini.

Druga delitev listin je glede na pravno avtoriteto. Tu ločimo: 1. javne listine, izdane od suverene avtoritete, torej papeža, vladarjev, deželnih knezov, ki so pridobili suverenost, ter notarjev, 2. privatne listine vseh nesuverenih oblasti, kot na primer plemičev, mest, samostanov, ustanov in podobno.

Mestni privilegiji

V srednjem veku je večino pravnih razmerij v mestih urejalo običajno pravo, ki mnogokrat ni bilo niti zapisano. Mesta z večjo avtonomijo – pri nas predvsem v Primorju – so imela pravna razmerja urejena s statuti, drugje, predvsem v notranjosti Slovenije, pa s privilegijskim pravom. Toda tudi tu najdemo mesta s statuti, tako na primer Ptuj, čigar statut so kot statut štajerskih mest uporabljali tudi v Ogleju in Krškem. Privilegiji so bili po pravilu namenjeni pridobivanju novih pravic ali zagotovitvi spornih. Izdajal jih je mestni gospod iz svoje pisarne tudi na podlagi predloženih izjav, dokazil in prošenj, obravnavajo pa v glavnem razmerja mesta do drugih mest ali oseb. Mesta s privilegijskim pravom so zbirala privilegije različne vsebine od najstarejših časov dalje, v Ljubljani od leta 1320 naprej. Posamezni privilegiji so vsebovali le nekaj posameznih določil o zadevah, ki so bile v določenem času aktualne, reševale so torej aktualne pereče probleme mesta. Zbirke teh privilegijev ne predstavljajo enotnega pravnega sistema, veliko stvari je bilo že zastarelih.

Najizrazitejše privilegijsko pravo je imela Ljubljana. Njen prvi privilegij je ohranjen šele iz leta 1320; izdal ga je Henrik Goriško-Tirolski in obravnava dolžnosti fevdalcev do mest in arestni postopek za zunanje dolžnike. Kasneje, pod Habsburžani, se je število privilegijev množilo. Leta 1566, ko je zadnje v celoti potrdil nadvojvoda Karl, jih je bilo že ok. 100 z nad 200 stranmi teksta. Iz teh privilegijev spoznamo najbolj aktualna vprašanja Ljubljane: razmerja med mestom in plemstvom, predvsem obremenitev plemstva z meščanskimi bremeni, pristojnost mestnih organov, zlasti v sodnih zadevah, vedno nove prepovedi trgovine na podeželju, zaščito meščanskih trgovskih pravic glede na druga mesta in mitnine; pa tudi varovanje mestnih pravic do mestne gmajne in gozdov.

Listine za zgodovino Ljubljane v srednjem veku so bile doslej še najbolj popolno izdane v zbirki Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, kjer je v 11 zvezkih objavljeno okrog 880 listin. Žal je ta zbirka zaradi težkih razmer pri izdajanju le začasnega značaja. Takratna zamisel je bila, da ni pametno čakati na popolno zbirko listin iz srednjega veka, ker je bilo še veliko neraziskanega, ampak naj se

listine objavljajo postopoma, kot se pač najdejo, da bi bile čim preje dostopne za raziskovalce zgodovine Ljubljane. Vsaka listina je imela poleg datuma še slovenski povzetek, navedbo nahajališča originala ali prepisa, podatek o objavi cele listine ali regesta in včasih tudi podatek o uporabi v zgodovinski literaturi. Temu je sledil tekst listine v celoti ali le kot obširen regest z besedami originala. Na koncu je sledila še navedba o številu ohranjenih pečatov. Pri transkripciji je bilo upoštevano načelo čim večje vernosti originalu ob razrešitvi vseh kratic. Ker je zbirka sedaj že skoraj blizu mogoče popolnosti, bi jo bilo treba izdati v knjižni obliki in uporabiti danes veljavna načela transkripcije za nemško pisane tekste, t. j. razrešitev vseh kratic, prilagoditev pravopisa sodobnim oblikam (npr. vnd, vnnd = und), z veliko začetnico je treba pisati le osebna imena in priimke ter vsa krajevna imena. Novo izdajo bi bilo treba še dopolniti s posameznimi listinami, ki so bile najdene medtem.

Listinsko gradivo za zgodovino Ljubljane v arhivih po Evropi

Poleg Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani hranijo posamezne listine, pomembne za zgodovino mesta, tudi arhivi v Piranu, Kopru, Mariboru, Ptujju in Celju. Veliko več listinskega gradiva pa hranijo arhivske ustanove v sosednjih deželah. Precej listin o povezavah Ljubljane s Trstom hranijo v listinski zbirki arhiva mesta Trsta (Archivio diplomatico) v Mestni biblioteki v Trstu, zlasti za 15. in 16. stoletje. Tudi nekdanji Notarski arhiv (Archivio notarile), ki ga kot poseben fond hrani Državni arhiv v furlanskem Vidmu/Udine, hrani številne notarske knjige z vpisi notarskih listin, od katerih mnoge pričajo o trgovini Ljubljane s Furlanijo od konca 13. stoletja dalje, ohranjene pa so tudi številne originalne listine, ki so večinoma še neraziskane. Tudi Nadškofijski arhiv v Vidmu hrani precej notarskih knjig in zbirk listinskih prepisov. Znano je, da hrani nekaj listin za zgodovino Ljubljane tudi arhiv pri muzeju v Čedadu in biblioteka v San Danielu, ki doslej še nista bila pregledana. Posamezne listine v zvezi z

Ljubljano se najdejo tudi v Državnem arhivu v Benetkah in tamkajšnji biblioteki Marciani.

Od arhivov v Avstriji ima največ listinskega gradiva za Ljubljano še vedno Haus-Hof- und Staatsarchiv, čeprav so bile številne listine po letu 1978 vrnjene v Slovenijo, kjer se hranijo sedaj v Arhivu Republike Slovenije kot poseben fond, ostale pa so tiste listine, ki po provenienci niso naše, se pa pogosto nanašajo na zgodovino Ljubljane. Številne od teh so bile objavljene v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I.–XI., 1956–1966, vendar bi bilo ob sistematičnem pregledu celotne listinske zbirke tega arhiva mogoče najti še druge. V zvezi z naselbino Nemškega viteškega reda v Ljubljani od začetka 13. stoletja je pomemben Centralni arhiv NVR na Dunaju, ki hrani številne listine za Ljubljano, obenem z več urbarji. Precej originalnih listin hrani tudi Arhiv dvorne komore na Dunaju, delno v originalih, delno v številnih prepisih po raznih kopiačnih knjigah. Od konca 15. stoletja dalje je zelo pomembna serija tako imenovanih Gedenkbücher s prepisi izdanih listin, od katerih se mnoge nanašajo tudi na Ljubljano, zlasti v zvezi z njeno obrambno funkcijo in gospodarstvom. V seriji Notranjeavstrijska gospostva (Innerösterr. Herrschaften) vsebuje fascikel Ljubljana važno gradivo za mestno zgodovino za čas 1526–1664. Akti notranjeavstrijske komore vsebujejo gradivo tudi za Ljubljano od leta 1525 dalje.

Spodnjeavstrijski deželni arhiv na Dunaju hrani fevdne knjige iz druge polovice 15. stoletja s številnimi podatki o podelitvah fevdov ljubljanskim meščanom.

Od drugih avstrijskih arhivov je za ljubljansko gradivo pomemben Štajerski deželni arhiv v Gradcu, ki hrani številne listine pa tudi akte od 16. stoletja dalje. Tudi Koroški deželni arhiv v Celovcu ima bogato zbirko listin, vendar malo za Ljubljano. Nekaj listin je v prepisih po raznih kopiačnih knjigah.

V Tirolskem deželnem arhivu v Innsbrucku hranijo nekaj listin, pomembnih za zgodovino Ljubljane, delno v originalu delno v prepisih v kopiačnih, računskih in fevdnih knjigah iz časa Goriško-Tirolskih, od katerih so nekatere že objavljene v GZL ali sestavku K. Kovača v Carnioli 3, 1911 in 3, 1913.

Tu je naštetih le nekaj arhivskih ustanov, za katere je znano, da

hranijo gradivo za zgodovino Ljubljane. Mnoge od njih bi bilo potrebno še veliko podrobneje pogledati, saj se utegnejo razne listine skrivati tudi v še nepregledanih zbirkah prepisov iz kasnejših časov, posebno v raznih arhivih Furlanije.

Božo Otorepec

Ljubljana v 14. stoletju

Začetek 14. stoletja je bil na nek način čas razpleta – ne samo na Kranjskem, ampak tudi v južnih deželah Svetega rimskega cesarstva, kjer so Habsburžani kot nova nemška vladarska rodbina pridobivali svojo fevdalno posest.

Na Kranjskem je med rodbinama Andechs in Spanheim v 13. stoletju potekal boj za prevlado in deželno gospostvo. Posledica rivalstva je tudi vzpon Ljubljane – naselbine okoli spanheimskega gradu, ki so jo njeni mestni gospodje favorizirali na račun andeškega Kamnika in posesti v severnih delih dežele. To je – poleg oživitve trgovine na dolge razdalje – povzročilo, da je Ljubljana sredi 13. stoletja po pomenu prevzela prvenstvo med mesti na Kranjskem. Z izumrtjem Spanheimov je Kranjska in z njo Ljubljana po dedni pogodbi sicer pripadla Otokarju II. Přemislju, a jo je moral zaradi odpora lokalnih faktorjev oblegati in zavzeti leta 1270. Otokarju II. je Kranjsko čez nekaj let iztrgal kralj Rudolf I. Habsburški in jo dal v zakup goriško-tirolskim grofom, tako da se je Ljubljana v osemdestih letih 13. stoletja razvila v glavno kranjsko oporišče goriško-tirolskih grofov in to v naslednjih petdesetih letih tudi ostala. Leta 1335 je prišla po izumrtju tirolskih grofov Kranjska in z njo Ljubljana v neposredno posest Habsburžanov. Ti so vlogo deželnega kneza utrjevali s povezovanjem z nižjim deželnim plemstvom, ki je bilo njihov zaveznik v boju z deželnimi velikaši. Tako so leta 1338 izdali deželni ročin za Kranjsko, s čimer se je plemstvo med seboj sodno izenačilo – vse plemstvo ene dežele, vključno z velikaši, je spadalo pod deželno ogradno sodišče. Sodne pravice fevdnega gospoda so segale odslej le še na področje fevdov, višje in nižje plemstvo (gospodje in vitezi) pa je imelo sedaj iste sodne pravice do podložnikov, vključno s pravico do patrimonialnega sodišča. S tem so postali deželni okvirji trdnejši in stalnejši, saj je postalo nižje plemstvo v prvi vrsti odgovorno deželi in deželnemu knezu, izginjal pa je pomen pripadnosti seniorju. Vzporedno s tem se je krepil tudi vpliv deželnega plemstva kot celote, ki je imel tudi nasproti deželnemu knezu povsem natančno opredeljene privilegije in obveznosti. Ti so urejali plemiški vpliv na odločitve deželnega kneza v finančnih zadevah, vojaški obveznosti, sodnem postopku ... Plemiški sodni zbori (deželno ogradno sodišče) in zbori ob poklonitvi deželnega plemstva

novemu vladarju so pomenili izhodišče za kasnejše deželne zборе oz. plemiško udeležbo v deželni upravi. Vzporedno s krepitvijo vloge dežele kot upravne in politične enote je nastajal tudi občutek pripadnosti oz. domovinske zavesti.

Do konca 14. stoletja so Habsburžani utrjevali svojo oblast na Kranjskem – poleg omenjene krepitve položaja deželnega kneza – predvsem tako, da so širili svoj teritorij s pridobivanjem oglejskih posesti, sklepali dedne pogodbe (goriški grofje) in tako, da so se jim plemiči podvrgli ter postali njihovi fevdniki (Turjaški, Devinski).¹

Ljubljana je v skladu z deželnim razvojem doživljala hitre spremembe. Kot rečeno, so že Spanheimi v prvi polovici in sredi 13. stoletja pospešili razvoj mesta; v Ljubljano so pripeljali Nemški viteški red, ustanovili Novi trg, Ljubljana je dobila obzidje in mestne pravice (sprva le Mesto), v mestu je bila tudi kovnica denarja ... Takšen razvoj je zahteval tudi čisto drugačno upravo od one v 12. stoletju, ko so nesvobodni ministeriali z gradu upravljali ljubljansko gospostvo. Ministeriale so zamenjali centralni uradniki (kaščarski in kletarski urad), najvišji spanheimski uradnik pa je imel naziv vicedom in je bil ponavadi klerik.² Tako je Ljubljana postala glavno mesto dežele in sedež namestnika deželnega kneza. Spanheimsko gospostvo in vojvodska tradicija sta ji zagotovili vodilno vlogo, saj so se zadnji Spanheimi že imeli za »gospode dežele Kranjske«.³ Tirolska uprava – bolj napredna od spanheimske – je popolnoma odpravila ministerialni sistem in vzpostavila uradniški aparat na čelu z vicedomom (ki ni bil več nujno klerik) in njemu podrejenim pisarjem oz. ključarjem in kletarjem. Funkcije mestnih sodnikov v tem času sploh niso pomenile predstavnikov mestne avtonomije, ampak samo izvrševalce volje deželnega kneza. Za ta čas je značilna usmeritev ljubljanske trgovine in finančnih tokov proti Italiji, posredniška vloga pri trgovanju z Ogrsko ter začetek naseljevanja tujega plemstva, ki si je v Ljubljani začelo kupovati oz. zidati hiše. Za razliko od

¹ Povzeto po: Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Lj., 1965, DZS.

² Sergij Vilfan, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Lj., 1984.

³ Dušan Kos: K osemstopenjetdesetletnici prve omembe Ljubljane, Luwigana 1146, Slovenska knjiga 1994, glej str. 35.

priseljenega ministerialnega plemstva zgodnje dobe, ki se je razmeroma dobro inkorporiralo v mesto in se deloma tudi pomeščanilo, se plemiči, ki so v Ljubljano začeli prihajati sredi 14. stoletja, niso imeli za člane mestne skupnosti. Tako so se začeli spori, ki so se nadaljevali tudi v 15. stoletju, saj so se plemiči branili izpolnjevati obveznosti, h katerim je bil praviloma zavezan vsak lastnik hiše v Ljubljani (sodelovanje pri popravljanju in straženju obzidja ter plačevanju mestnih davkov). Pri teh sporih so morali nekajkrat posredovati tudi mestni gospodje oz. deželni knezi. Ti so večkrat razsodili, da privilegiji, zvezani z lastnikovo osebo, tega ne osvobajajo obveznosti, ki izhajajo iz lastništva hiše. Prav tako je obveljalo, da privilegij oprostitev plačevanja mestnega davka ne velja tudi za druga mestna bremena.

Z nastopom Habsburžanov leta 1335 je mestna avtonomija doživela precejšnje spremembe, leta 1337 se omenjata še dva »sodnika«, od leta 1338 pa nastopa samo še eden. Od tod dalje gre že za mestne sodnike, t. j. organe, ki jih je mestni gospod postavljaj posebej za mesto in skoraj gotovo že iz vrst meščanov. Kmalu za tem, v času vojvode Rudolfa IV. (1358–1365), je prišlo v statusu mestne skupnosti do odločilne spremembe – nastanka mestne avtonomije. Ljubljanski meščani so namreč dobili pravico voliti mestni svet in mestnega sodnika. S tem sodnik ni bil več uradnik deželnega kneza, ampak ga je volilo dvanajst zapriseženih mož. Ljubljanska občina, ki je sicer obstajala že prej, je s tem dobila javnopravni značaj.⁴ Zdi se, da je dobila Ljubljana v primerjavi z ostalimi kranjskimi pa tudi drugimi habsburškimi mesti izredno zgodaj pravico do volitve sodnikov, pri čemer je pri začetkih komuna verjetno treba upoštevati nekdanje zahodne vplive. Konsolidacija mestnega sveta, organa poleg komuna, je hkrati z volilnostjo mestnega sodnika ustvarila tisto strukturo, ki se okrog leta 1390 in še mnogo kasneje označuje kot »sodnik, svet in vsi meščani«.⁵ Ob koncu 14. stoletja se je utrdila tudi sodna avtonomija. Ljubljanske meščane so lahko – po večkratnih odredbah deželnega kneza – sodili le pred meščanskim sodiščem.

Ljubljana je bila v 14. stoletju mesto z okoli 3000 prebivalci, od katerih jih je dosti prebivalo še v lesenih hišah, tako da je velikokrat prihajalo do požarov (npr. veliki požar junija 1361). V razvoju mesta je igrala vedno najvažnejšo vlogo trgovina. Ljubljanski meščani so že od srede 14. stoletja od deželnega kneza zahtevali omejevanje

podeželske trgovine oz. njeno prepoved v krogu štirih milj okrog mesta. Kasneje se je spor v zvezi s podeželsko obrtjo še razširil in je igral veliko vlogo pri razvoju mesta v naslednjih stoletjih, nikoli pa ni bil rešen tako, kot so zahtevali meščani Ljubljane. Ljubljančani so bili na drugi strani uspešnejši pri izposlovanju cesarskih privilegijev za trgovino po Koroškem, Štajerskem in Avstriji vse do Dunaja, medtem ko je posredniško trgovinsko menjavo z Ogrsko (beneško kolonialno blago na Ogrsko in ogrske kovine ter vosek proti Benetkam) deželni knez omejeval.⁶ Kar zadeva trgovino torej prva desetletja habsburške oblasti za Ljubljano niso pomenila napredka, saj sta beneško kolonialno blago in ogrski baker prinašala največje dobičke; nekaj let (1386–1389) je bila kraška cesta sploh zaprta. Navedene omejitve so bile uvedene na ljubo starim habsburškim mestom, predvsem Dunaju.

Kakorkoli, v 14. stoletju je Ljubljana iz naselbine ob ministerialnem oporišču dokončno napredovala v avtonomni trgovski, gospodarski in upravni subjekt, ki v deželi zaseda ključno mesto.

⁴ Ljubljanski mestni sodnik pa tudi pred pridobitvijo mestne avtonomije ni bil zadolžen le za nižje kazensko sodstvo, ampak je opravljal funkcijo krvnega sodnika na širšem območju; tudi zunaj mesta v mestnem pomirju ter v komendski in farni imuniteti. Pridobitev avtonomije se kaže tudi v stavbni dejavnosti - graditvi mestne hiše, ki so jo sezidali nad Komunom, mestom, kjer se je zbirala vsa mestna skupnost (občina).

⁵ Sergij Vilfan, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Lj., 1984, str. 92.

⁶ Bogo Grafenauer, Ljubljana v srednjem veku, Kronika 1963/XI, str. 137 in 138; Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Lj., 1929, Leonova družba, str. 50–51, 60.

Privilegij vojvode Henrika za Ljubljano glede plačevanja davkov in izvršbe za zavarovanje

Koroški vojvoda in češki kralj Henrik, deželni knez in mestni gospod, zapoveduje, da mora vsakdo, ki v Ljubljani kupi hišo, plačevati davke in izvrševati obvezne storitve. Kdor je s privilegijem oproščen plačevanja davkov, mora kljub temu opravljati storitve (straženje, popravljanje obzidja, jarkov in mostov). Poleg tega vojvoda podeljuje ljubljanskim meščanom tudi pravico, da svoje denarne dolžnike aretirajo in njihovo blago zasežejo, če jih zatečejo v Ljubljani in da je dolg nesporen.

glej fotografijo na strani 5

- 1 Wir Heinrich von gots gnaden chunik ze Beheim und ze Polan, h[er]tzog in Ch[er]nden, graf
- 2 ze Tyrol un[d] ze Görtz, vogt der gotzhaeuser ze Aglay, ze Triende un[d] ze Brixen.
- 3 Tuen chunt an disem p[ri]ef allen den die in sehent oder lesen hörent daz wir wellen und
- 4 gebieten daz fürbaz nieman dhein haus chaufe in unserr stat ze Laybach er diene
- 5 dann davon uns und der stat mit stew[er]n mit wachen und mit allen andern
- 6 sachen als ander unser purger da tünt. Wer auch die sint die hantueste habent
- 7 daz si der statstew[er] frey und ledich sullen sein, so wellen wir doch und schaffen daz
- 8 endlichen daz si mit wachte und mit pezzierung an mauren an graben und an
- 9 prukgen der stat helfen als ander unser purger die der freyunge umb die
- 10 stew[er] nicht enhabent. Wir tün auch die genade uns[er]n purg[er]n von Laybach sw[er]
- 11 die sint die in gelten sullen und an laugen sint und in nicht geltent daz si
- 12 die selben und ir güt v[er]pieten mügen in der stat untz daz in v[er]golten werd
- 13 oder ein recht von in dar umb wideruare in der stat ze Laybach. Und
- 14 daz daz also staete und unzerbrochens beleibe geben wir in disen prief ze einem
- 15 urchünde v[er]sigelten mit uns[er]m hangenden insigel. Der ist geben ze St[er]zingen do
- 16 man zalt von Cristes gebürt dreuzehen hundert jar dar nach in dem zwein
- 17 zigistem jar dez phintztags nach sande Jacobs tage.

Prvi člen privilegija razsoja spore, ki so se pojavljali, ko so se v Ljubljano naseljevali plemiči in duhovščina. Ti se zaradi svojih privilegijev niso čutili zavezane k dolžnostim, ki jih je morala izpolnjevati skupnost meščanov. Drugi člen, ki Ljubljančanom podeljuje možnost, da z arestnim postopkom zavarujejo izvršbo svojih terjatev na pogodbene dolgove (začne se v 10. vrstici z »Wir tün auch die genade...«), nam posredno govori tudi o tem, da izrekajo sodbe v civilnih zadevah ljubljanski meščani.

Henrikov privilegij je temeljni ljubljanski privilegij. Verjetno je bila ta listina do tedaj tudi edini – ali edini tedaj znani – ljubljanski privilegij. Privilegij je bil večkrat omenjen in potrjen tudi v naslednjih stoletjih, v listinah, s katerimi so vladarji potrjevali mestne pravice. V t. i. Otonovem privilegiju z dne 4. julija 1336 (ZAL, Zbirka listin, inv. št. 2) avstrijski vojvoda Oton skoraj dobesedno ponovi Henrikov privilegij. Očitno si je mesto hotelo s to potrditvijo zagotoviti veljavnost svojih svoboščin tudi pod novimi vladarji – potem ko so leta 1335 po Henrikovi smrti Habsburžani postali neposredni gospodarji na Kranjskem. V listini nadvojvode Karla iz leta 1566 se Henrikova listina inserira in postane sestavina ljubljanske privilegijske knjige.

(original; material: pergament; dimenzije: 22,2 cm x 16,5 cm; pečat: od obešenega pečata je ostal le pergamentni trak; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane; Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje: ZAL), LJU 488, privilegijske knjige COD XXV/1 fol. 1–1')

Objave:

- F. X. Richter, Urkunden – v Klunovem Archiv für Landesgeschichte des Herzogtums Krain, II. und III. Heft, Laibach 1854, str. 236–237, št. 2 (dalje: Richter, Urkunden ...)
- V. C. Klun, Diplomatarium Carniolicum, str. 13, št. 1 (dalje: Klun, Diplomatarium ...)
- Fr. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach, Jahresbericht der K.K. Oberrealschule in Laibach 1903/1904, str. 15–16, št. 1 (dalje: Komatar, Jahresbericht ...)
- Božo Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470, Lj., 1958, št. 1 (dalje: Otorepec, Gradivo ...)

Literatura:

- Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščani, str. 39–40; Lj., 1929 (dalje: Zwitter, Starejša ...)
- Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani – Ob Henrikovem privilegiju iz l. 1320, Zgodovinski časopis 1952–1953/VI–VII, str. 417–441
- Vladislav Fabjančič, Ljubljanski sodniki in župani, str. 19–20 (Rokopis v ZAL) (dalje: Fabjančič, Sodniki ...)

Vojvoda Rudolf IV. ukazuje Kranjskemu glavarju, naj odpravi neobičajne ceste

Rudolf, vojvoda avstrijski, štajerski in koroški, naroča Levtoldu von Stadeku, deželnemu glavarju na Kranjskem, naj prepove ogrskim in drugim trgovcem, ki trgujejo z živino in drugim blagom, uporabljati neobičajne in neprave ceste, da ne bo to v škodo vladarjevim mitnicam in tudi mestom in trgov.

glej fotografijo na strani 6

- 1 W^{ir} Rudolf von gots gnaden h[er]czog ze Öster[reich], ze Steyr und ze Kernden. Emb[ieten] uns[er]m get[re]w[e]n lieb[e]n Leutolden von
- 2 Stadek uns[er]m hauptm[an] in Chrayn uns[er] gnad und allz güt. W^{ir} haben v[er]nomen daz die chaufleut von Ungern
- 3 und etzlich and[er] mit ir chaufmanschaft mit vihe und mit and[er]m ding varen und ziehen ungewonleich und
- 4 unrecht strazze damitte si uns untragen uns[er] maut und ouch uns[er]n stetten und m^{är}chten daran unrecht
- 5 geschicht. Darumb emphelhen wir dir ernstlich und wellen daz du dieselb[e]n ungewonleich und unrecht strazze
- 6 werest und si niderligest von uns[er]n wegen und v[er]r^üfest genczlich. Mit urkund dicz briefs geben ze Gr^äcz
mo mo mo¹
- 7 an dem nesten pfinstag nach dem aschtag anno d[o]m[in]i m CCC LX.

◆

V četrtek po pepelnični sredi (27. februarja, po Zwitteru 20. februarja) so leta 1360 zastopniki Kranjske in mesta Ljubljane pohiteli k vojvodi Rudolfu v Gradec. Ob tej priložnosti jim je Rudolf potrdil stare svoboščine in kranjskemu deželnemu glavarju izdal razne ukaze. Med drugim mu je tudi ukazal, naj prisili ogrske in druge trgovce, da ne bodo gonili živine in tovorili drugega blaga po stranskih potih in s tem škodovali njegovim mitnicam, mestom in trgom.

Na »pravih« cestah, ki so bile tudi strateško pomembne, se je skoncentriral promet, saj je na njih vladarjeva pristojnost (dohodki od prometa so spadali v regalije – vladarjeve pravice) vsaj teoretično zagotavljala svobodo gibanja in nedotakljivost prometa. Po drugi strani je bilo prepovedano uporabljati druge, t. j. nelegalne ceste, ki so omogočale izogibanje plačevanju zakonitih mitnin. Predstavljena listina je ena prvih, ki se nanaša na omenjeno problematiko v slovenskih deželah.

(original; material: pergament; dimenzije: 23,3 cm x 13,6 cm; pečat: pečat izstavitelja, pritisnjen na hrbtu listine, skoraj popolnoma odpadel)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 3, str. 16
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 3

Literatura:

- Fabjančič: Ljubljanski ..., str. 34–35
- Kosi: Potujoči srednji vek, založba ZRC, v pripravi

Vojvoda Rudolf IV. podeli ljubljanskemu mestnemu sodniku pravico krvnega sodstva nad podložniki komende

Rudolf IV., vojvoda kranjski, štajerski, koroški in kranjski, grof tirolski etc., zapoveduje sodniku v Ljubljani, naj opravlja krvno sodstvo nad podložniki Nemškega viteškega reda in ljubljanskega župnika v mestu in pomirju.

glej fotografijo na strani 7

- 1 Wir Rūdolf von gotes gnaden herzog ze Östereich, ze Steyr, ze K[er]nden und
- 2 ze Krain, graf ze Tyrol etc. Emb[iete]n uns[er]m get[re]w[e]n N dem richter ze Laybach uns[er]
- 3 gnad und alles gūt. Wir emphehlen dir und wellen gar ernstlich daz du hincz
- 4 der Teuschenherren und hincz des pharrers daselbs ze Laybach holden
- 5 umb das blūt richtest und ouch dein wandel darumb von in nemest in
- 6 der stat und ouch in dem pūrchfrid daselbs und des mit nichte lazzest
- 7 wand das genczlich uns[er] will und meynung ist. Geben ze Wienn an
- to¹
- 8 phincztag vor Symonis et Jude ap[osto]lo[rum] anno LXIII.

Comes Ulr[icus]
de Cylia

◆ —————

Listina opredeljuje odnos med mestom Ljubljano in nemško komendo. Ta je uživala določeno imuniteto tudi na sodnem področju, saj je izvajala nižje sodstvo, medtem ko je bil za t. i. krvnosodne delikte pristojen mestni sodnik. Razmerja med mestom in komendo so bila postavljena že od leta 1267, vendar se v obravnavani listini prvič pojavi naziv ljubljanski mestni sodnik. To potrjuje domnevo, da je šele vojvoda Rudolf IV. podelil mestnemu svetu pravico voliti sodnika, medtem ko je bil prej sodnik le neposredni uradnik deželnega kneza. (Listina, s katero vojvoda Rudolf ustanavlja mestni svet in mu morda istočasno podeljuje pravico do volitve sodnika, je izgubljena.) Z mestnim svetom in mestnim sodnikom je dobila ljubljanska občina, ki je obstajala že prej, javnopravni značaj; ustvarjena je bila mestna avtonomija. Novost, ki jo prinaša obravnavana listina, je tudi v tem, da vojvoda Rudolf (znani nasprotnik cerkvenih imunitet v mestih) mestnemu sodniku zapoveduje, naj izterjuje sodno globo (t. j. denar, ki ga je sodnik dobil, ko so mu izročili zločinca – wandel, emenda), ki je je bil komtur še leta 1267 izrecno oproščen.

(original; material: papir; dimenzije: 22,2 cm x 14,2 cm; pečat: pečat izstavitelja na hrbtu listine je pritisnjen v vosek pod papirjem)

Objave:

- Schwind-Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte, Innsbruck, 1895, str. 230, št. 116
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 4
- Otorespec: Gradivo ..., III. zvezek, št. 5

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 34, 37-38

Vojvoda Leopold zapoveduje odpravo mitnice pri Mirni

Vojvoda Leopold Avstrijski na pritožbo ljubljanskih meščanov zaradi pobiranja novih in neobičajnih mitnin pri Mirni zapoveduje Kolonu Svibenskemu, naj jih odpravi in ostane pri stari.

glej fotografijo na strani 8

- 1 Wir Leupolt von gotes gnaden hertzog ze Oster[reich], ze Steyr, ze Kernd[e]n un[d] ze
- 2 Krain, graf ze Tyrol etc. Emb[ieten] uns[er]m lieb[e]n getrewn dem Chohn von Scherffen –
- 3 berch uns[er] gnad und alles gut. Uns habent gechlagt uns[er] get[re]wn di purg[er]
- 4 von Laybach, du habest ain newn und ungewöndlich mawt ze Nydek auf
- 5 pracht. Das dünchet uns gar unpillich und emphelh[e]n dir ernstlich un[d] wellen,
- 6 daz du es bey der alten mawt beleib[e]n lazzest und von der newn mawt wegen
- 7 furbas nieman beswerest wan das genczlich unse[r] mainung ist. Geb[e]n ze
- mo¹
- 8 Sand Veit an suntag nach sant Ulreichs tag LX nono.

Ulr[icus] de Liecht[enstein] capit[aneus]
et Reinh[e]r Wehing[er]

Kljub temu, da so ceste in pravice v zvezi s prometom spadale med vladarjeve regalije, osrednja oblast v nemškem cesarstvu ni imela ne sredstev ne moči, da bi v obsežni državi gradila ali vzdrževala prometne naprave. Pobiranje prometnotrgovskih pristojbin je že do 11. stoletja na razne načine prešlo v roke cerkvenih in posvetnih velikašev. Mitnine so tako postale v prvi vrsti donosen vir dohodkov in se v glavnem niso uporabljale za vzdrževanje cest. Prihajalo je tudi do poskusov, da bi ta problem vendarle uredili. S tem v zvezi so bila najpomembnejša določila cesarja Friderika II. v deželnem miru, objavljenem v Mainzu avgusta 1235 (*Constitutio pacis*, ki je v poznem srednjem veku dobil značaj ustavnega dokumenta). Med drugim so določbe urejale tudi razmere s področja prometa in trgovine ter določale:

- protizakonito ustanovljene ali na neobičajnih mestih stoječe mitnine se morajo ukiniti
- protipravno zvišane mitnine je treba znižati na nekdanjo mero
- kdor pobira pristojbine, mora vzdrževati poti in mostove ter skrbeti za varnost na svojem ozemlju
- uporabljati se sme le »prave deželne ceste«; nikogar ni dovoljeno s silo preusmerjati z njih
- nihče nima pravice spremstva, razen, če mu je ni podelil cesar.

Tako je bila onemogočena sprememba poteka prometnic, ki so postale zelo obstojen prostorski element, ponekod nespremenjen do najnovejše dobe. S tem v zvezi je bilo pomembno preprečevanje nastajanja novih, nelegalnih oz. »neobičajnih« mitnic in pobiranje neobičajnih mitnin, ki bi lahko v ustaljen sistem vnesle nered. Stare zakonite mitnice, ki so povezovale promet, so imele velik pomen, saj so ohranjale in utrjevale cestno omrežje – izogibanje mitnicam po raznih obvoznih poteh je bilo strogo prepovedano.

(original; material: papir; dimenzije: 22,1 cm x 14,3 cm; pečat: pečat izstavitelja je udarjen na papir čez vosek na hrbtu listine in je skoraj popolnoma odpadel)

Objave:

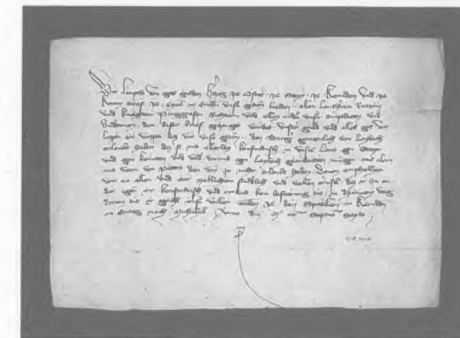
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 5
- Otoresec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 8

Literatura:

- Kosi, Potujoči srednji vek, založba ZRC, v pripravi

Trgovski privilegij vojvode Leopolda

Vojvoda Leopold dovoljuje ljubljanskim meščanom trgovati na Štajersko in Koroško z raznim trgovskim blagom, razen s ptujskim vinom. Zato ukazuje vsem svojim uradnikom in podložnikom, naj omenjenega trgovanja na noben način ne ovirajo.

glej fotografijo na strani 9

1 Wir Leupolt von gots gnaden h[er]czog ze Oster[reich], ze Steyr, ze Kernden und ze
2 Krain, graf ze Tyrol etc. Emb[iete]n uns[er]n get[re]w[e]n lieben N allen lanth[er]ren, rittem
3 und knechten, purggrafen, richtern und allen and[er]n uns[er]n amptluten und
4 und[er]tanen, den diser brief geczaiget wirdet, unser gnad und alles gut. Wir
5 lazzen ew wizzen, daz wir uns[er]n get[re]w[e]n N den burg[er]n gemeinlich von Laybach
6 erloubt haben, daz si mit allerlay koufmansch[afft] in unsre lant gen Steyr
7 und gen Kernten und wid[er] daraus gen Laybach gearbaitten mugen ane alain
8 mit wein von Pettow, den wir in nicht erloubt haben. Davon emphelhen
9 wir ew allen und ewr yeklichem sund[er]lich und wellen ernstl[ich], daz ir in an
10 der egen[anten] irr koufmansch[afft] und aribait kain beswerung tût in dhainem weg.
11 Daran tut ir genczl[ich] uns[er]n willen. Geben ze dem Spittlein in Kernd[e]n
o mo¹
12 an eritag nach Michahel[is], anno d[o]m[in]i M CCC septua[gesimo] sexto.

d[omi]n[u]s dux

V srednjem veku je bil obseg trgovine seveda neprimerno manjši kot danes, število predmetov mednarodne trgovine pa je bilo razmeroma majhno. Področja, pridržana mestnim trgovcem, so bila: trgovina z italijansko-levantinskimi produkti, z železom in drugimi kovinami ter s hrvatskimi kožami in krznom. Za razvoj mest je bila odločilnega pomena politika Habsburžanov, ki je trgovino uravnavala tako, da so kranjska mesta sicer smela izvažati živino iz Hrvaške po cesti prek Krasa proti Benetkam, nikakor pa ne ogrske »schwere hab« (t. j. predvsem bakra in voska), ki je morala narediti pot iz Ogrske na Dunaj in potem preko Semmeringa proti Italiji. Prav tako so morali kranjski trgovci uvoženo beneško blago prodati doma, ali pa peljati na sever in preko Semmeringa, nikakor pa ne direktno na Hrvaško ali Ogrsko. Ista načela so veljala tudi za koroška in štajerska mesta. V tem kontekstu so lažje razumljive okoliščine nastanka objavljene listine, ki Ljubljčanom dovoljuje trgovanje na Koroško in Štajersko in nazaj na Kranjsko z vsem blagom, razen s ptujskim vinom in torej vsekakor le potrjuje pravico, ki so jo uživali že prej.

(original; material: pergament; dimenzije: 24,4 cm x 16,8 cm; pečat: mali pečat vojvode Leopolda na hrbtu listine, udarjen na papir čez vosek, do polovice odpadel; prepis iz 16. stoletja je v privilegijski knjigi mesta Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 42'-43)

Objave:

- Richter, Urkunden ..., št. 9
- Klun, Diplomatarium ..., št. 9
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 6
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 11

Literatura:

- Archiv für Geschichte von Mühlfeld I, št. 81/8
- Muchar, Geschichte Steiermarks VII, str. 8
- Zwitter, Starejša ..., str. 60

Vojvoda Leopold zapoveduje notranjemu svetu in meščanom Ljubljane izvolitev mestnega sodnika

Vojvoda Leopold Avstrijski naroča notranjim svetovalcem in meščanom Ljubljane, ker so bili nekaj časa brez sodnika, naj ga takoj izvolijo po stari navadi ter predstavijo vicedomu Jakobu Ramungu, ki ga bo potrdil.

glej fotografijo na strani 10

- 1 Wir Leupolt von gots gnaden herczog ze Österr[eich], ze Stey[er], ze Kernd[e]n und ze Krain, g[ra]f ze Tyrol,
2 marggraf ze Tervis etc. Emb[iete]n uns[er]n get[re]wn lieb[e]n N den geschwornen und den purgern gemainlich
3 ze Laybach uns[er] gnad und alles güt. Als ir da her ettwelang an ainen richt[er] gewesen seit, also
4 emphelh[e]n wir ew und schaffen auch ernstlich, daz ir unv[er]czogenl[ich] zü ainand[er] geet und ainen
5 biderman[n] und[er] ew zu ainem richter welet und seczet, als das von alter her komen ist und
6 denselb[e]n richter denn furbringt und antw[ur]tet uns[er]m vicztüm ze Laybach Jacob[e]n dem Ramung
7 daz der in dann von uns[er]n wegen bestett als recht ist und des nicht laszet. Das ist unser may –
8 nung. Geben ze d[er] Newnstat an samstag vor Invocavit L XXXIII .
o¹

vide M.
R. Weh[inger]
et cet[eri] c[on]sil[iarii]

Zdi se, da je Ljubljčanom deželni glavar Konrad von Kraig prepovedal voliti sodnika, zato ker ti niso plačali ženitnega davka, ko se je vojvoda Leopold ženil z Virido Milansko. Morda so bili ljubljanski meščani obubožali, saj Valvasor navaja, da je leta 1382 Ljubljana skoraj popolnoma pogorela, prizadela pa jo je tudi povodenj. Neurejenemu stanju v ljubljanski (samo)upravi je vojvoda sklenil napraviti konec in je Ljubljčanom ukazal, naj si izvolijo sodnika in ga predstavijo njegovemu vicedomu Jakobu Ramungu.

(original; material: papir z vodnim znakom nejasne oblike; dimenzije: 28,8 cm x 18,4 cm; pečat: pečat vojvode Leopolda na hrbtu listine, udarjen na papir čez vosek; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 13')

Objave:

- Richter, Urkunden ..., št. 11
- Klun, Diplomatarium ..., št. 12
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 7
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 13

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 45
- Fabjančič, Ljubljanski ..., str. 43

Vojvoda Leopold potrđi ljubljanskim meščanom prosto volitev sodnika

Vojvoda Leopold naroča deželnemu glavarju Konradu von Kreigu, naj ne ovira več ljubljanskih meščanov pri izvolitvi njihovega sodnika. Obenem mu naroča, naj Ljubljančane odveže obljube, da ne bodo volili sodnika in sveta brez njegove volje, s tem da morajo prispevati določeno vsoto za jutrnjo Leopoldove soproge Viride.

glej fotografijo na strani 11

- 1 Wir Leupolt von gots gnaden hertzog ze Öster[reich], ze Steyr, ze Kernden und ze Krain, graf
 - 2 ze Tyrol, marggraf ze Tervis etc. Emb[iete]n uns[er]m lieben getrewn Chunraten von Kreig haubt –
 - 3 man ze Krain oder wer an seiner stat ist, unser gnad und alles güt. Uns habent furbracht uns[er]
 - 4 getrewn N die purger von Laybach, wie si dir gelobt haben, daz si kainen richter noch rat an
 - 5 deinen willen erwelen noch nemen sullen. Habent si uns ýczund mit uns[er]s lieben brüders herczog
 - 6 Albrechts und uns[er]m brief beweiset, daz si sust einen richter und rat nach uns[er]m und irm nutz
 - 7 pilleich erwelen und nemen mügent und ist in das mitsampt and[er]n rechten und freyhaiten,
 - 8 die sie habent, mit demselben brief bestett. Davon emphelhen wir dir ernstlich, daz du die gelübd,
 - 9 die sie dir also getan habent, ablazzest und in an der erwelung, die si also nach der stat gewon –
 - 10 hait tün sülent, fürbazz[er] kain irrung noch beswerung tust in dhain wise als wir dir getrawn,
 - 11 doch unv[er]tzigen des dieselben unser purger der hochgebom fürstinn unse[re]r lieben gemaheln
 - 12 frawn Viriden von Maylan und irm vatter uns[er]m lieben sweher und seinen erben umb ir mor –
 - 13 gengab und haimsteuer und auch dir darumb an ir[er] stat gebunden sind, das sullen si pilleich
 - 14 stet halten und volfüren an geu[er]de und auch dir darinn gehorsam sein, wan wir das also mainen.
- o
- 15 Geben ze Newnburg Closterhalb an montag nach dem suntag Remi[ni]sce[re], anno etc. LXXXIII .

r[egistrata] Wehing[er]

Potem ko je vojvoda Leopold ljubljanskim meščanom zapovedal, naj si čimprej izvolijo sodnika (glej listino št. 6), nekaj dni zatem piše deželnemu glavarju Konradu von Kreigu in mu sporoča, da je ljubljanske meščane odvezal prisege, ki so mu jo dali. Ljubljančani so namreč deželnemu glavarju obljubili, da ne bodo brez njegove privolitve volili sodnika niti svetnikov. Zdaj torej vojvoda naroča, naj se deželni glavar ne vtika več v to stvar, potrjuje pa, da morajo ljubljanski meščani plačati svoj delež pri jutrnji za kneginjo Virido.

(original; material: papir; dimenzije: 30,2 cm x 20,8 cm; pečat: pečat izstavitelja na hrbtni strani listine, udarjen na papir čez vosek; prepis v privilegijski knjigi mesta Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 13'-14)

Objave:

- Richter, Urkunden ..., št. 12
- Klun, Diplomatarium ..., št. 13
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 8
- Otorepec, Gradivo..., III. zvezek, št. 14

Literatura:

- Fabjančič, Sodniki ..., str. 43
- Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, Zgodovinski časopis, 1952-53/ VI-VII, str. 419

Trgovski privilegij vojvode Albrehta

Vojvoda Albreht dovoli ljubljanskim meščanom trgovanje v smeri proti Dunaju in v vseh mestih in trgih po njegovih deželah, razen z gotovim blagom proti Ptujju. Zato naroča vsem svojim uradnikom in drugim podložnikom, naj jih pri trgovanju ne ovirajo.

glej fotografijo na strani 12

- 1 Wir Albrecht von gotes gnaden herczog ze Österreich, ze Steyr, ze Kernden und ze Krain, graue zû
- 2 Tyrol etc. Embieten unsern getrewn lieben N allen unsern haubtleuten, lanth[er]ren, rittern und knecht[e]n,
- 3 phlegern, purggrauen, richtern, stetten, merkten, mauttern, amptleuten und and[er]n uns[er]n und[er]tanen
- 4 und getrewn den der brief geczaigt wirdt uns[er] gnad und alles gût. Als wir uns[er]n getrewn lieben
- 5 unsern burg[er]n von Laibach gûnnet und erlaubet haben, daz si mit venedigischer hab und all kaufman –
- 6 schaft aribaitten und die gefûren mügen her gen Wienn und in all ander uns[er] stett und merkt uberal
- 7 in uns[er]n landen, ausgenomen beslagne hab, die si gen Pettaw nit fûren sullen. Gepieten wir ew allen
- 8 und wellen auch ernstleich, daz ir in dawider dhain irrung noch muell tût, sunder daz ir si damit
- 9 sicher und an all beswerung aribaitten lasset, wan wir das ernstleich maynen. Geben ze Wienn
- 10 an erichtag vor sand Merten tag, anno domi[ni] etc. LXXX¹ nono.

d[ominus] d[ux] per se

Obravnavana listina se vsebinsko navezuje na privilegij iz leta 1376 (glej listino št. 5). Ljubljčanom dovoljuje trgovanje z beneškim in vsem drugim blagom proti Dunaju z izjemo, da »beslagene hab« ne smejo voziti proti Ptuju. »Beslagene hab« je blago, ki ga listine iz dunajsko-ptujskega spora prepovedujejo transportirati proti Hrvaški. Iz listin o tem sporu je razvidno, da je treba ta dva privilegija razumeti tako, da je Ljubljčanom dovoljena trgovina na Koroško, Štajersko in proti Dunaju, obenem pa jim je prepovedana trgovina z beneškim kolonialnim blagom na Hrvatsko in Ogrsko ter z ogrskimi kovinami in voskom proti Benetkam. S temi odredbami je habsburška trgovinska politika zelo pospeševala razvoj Dunaja in odločila prioriteto Maribora pred Ptujem. Hkrati je silno ovirala razvoj kranjskih mest s tem, ko je usmerila promet z glavnimi produkti srednjeveške meščanske trgovine izključno le od Italije prek Kranjske, Štajerske in Semmeringa na Dunaj in šele od tam na Ogrsko ter prepovedala direktno kranjsko-hrvaško in štajersko-ogrsko pot.

(original; material: papir z vodnim znakom; dimenzije: 30,7 cm x 21,8 cm; pečat: mali pečat vojvode Albrehta na hrbtu listine, udarjen na papir čez vosek; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD/1, fol. 43–43')

Objave:

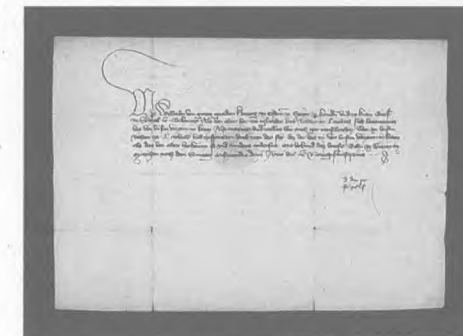
- Klun: Diplomatarium ..., št. 16
- Komatar: Jahresbericht ..., št. 9
- Otorepec: Gradivo ..., III. zvezek, št. 19

Literatura:

- Archiv für Geschichte von Mühlfeld I, št. 81/15
- Muchar, Geschichte Steiermarks VII, 39
- Zwitter: Starejša ..., str. 60–61

Vojvoda Viljem določa, komu je odgovoren mestni sodnik

Vojvoda Viljem odreja, da je ljubljanski sodnik odgovoren vicedomu, in da se – če ga kdo toži – zagovarja pred vicedomom, kot je bilo to že v starih časih, in nikjer drugje.

glej fotografijo na strani 13

- 1 Wir Wilhalm von gotes gnaden herczog ze Osterr[eich], ze Steyr, ze Kernd[e]n und ze Krain, graf
- 2 ze Tyrol etc. Bekennen als von alter her ein igleicher uns[er] richter ze Laybach sich verantwort
- 3 hat vor uns[er]m vicztum in Krain, also maynen und wellen wir noch gar ernstleichen, wer zu uns[er]m
- 4 richter ze Laybach hab ze sprechen umb wen das sey, daz der das tu vor uns[er]m vicztum in Krain,
- 5 als das von alter herkomen ist und nyndert anderswo. Mit urkund dicz briefs, geb[e]n ze Wienn an
- 6 mittichen nach dem suntag Misericordia domi[ni], anno d[omi]ni etc. nonagesimo septimo.

d[ominus] dux per
Fr. no[tarium] s[uum]

Ljubljančanom ni bil vojvoda Viljem nič manj naklonjen kot njegovi predhodniki. S pričujočo listino, ki izpričuje privilegij o neposredni pristojnosti ljubljanskega sodnika kranjskemu vicedomu, je zaščetil njihovo samostojnost na področju sodstva. Viljem je že 19. januarja 1387 podelil svetu in ljubljanskim meščanom privilegij, naj – če bi jih kdo hotel tožiti – ne odgovarjajo drugje kot pred svojim mestnim sodnikom.

(original; material: papir; dimenzije: 29,2 cm x 20 cm; pečat: pečat izstavitelja na hrbtu listine, pritisnjen na papir čez vosek; prepis iz 16. stoletja v ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 11')

Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 20
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 10
- Richter, Urkunden ..., št. 19
- Otoresec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 25
- Schwindt-Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte, str. 284, št. 149

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 37

Ljubljana v 15. stoletju

Ob koncu 14. in v začetku 15. stoletja so se na Kranjskem in tudi v drugih habsburških deželah čutile posledice sporov med Habsburžani. Ti so si bili večkrat v laseh zaradi neprestanih delitev njihovih dednih dežel med letoma 1390 in 1410. V habsburških deželah tedaj sploh ni bilo čutiti roke deželnega kneza; dinastija je bila celo sama odvisna od deželnega plemstva. Tako so deželni stanovi povečali svojo veljavo in dosegli znaten vpliv na vse javne posle. Z nastopom Ernesta Železnega so se v naših deželah začela prva stalna zasedanja deželnih stanov. Z letom 1411 je vojvoda Ernest Železni, ki je bil do takrat že štajerski vojvoda, združil oblast nad vsemi deželami, v katerih so bivali Slovenci, in nastala je nova posebna skupina habsburških dežel »Notranja Avstrija«. Vendar so tudi za prvo polovico 15. stoletja še naprej značilne notranje razprtije med Habsburžani in pa vzpon Luksemburžanov, ki so v navezi z grofi Celjskimi ogrožali habsburške pozicije tudi v slovenskih deželah. Celjani so postali posebno močni za časa Hermana II. (vladal 1392–1435), ko jih je cesar Sigismund Luksemburški povzdignil v državne velikaše in osvobodil fevdnega gospostva Habsburžanov. V tem času Celjski za Ortenburžani dedujejo obsežna posestva tudi na Kranjskem (Radovljica, Ribnica, Kočevje). Po fevdalni vojni med Celjani in Habsburžani (1436–1443) je rodbina Celjskih kmalu (1456) izumrla, njeno nasledstvo pa so si po enoletni vojni priborili Habsburžani. Druga polovica 15. stoletja je potekala v znamenju turških vpadov, do katerih je sicer na Kranjskem prišlo prvič že v začetku 15. stoletja.¹

Vsi omenjeni dogodki so seveda neposredno vplivali na Ljubljano in njeno usodo. Ustanovitev ljubljanske škofije leta 1461 je posledica habsburške težnje, da bi po propadu Celjanov svojo posest utrdili tudi s cerkveno reorganizacijo, nova škofija pa naj bi po drugi strani tudi oslabil beneško-oglejski vpliv.

Turki so Ljubljano v 15. stoletju oblegali dvakrat – leta 1415 in leta 1472. Že leto po prvem turškem »obisku« so ljubljanski meščani obnovili obzidje, ki pa jih ni ščitilo le pred Turki – leta 1442 je med habsburško-celjsko vojno Ljubljano oblegal celjski vojskovodja Jan Vitovec. Turška nevarnost pa za Ljubljano ni pomenila zgolj nevšečnosti (turško obleganje leta 1472 je Ljubljana srečno prestala),

saj je mesto po padcu Bosne leta 1463 pridobilo strateški pomen in postalo središče deželnega vpoklica oz. zaledna postojanka. Tudi trgovina, ki je prej potekala po drugih poteh, zdaj pa so postale ogrožene, se je v precejšnji meri preselila na ljubljansko cesto. Problemi s Turki so vplivali tudi na urbanistični razvoj Ljubljane; stavbe, ki so stale zunaj obzidja in bi sovražniku utegnile služiti kot oporišče, so porušili, hkrati pa so intenzivneje pozidavali zemljišče znotraj zidov.

Bistveno spremembo je sredi 15. stoletja prinesel nastop zgodnjega kapitalizma, ki se mu v Ljubljani razmeroma zgodaj pridruži recepcija rimskega prava. Mesto je imelo 4000-5000 prebivalcev, živelo pa je predvsem od trgovine na velike razdalje in finančništva (bankirstva). Za prvo polovico 15. stoletja je značilen gospodarski vzpon, saj je Ljubljana po davčni moči takrat presegala Gradec in Dunajsko Novo mesto; ostala mesta na Slovenskem se z njo ne morejo primerjati. Ljubljanski trgovci so v Benetkah, najpomembnejšem trgovskem središču ob Sredozemskem morju, dobili celo prostor v znamenitem Fondacu dei Tedeschi. V drugi polovici stoletja je davčna moč Ljubljane upadla. Ta preobrat v trgovini navadno povezujejo z denarno krizo, ob razvrednotenju denarja (špekulacije Friderika III.), ki je odprla vrata ekspanziji južnonemških kapitalov.

Mestna avtonomija je v drugi polovici 15. stoletja doživela večje spremembe. Te so bile posledica čedalje večjega razslojevanja meščanov. Leta 1472 – ravno v letu turškega obleganja – je v Ljubljani pri volitvah prišlo do neredov. Zato je cesar kot mestni gospod uvedel nov volilni sistem, pravzaprav posredne volitve. Meščani so volili sto volilnih mož, »sto imenovanih«, ki so volili ožje mestne organe. Namen je bil, da širši krog meščanstva v sklepnih fazah volitev ni neposredno sodeloval, deželni organi pa so lahko njim neljube volilne može nadomestili z drugimi. Vendar je do zapletov še prihajalo; leta 1485 sta se komun in zunanji svet (takrat je prvič dokumentiran njegov obstoj) neupravičeno mešala v zadeve notranjega sveta. Zdi se, da je notranji svet, ki je imel vrhovno oblast

¹ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, DZS, Lj. 1965, str. 394–415.

v mestu, zastopal interese ožjega kroga bogatejših meščanov. Štiriindvajsetčlanski zunanji svet – za katerega ni popolnoma jasno, kdaj je nastal – pa je v imenu komuna nadzoroval delo notranjega sveta. Zunanji svet je gotovo nastal kot posledica nekega konflikta med notranjim svetom in komunom, verjetno kar onega leta 1472. Vse to priča o določenih socialnih tenzijah med mestno oligarhijo in množico navadnih meščanov.

V zvezi z dogodki iz leta 1472 in 1485 je tudi prestavitev rotovža (1484) na osrednji položaj v mestu, medtem ko so prejšnjega na Komunuu spremenili v zapore.²

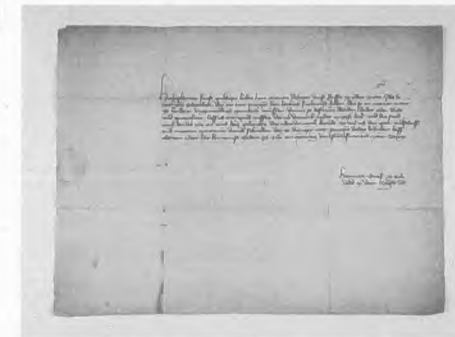
Ustanovitev ljubljanske škofije je pospešila tudi urbanistični razvoj prostora okoli nanovo prezidane cerkve sv. Nikolaja, ki je postala stolnica. Z zidavo novih stavb se je ta del Ljubljane spremenil iz ribiškega naselja v škofovsko prestolnico. Na levem bregu Ljubljanice je v tem času zrasla vicedomska palača (sedež namestnika deželnega kneza), deželni stanovi pa so si na prostoru današnje hiše Slovenske akademije znanosti in umetnosti postavili svojo hišo Lontovž. Na Novem trgu se v tem času še bolj množi plemiška posest, saj gradijo nove stavbe kot sedeže posameznih plemiških družin. Ob koncu 15. stoletja se je mestna podoba začela spreminjati, saj sta kamen in opeka kot gradbeni material začela zamenjevati les.

² Sergij Vilfan, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prisleški za monografijo, Kronika, Ljubljana 1984, str. 93–95.

Grof Herman Celjski piše vojvodi Ernstu glede pobiranja mitnine pri Landolu

Grof Herman Celjski piše vojvodi Ernstu v zvezi s pritožbo ljubljanskih meščanov glede neobičajnega pobiranja mitnine pri Landolu. Pravi, da o tem do zdaj ni nič vedel in da ta zadeva prej do njega nikoli ni prišla. Obljublja, da od ljubljanskih meščanov, ki so se vojvodi pritožili, ne bo več pobiral neobičajne mitnine pri Landolu in da bo pisal mitničarju, naj pusti Ljubljančane pri stari navadi.

glej fotografijo na strani 14

- 1 Hochgeborner furst gn^ädiger lieber herr meinen wiligen dinst wisset ze allen zeiten. Als ir
- 2 mir yecz schreibett, wie ew ewr purg^är von Laybach furbracht haben, wie sy an meiner mawt
- 3 ze Landaw ungewondleich mautten mü^össen, damit sy besw^äert werden wider alte recht
- 4 und gewonhait, lass ich ewr gnad wissen, daz ich darumb nichts gewest hab und die sach
- 5 auch vordes nye an mich hat gelanget. Wie aber darumb kumbt so wil ich daz gern und[er]schaff[en]
- 6 und meinem mauttn^är daru[m]b schreiben, daz er die egen[anten] ewr purg^är dabey beleiben lass,
- 7 als von alter her komen ist. Geben ze Cili an montag vor purificacio[n]is Ma[r]ie, sexto.

Herman graf ze Cili
und in dem S^äger etc.

Verso:

- 1 Dem hochgeborn fursten m^äinem gnedigen lieben h[er]ren
- 2 herczog Ernsten, herczogen ze Osterreich, ze Steir, ze
- 3 K^ärnden und ze Krain, grafen ze Tirol etc.

Poleg utrjenih rimskih tras se je v srednjem veku razvilo tudi več alternativnih poti. Tako se je npr. lahko prišlo s Planine proti morju čez Postojnska vrata preko Postojne (mitnica) ali pa čez Strmico, Studeno in Landol (mitnica).

Ko so Habsburžani leta 1335 prevzeli Kranjsko in Koroško v neposredno upravljanje, se je zmanjšal pomen povezav z zahodom, ki so potekale preko slovenskih dežel. Prometni pomen slovenskih dežel je upadel zato, ker so Habsburžani obvladovali skoraj celotno glavno prometno pot čez Vzhodne Alpe od Dunaja preko Judenburga in Beljaka v Benetke. Tako je tudi prišlo do tega, da so Habsburžani prepustili vrsto pomembnih točk skupaj z dohodki od prometa in trgovine v zastavo celjskim grofom, kar je postalo eden temeljev ekonomske moči Celjskih. Ta poteza pa se je seveda pokazala za kratkovidno, saj je moč Celjanov postala trn v peti deželnih knezov. Celjani so dejansko popolnoma obvladali vse prometne prehode preko ozemlja današnje Slovenije in dobili na desetine donosnih mitnic (npr. Postojno leta 1371). Da so na njih zvesti podložniki Habsburžanov – kot so to bili Ljubljčančani – občasno naleteli na težave, govori pričujoča listina.

(original; material: papir; dimenzije: 29,7 cm x 22 cm; pečat: mali pečat grofa Hermana, pritisnjen na hrbet listine kot zapora pisma, odpadel)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 12
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 27

Literatura:

- Fabjančič, Sodniki ..., str. 48
- Kosi, Potujoči srednji vek, založba ZRC, v pripravi

Nadvojvoda Ernest naroča deželnemu glavarju, da morajo plemiči vzdrževati svoje hiše v Ljubljani

Nadvojvoda Ernest naroča Ulriku, točaju z Ostrovice, deželnemu glavarju na Kranjskem, naj zapove vsem plemičem, ki imajo hiše v Ljubljani, da jih naselijo, plačujejo mestu dajatve in popravijo obzidje ob hišah. Če tega ne bi storili, je dovolil meščanom, da se takih hiš polaste, jih naselijo ali pa porušijo in tam zgrade obzidje.

glej fotografijo na strani 15

- 1 Wir Ernst von gotes gnaden erczh[er]czog ze Osterreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain,
- 2 graf ze Tirol etc. Embieten unserm lieben getrewn Ulrichen dem schenkch[e]n von
- 3 Osterwicz unserm haubtmann in Krain unser gnad und alles güt. Wir emphelh[e]n dir und
- 4 wellen ernstlich, daz du mit N allen edeln lewten, die hewser in unser statt zu Laybach
- 5 haben, von uns[er]n wegen schaffest, daz sy dieselben ire hewser fürsich und an verczieh[e]n
- 6 beseczen, pawen und stiftlich machen, damit uns unser dienst und der obgen[anten] uns[ere]r statt
- 7 ire recht davon wideruar[e]n und geullen und auch die statmawr an denselben iren örtt[er]n
- 8 mawr[e]n, beuesten und bewarn, damit uns an derselb[e]n uns[ere]r statt kain schad davon beschehe.
- 9 Welh aber das unv[er]czogenlich nicht tûn wolten, so haben wir uns[er]n egen[anten] burg[er]n erlaubt
- 10 sich derselb[e]n hewser ze underwind[e]n und die stifften und pawen zu uns[er]m nucz od[er] gancz
- 11 niderzebrech[e]n und die statmawr an denselb[e]n örtern ze pawen und ze mach[e]n, damit
- 12 dieselb unser statt davon bewart sey. Geb[e]n ze Boczen an samcztag nach gotsleich –
- 13 nams tag, anno domi[ni] etc. sextodecimo.

d[ominus] d[ux] in cons[ilio]

Ljubljana je imela v 14. in 15. stoletju troje vrst hišnih lastnikov: nekateri niso imeli nobenih oprostilnih pisem in so zato morali nositi vse obveznosti, drugi so bili s privilegijem oproščeni le plačevanja davkov, vendar še vedno zavezani drugim bremenom, tretji pa so imeli oprostilna pisma za vse obveznosti do mesta. Veljalo je enotno načelo: oprostitev od meščanskih obveznosti le tedaj in v onem obsegu, v katerem se jo more podpreti s posebnimi oprostilnimi pismi. Vendar je bilo straženje, popraviljanje obzidja, jarkov in mostov javna robota, ki jo je lahko deželni knez po potrebi zaukazal prebivalstvu brez ozira na osebno svobodo, in sicer tako svojim podložnikom kakor tudi podložnikom vseh drugih zemljiških in mestnih gospodov v deželi. V normalnih razmerah so bili za omenjene zadeve seveda v prvi vrsti zadolženi meščani.

(original; material: papir; dimenzije: 22,5 cm x 22 cm; pečat: pečat vojvode Ernesta na hrbtu listine, udarjen čez papir na vosek; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 4-4')

opomba: ves levi in spodnji srednji del listine manjka; tekst je nepoškodovan

Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 23
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 14
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 31

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 42
- Dimitz, Geschichte Krains, Laibach, 1874, str. 261
- Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, Zgodovinski časopis 1952-53/VI-VII, str. 420

Nadvojvoda Ernest dovoli obnovitev šole pri cerkvi sv. Nikolaja

Na prošnjo ljubljanskega župnika Jurija Hawgenrewterja, sodnika, sveta in meščanov Ljubljane nadvojvoda Ernest dovoli obnovitev šole pri sv. Nikolaju, ker je propadla zaradi malomarnosti in nereda prejšnjih župnikov in meščanov.

glej fotografijo na strani 16

- 1 WIR Ernst von gotes gnaden erczherczog ze Österreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain, graf ze Tirol etc.
- 2 Bekennen daz für uns komen der ersam unser lieber andechtiger und getrewr Jörg Hawgenrewtt[er] pfarrer zu Laybach unser rat und
- 3 die erbern, weisen, unser getrewn lieben N der richtter rat und N die burger gemainlich unserr yeczgenant[e]n statt Laybach und gaben uns zu
- 4 erkennen wie vor zeiten ain schül in derselben unserr statt bey Sand Niclas kyrchen gewesen wer und die wer aber von lessikeyt und
- 5 unordnu[n]g wegen bey weilend iren vordern pfarrern und burgern abgang[e]n und batten uns dyemutiklich daz wir in gūnnen und erlaub[e]n
- 6 wolden daz sy wider ain schül zu der egen[anten] kyrchen Sand Niclas pawen, machen und erheben möchten, wan das ain gemayner nucz
- 7 wer und wurde auch der gotsdienst derselben kyrchen destergrösser und lobsamlicher. Haben wir angesehen ir gerecht erber pet und
- 8 auch den gemaynen nucz unserr benant[e]n statt und sunderlich daz der gotsdienst mit singen und lesen in Sand Niclas kyrch[e]n daselbs
- 9 dester löblicher andechtiger und fleissiklicher gehalten und volbracht werde und haben dadurch und von sundern gnaden den obgenant[e]n
- 10 pfarrer und burgern gegūnnet und erlaubt daz sy ain schül zu der oftgenant[e]n kyrchen Sand Niclas daselbs zu Laybach wid[er] mach[e]n
- 11 pawen und erheben sullen und mügen wan wir in und iren nachkömen die von fürstlicher macht und miltikayt geben wissentlich

- 12 in krafft dicz briefs die hinfür ewiklich zuhalten mit allen eren, rechten, gnaden, freyhait[e]n und gūten gewonhait[e]n
als von alter her
- 13 kömen ist an meniklichs irrung und hynndernüzz an geuerd. Davon gepieten wir ainem yeglichem N uns[er]m
hauptmann und vicztumb
- 14 in Krain, wer die ye zu den zeiten sind und wellen ernstlich daz sy den vorgeant[e]n pfarrer und unser burger
gemeinlich zu Laibach
- 15 und ir nachkomen bey der obgeant[e]n schül und diser unserr gab und gnad von uns[er]n wegen vestiklich halten
und schermen und nicht
- 16 gestatten daz in yemand dhainerlay irrung inuell oder beswerung daran tû in dhainerlay weis. Das ist unser ernstlich
maynu[n]g. Mit
- 17 urkund dicz briefs. Geben zu der Newnstatt am eritag nach dem heilig[e]n Palm tag, nach Krists geburd in dem
vierczehen
- 18 hundertisten und achtzehenden jare.

D[ominus] d[ux] p[er] se ip[su]m in cons[ilio] pre[sen]tib[us]
comit[is] Rud[olfo] de Sulcz, Joh[anne] Greysnikg[er]
m[agistro] ca[mere] Ulr[ico] Perner et Joh[anne] not[ario] ca[mere].

Listina govori o obnovi šole pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, ki je propadla zaradi malomarnosti in nereda prejšnjih župnikov in meščanov.

Zelo verjetno gre za šolo pri sv. Nikolaju, o kateri pravi Milko Kos: »... na strani proti Ljubljanici je stala tudi šola, ki je bila v zvezi s cerkvijo sv. Nikolaja, kajti njen namen je bil povzdigniti z učenjem petja in čitanja opravila v omenjeni cerkvi, učiti dečke gramatiko in druge vednosti. Šola je brez dvoma obstajala že v 14. stoletju; leta 1363 se omenja neki mojster Peter, učitelj in meščan, ki je bil prejcone na njej nastavljen. Po nemarnosti in nerednosti je pa ta šola propadla, tako da jo je nadvojvoda Ernest na prošnjo ljubljanskega župnika in mesta ter s pristankom oglejskega patriarha moral leta 1418 obnoviti. Šola pri sv. Nikolaju se potem v 15. stoletju še večkrat omenja.« (Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 27)

Tudi Nemški viteški red oziroma križniki so imeli pri svoji komendi šolo: »Pri križniški komendi, v smeri proti Gradišču, blizu vrat, ki so tamkaj peljala skozi mestno obzidje, je bila križniška šola. Na njej se imenuje učitelj prvič leta 1337. Po šoli se je bližnja skupina hiš imenovala »pri šoli« (Urbar NVR iz 1490), ki jih je iskati v okolišju današnjega Trga francoske revolucije.« (Milko Kos, prav tam, str. 16)

Dejansko se najstarejši »scolasticus« v Ljubljani omenja že leta 1262, ko se v listini koroškega vojvode Ulrika za samostan v Bistri (izdani v Ljubljani, v župnišču pri sv. Petru) kot priča omenja tudi »Nicolaus scolasticus«, kar bi pričalo o tem, da je bila farna šola že sredi 13. stoletja (GZL, IX, št. 3). Leta 1291 se v listini za Bistvo omenja »Jacobus scolasticus Laybacensis« (MMVK, 13; 1900, str. 45).

Pri križevniški šoli se prvi učitelj omenja leta 1299 v listini, izdani v Ljubljani, za samostan v Bistri, napisani v križevniški hiši, kot »Nicholaus scolasticus« (GZL, X, št. 12). V listini za ljubljanske križevnike iz leta 1337 se med pričami omenja »maister Nicla der czu den cziten schulmeister da waz«, torej učitelj na križevniški šoli (GZL VII, št. 22).

»Šolmošter« Peter, ki se omenja leta 1363, v listini, napisani v Ljubljani, za samostan v Bistri, se kot pečatnik omenja »maister Peter der schulmaister und purger daselbs« (i.e. ze Laybach). Verjetno je bil učitelj na šoli pri sv. Nikolaju, na kar kaže njegova omemba kot meščana.

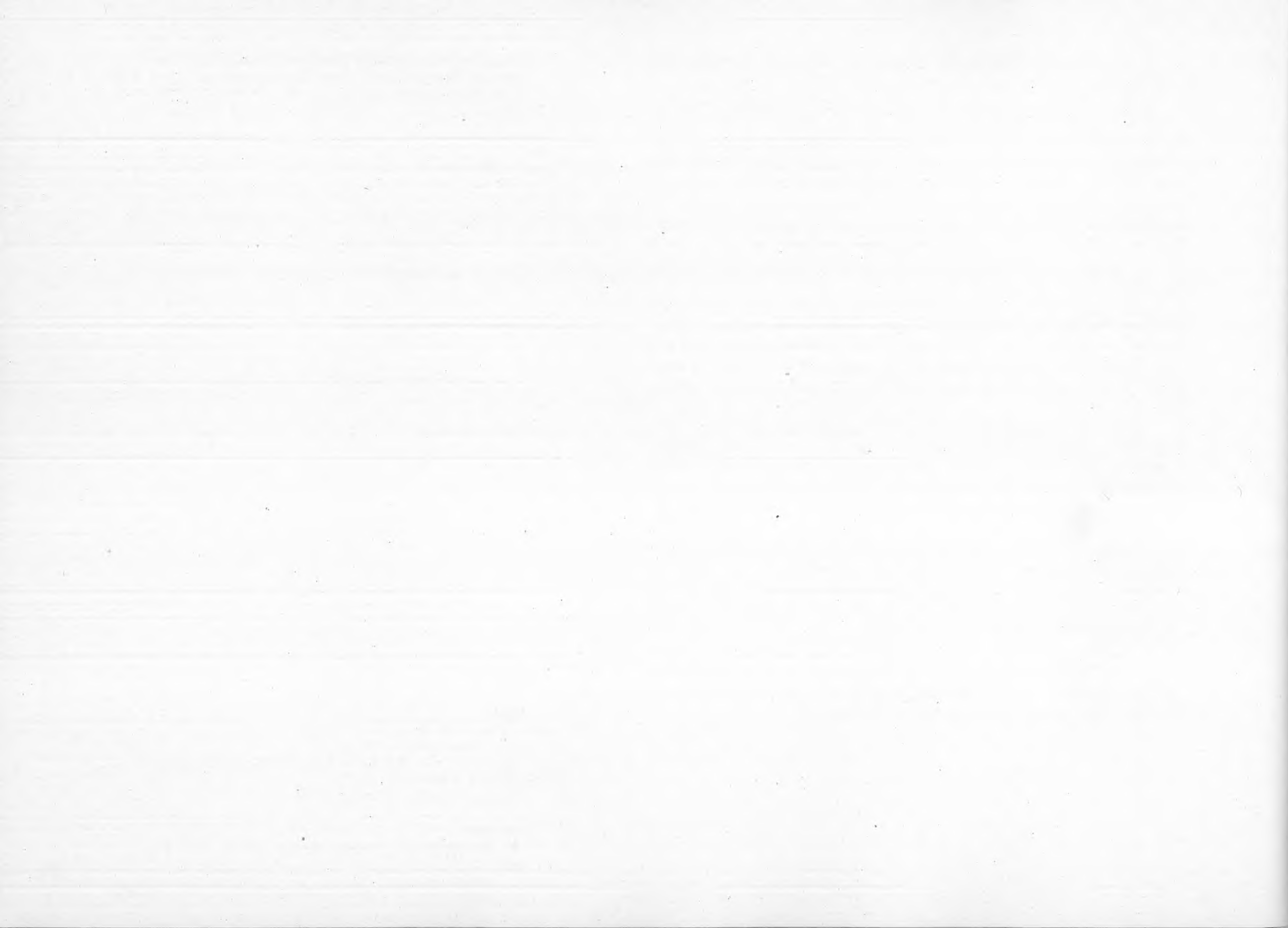
(original; material: pergament; dimenzije: 43,9 cm x 34,2 cm; pečat: od obešenega pečata izstavitelja je ostal le pergamentni trak; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1 fol. 46'-47)

Objave:

- Richter, Urkunden ..., št. 26
- Klun, Diplomatarium ..., št. 26
- Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain 1854, str. 13
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 16
- Otorepec, Gradivo ... III. zvezek, št. 34

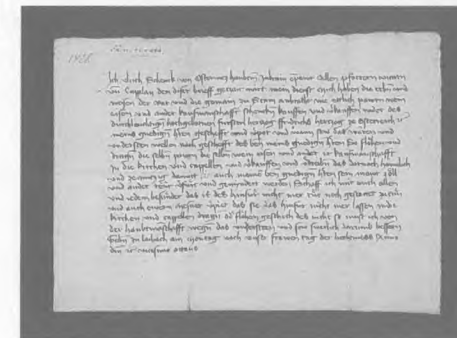
Literatura:

- M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, Knjižnica Kronike, zvezek I, Lj., 1955

Deželni glavar Ulrik, točaj z Ostrovice, opominja duhovščino, naj ne pomaga kmetom pri nedovoljenem trgovanju

Ulrik z Ostrovice, deželni glavar na Kranjskem, na pritožbo kamniškega mestnega sveta in občine naroča vsem župnikom, vikarjem in kaplanom, naj ne podpirajo kmetov pri nedovoljenem trgovanju tako, da jim omogočajo skrivanje vina, železa in drugega blaga po cerkvah. S tem namreč oškodujejo njegovega gospoda in deželnega kneza vojvodo Friderika, saj zmanjšujejo njegove dohodke od cestnin, carin oz. mostnin. Zato naroča vsem duhovnikom kot tudi njihovim mežnarjem, naj tega početja kmetom ne dovolijo več.

glej fotografijo na strani 17

- 1 Ich Ulrich schenck von Osterwicz haubtm[an] in Krain e[m]pewt allen pfarrerem, vicarii
- 2 un[d] capplan den diser brieff geczait wirt mein dienst. Mich haben die erb[e]n und
- 3 weisen der rat und die gemain zu Stain anbracht wie ettlich pawrn wein,
- 4 eisen und ander kaufmanschafft schenck[e]n, kauffen und v[er]kauffen wider des
- 5 durchlechtig[e]n hochgeborenen fursten herczog Ffridrichs herczog ze Osterreich etc.
- 6 meins gnedig[e]n h[er]ren geschafft und v[er]pot und wann sew das weren und
- 7 understen wellen nach geschafft des ben[anten] meins gnedig[e]n h[er]ren, so flöhen und
- 8 drag[e]n die selb[e]n pawrn die selb[e]n wein, eisen und ander ir kaufmanschafft
- 9 in die kirchen und cappellen und v[er]kauffen und v[er]dreib[e]n das darnach haimlich
- 10 und ze ainczig, damitt auch meine[n] ben[anten] gnedig[e]n h[er]ren sein mawt, zöll
- 11 und ander rent v[er]für und gemyndert werden. Schaff ich mit euch allen
- 12 und iedem besünder, das ir des hinfür nicht mer tüt noch gestattet zu tün
- 13 und auch ewern mesner v[er]piet, das sie das hinfur nicht mer lassen in die
- 14 kirchen und cappellen drag[e]n od[er] flöhen, geschech des nicht so must ich von
- 15 der haubtma[n]schafft weg[e]n das understeen und sew swerlich darumb bessern.
- 16 Geb[e]n zu Laibach am montag nach unser frawen tag der liechtmess, anno
- 17 d[omi]ni etc. vicesimo octavo.

V smislu delitve dela med posamezne družbene sloje naj bi bili trgovina in obrt v fevdalnem svetu pridržani meščanstvu, kmet pa naj bi se ukvarjal le s poljedelstvom in živinorejo. V mestih naj bi kmet prodajal svoje izdelke, ki jih meščani potrebujejo za trgovino na velike razdalje (žito, živina, vino) in kupoval obrtne izdelke. Vendar se ta idealno zamišljen sistem nikoli ni mogel prav uveljaviti. Podeželska obrt in trgovina sta obstajali že dosti pred nastankom mest. Od 14. stoletja dalje je pomen podeželske obrti in trgovine postajal pomembnejši sorazmerno z naraščanjem vaškega prebivalstva in pojavom kajzarstva. V 15. stoletju so se razmere še zaostrele, ko so mesta začela uveljavljati najvišje cene, po katerih je bilo dovoljeno na njihovih trgih prodajati kmetijske pridelke. Temu so se kmetje začeli izmikati in prodajati svoje izdelke drugje, na mestne trge pa je začelo prihajati manj blaga. V podeželsko in mestno trgovino so se začeli vmešavati tudi fevdalci. Ponekod so se sami skušali polastiti podeželske trgovine in izpodrinili kmeta, drugje pa so se gospodje s to trgovino okoriščali le posredno. Njihovi podložniki so prodajali svoje in njihovo blago. Četudi so prodajali le svoje, so gospodu lažje plačevali dajatve. Iz podobnih razlogov je podložnikom pri njihovi trgovini pomagala tudi duhovščina in jim je dovoljevala blago skrivati celo v cerkvah, če so bili kmečkim prekupcem za petami meščanski preganjalci.

Tudi na Kranjskem so se mesta začela že kmalu po sredi 14. stoletja boriti proti podeželski trgovini. Takrat so bile izdane tudi prve prepovedi podeželske trgovine. V 15. stoletju so se pojavljale prepovedi za posamezna mesta, včasih pa tudi v splošni obliki za celo deželo. Cesar je pri tem branil svoje koristi in ščitil meščane. Zaradi upadanja mestne trgovine so mesta težje plačevala davek, pa tudi dohodek od mitnic je bil manjši. Razmere so postajale še bolj škodljive kasneje, v drugi polovici 15. stoletja, ko so se v podeželsko trgovanje na Kranjskem intenzivneje začeli zapletati fevdalci.

(original; material: papir; dimenzije: 21,6 cm x 15,3 cm; pečat: mali pečat
izstavitelja na hrbtu listine, udarjen na papir čez vosek)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 20
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 45

Literatura:

- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III., Lj., 1956, str. 10-14

Vojvoda Friderik Mlajši prepove obrt in trgovino na deželi

Na pritožbo mest Ljubljane, Kranja in Kamnika prepove vojvoda Friderik Mlajši trgovino na podeželju, ker škodi mestom. Omenjena mesta so se namreč pritožila, da na deželi okrog cerkva in na drugih neobičajnih mestih poteka trgovanje, točenje pijače, prekupčevanje z usnjarskimi izdelki in ostalim, kar ni po starodavnih navadah in običajih. Zato vojvoda Friderik Mlajši v svojem imenu in imenu svojega strica Friderika, avstrijskega vojvode, ukazuje deželnemu glavarju Jostu, točajju z Ostrovice, in vicedomu Martinu Črnomlu ter vsem bodočim glavarjem in vicedomom, naj ščitijo pravice mest in skrbijo za to, da ne bodo kršene oz. da se ne bodo uvajale novotarije.

glej fotografijo na strani 18

- 1 Wir Fridreich der junger von gotes gnaden herczog ze Osterreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krayn, graf ze Tirol etc.
 - 2 Embieten unsern lieben getrewn Josten schenkchen von Ostrawicz unserm hauptman, Mertten Tscharnömel
 - 3 uns[er]m vicztumb in Krayn oder wer ye kunftigklich uns[er] hauptman und vicztumb daselbs ist unser gnad und
 - 4 alles gute. Die erbern weisen uns[er] getrewn lieben N unser burger unsr[er] stett Laybach, Kraynburg und
 - 5 Stain in Krayn habent uns anbracht, wie wider solch freyhaiten und gnaden, damit si von uns[er]n vordern
 - 6 loblicher gedechtnuss furgesehen sein und begnadet, manigerlay gewerb mit kaufmanschafft, weinschenk –
 - 7 chen, lederwerch und andern hanntwerchen, die sich in unsern stetten ergeen solten, auf dem lannde bey ett –
 - 8 leichen kirchen an ungewondleichen ennden, da das nicht von alter herkomen ist, getriben und geübet wer –
 - 9 den, dadurch dieselben uns[er] stette und burger vast abnemen und verderben, das uns unbillich dünkt
 - 10 und des wider derselben unsr[er] burger alte rechten und herkomen nicht gestatten maynen. Davon em –
 - 11 phelhen wir ew von unsers lieben herren und vettern herczog Fridreichs, herczogen ze Osterreich etc. und un –
 - 12 sern wegen ernstlich, daz ir solher newung in dhain weis nicht gestattet, sunder die obgenan[ten] unser
 - 13 burger bey iren alten briefen, rechten, freyhaiten und gnaden von unsern wegen vestigklich schermet
 - 14 und haltet und fleissigklich sehet, daz in dawider yemander nicht ingriff tu noch newung mache. Das
 - 15 ist uns[er] ernstliche maynung. Geben ze Grecz under unserm secret, an freytag vor Sand Valentins tag
- mo
- 16 des heiligen marttr[er], anno domi[ni] mill[es]imo quadringen[tes]i tricesimotercio.

d[ominus] d[ux] in c[onsi]ll[io]

◆ — Podobno kot pri listini št. 13 (glej komentar) gre tudi v tem primeru za zatiranje trgovine in obrti kmetov, ki sta močno škodili mestom. Za razliko od prejšnje listine, v kateri deželni glavar opominja duhovščino, se sedaj cesar obrača na deželnega glavarja in deželnega vicedoma, ki naj poskrbita, da njegova mesta na Kranjskem ne bodo oškodovana in da se bodo spoštovale starodavne navade.

(original; material: papir; dimenzije: 29,8 cm x 21,7 cm; pečat: mali pečat vojvode Friderika na hrbtu listine, sploščen)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 22
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 47

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 50

Kralj Friderik III. določa sodne kompetence mesta nad podložniki Komende

Ker je zaradi velike sodne imunitete viteške komende prihajalo do sporov med Nemškim viteškim redom in mestom Ljubljana, Friderik III. razrešuje nastale nejasnosti.

Glede sodnih zadev se je določilo, da je komtur sodnik svojim podložnikom v vseh kazenskih zadevah, razen krvosodnih. Nadalje lahko mestni sodnik sodi tudi tistim komturjevim podložnikom, ki se pregrešijo v mestnem pomirju in jih tam zasači, če pa ti preidejo na ozemlje komende, jih ne sme aretirati, ampak mora to po sodnikovi zahtevi opraviti komtur. Prav tako mora komtur zadostiti pravici, če se kdo od njegovih ljudi meščanom izogiba vrniti dolgove. Glede davkov je določeno, da morajo osebe, ki so naseljene na zemljiščih Nemškega viteškega reda in se ukvarjajo s trgovino, mestu plačevati davke, sodelovati pri obzidanju, stražiti obzidje in opravljati tlako. Rokodelci, podložniki komende, pa so dolžni le, da po svoji zmožnosti plačujejo davke, niso pa obvezani pomagati pri graditvi obzidja, opravljati tlake in oddajati »Schatzsteuer«. Naštete obveznosti, ki so jih oproščeni v odnosu do mesta, pa lahko od njih zahteva komtur. Tisti, ki se ne ukvarjajo s trgovino oz. obrtjo – mišljeni so križevniški kmetje – so sploh oproščeni vseh dajatev in zanje komtur plačuje mestu pavšalni znesek. Toda tako trgovci in rokodelci kot tudi tisti prebivalci, ki se ne ukvarjajo niti z obrtjo ne s trgovino, so dolžni plačevati letni sold. S tem so upravičeni do enakih ugodnosti kot ostali Ljubljančani: deleža pri lesu in paši ter pravic pri mitnini.

glej fotografijo na strani 19

- 1 Wir Fridreich von gots gnaden romischer kunig zu allen zeiten merer des reichs, herczog ze Osterreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain, graue ze Tirol etc. Bekennen von der
- 2 zwitrecht wegen, die gewesen sind czwischen den erbern unsern lieben andechtigen und getrewn N dem comendewr und des convents des dewtschen hawss zu Laibach ains und den erbern
- 3 weisen unsern getrewn lieben N dem richter, rat und unsern burgern gemaincleich daselbs zu Laibach des andern tails, darumb wir in dann zu baiderseit ainen tag für uns ze komen gesezt und
- 4 benennet haben, daz wir si darumb nach rat unsr[er] ret und mit baidertail willen und wissen haben entschaiden und mainen, seczen und wellen, daz es hinfur von baiden tailn sol gehalten
- 5 werden als hernach begriffen ist. Von erst was sich von derselben comendewr und convents dienern und knechten oder andern den im in dem dewtschen haws verhandelt, daz sol ain
- 6 comendewr oder sein anwalt selbs pessern und straffen, ausgenomen solich sach, die den tod berurn; wan wer solichs verhandelt, den sol der comendewr oder sein anwalt, so das zu schulden

7 kumt, dem statricht[er] daselbs ze Laibach antwurten, als er mit gurtel umbfangen ist und nichts mer. Item ob
derselben comendewrs und convents lewt in der Krakaw, im Purckstal
8 und bey sand Johannis oder die im, die im purckfrid wanent, im purckfrid und statgericht ichts verhandleten, da
mag der richter nach greiffen; kemen aber dieselben wider auf des comendewr
9 und convents grunt, so sol der richter auf ir grunt nicht greiffen, sunder er sol den comendewr darumb anlangen,
daz der schaff mit dem richter darumb abzekomen; wer aber der comen –
10 dewr darinn sawmig, so mag der richter wol nach in greiffen in dem statgericht, wo er die ankumt, ausgenomen bey
sand Johannis, die da siczen auf des comendewr und convents grunten
11 und die da burger sind und burgerrecht gesworn haben, wan die mag der richter wol da angreifen und von gericht
wegen wandel von in nemen; welh aber zu sand Johannis auf des Comen –
12 dewr und des dewtschen hawss grunten siczen und nicht burgerrecht gesworn haben, auf die sol der statrichter
nicht greiffen, sunder mit denselben sol es gehalten werden als mit den andern
13 in der Krakaw und im Purckstal gesessen als oben berurt ist. Item wer zu des comendewr und seins hawss dienern
oder lewten ichts ze sprechen hat umb geltschuld oder ander sach, die den tod
14 nicht berum, darumb sol der comendewr oder sein anwalt von in furderleich recht tun und ergeen lassen als oft
das zuschulden kumt. Item daz all, die auf des comendewr und des dewt –
15 schen haws grunt in der stat oder vor der stat im purckfrid siczen und mit der stat iren gewerb und kawfmanschacz
mit traid, wein, viech oder andern, so kaufmanschafft genant ist,
16 treiben wellen als ander burger zu Laibach mit stewrn, zyrken, wacht und robat mitleiden sullen. Aber die
hanntwercher, so auf im grunten siczen und sich mit dem hanntwerch neren
17 und nicht kaufmanschafft treiben, die sullen stewrn als ander hanntwercher nach im vermugen, aber zyrken, robat,
wacht und schaczstewr sullen si nicht phlichtig sein ze geben
18 noch ze tun anders, wen si ain comendewr zu Laibach zu behüttung seins orts von dem tor bey der schul uncz zu
ennd seins garten daselbs nuczet, das er dann nach notdurfften sol
19 versorgen ungeverleich. Doch so sol ain yeder der obgemelten, so kaufmanschacz treibet oder sein hanntwerch da
ubet darczu den jarschilling geben, ausgenomen den pader, der sol solichs
20 alles nicht phlichtig sein, es wer dann daz er kaufmanschafft trib; welich aber nicht kaufmanschafft treiben, noch
hanntwercher sein und auf im grunten in dem Purckstal, in der

21 Krakaw, zu sand Johans oder anderswa auf des comendewr und des dewtschen haws grunten siczen, die sullen
weder zyrk, robat, wacht noch schaczstewr der stat Laibach phlichtig sein
22 ze tun noch ze geben und sol der comendewr jerleich czway phunt phenning der stat dafur geben und ausrichten,
doch so sullen dieselben lewt den jarschilling als ander auch geben,
23 damit si holcz und wayd mit messen und mit der mautt in ander weg als ander ze Laibach gehalten werden. Item
wer da gehulcz oder gepaw auf des comendewr und des dewtschen
24 haws grunten hat und das verkauffen wil, der sol dasselb gehulcz und gepew vor dem statrichter aufgeben und
aufnemen, aber den grunt da dasselb gepaw auf stet, der sol von dem
25 comendewr im dewtschen haws aufgeben und aufgenommen werden als vor aim gruntherren. Und darauf so
gepieten wir den obgemelten N dem comendewr und convent des
26 bemelten dewtschen haws N dem richter, rat und den burgern gemainleich daselbs zu Laibach, gegenwurttigen
und kunfftigen ernstleich und wellen, daz si der obberurten unserr
27 entschaidung gennczleich nachgeen und dawider nicht tun noch ain tail den andern daruber beswer noch dring in
dhain weg. Das maynen wir ernstleich. Mit urkund des briefs
28 der wir yedem tail ainen geben. Geben zu der Newnstat an phincztag nach sand Florians tag, nach Kristi gepurd im
vierczehenhundert und funfczigisten jar, unsers reichs
29 im aindlefften jar.

Comiss[io] domini
regis in cons[ilio]

Na hrbtni strani:

Endtschidt khünigs Friderici zwischen
dem teütschen hauß alhie und denen
von Laybach des der richter auf dieso ge –
schworne burger sein wol greiffen mag und das
gedachte unterthanen so handtieren sollen
in mitleiden sein mit d[em] steür wie andere burger
(anno 1450)

Velika sodna imuniteta komende Nemškega viteškega reda je povzročala trenja med komendo in mestom. To se je pokazalo zlasti ob vprašanjih upravičenosti pobiranja davkov od komendinih podložnikov in prizadevanjih mesta po omejitvi sodnih imunitet Nemškega viteškega reda v Ljubljani. Razmerja med mestom in komendo je določalo več imunitetnih privilegijev, predvsem iz 13. stoletja. Ker pa je kljub temu prihajalo do sporov, je nejasnosti s pričujočo listino razrešil kralj Friderik – kot mestni gospod in deželni knez.

(original; material: pergament; dimenzije: 52,2 cm x 35,8 cm; pečat: pečat kralja Friderika III. s pergamentnim trakom, odpadel)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 24
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 58

Literatura:

- Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, Zgodovinski časopis 1952–53/VI–VII, str. 421
- Blaznik, Zemljiška gospostva v Ljubljani in njeni okolici, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave, II. zvezek, Lj., 1971, str. 31
- Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave, I. zvezek, Lj., 1958, str. 8
- Zwitter, Starejša ..., str. 33–38, 44
- D. Kos, Posest ljubljanske komende Nemškega viteškega reda, Zgodovinski časopis 1984/38, št. 3, str. 276
- Richter, Urkunden ..., str. 226–228

Cesar Friderik III. zapoveduje okoličanom Ljubljane, naj na poziv pridejo pomagat utrjevati mesto

Ker so Turki pred kratkim zavzeli Bosno, cesar ukazuje vsem okoličanom, naj na poziv deželnega glavarja Ulricha Schawnnberga, vicedoma Jörga Rainerja ali mestne občine takoj pridejo pomagat utrjevati Ljubljano, saj bodo v primeru stiske tudi oni v njej našli zatočišče.

glej fotografijo na strani 20

1 Wir Fridreich von gots gnaden römischer kaiser, zu allenn tzeitten merer des reichs, zu Hungern,
 2 Dalmatien, Croatien etc. kunig, hertzog zu Österreich, ze Steir, ze Kernden und ze Krain etc. Embieten
 3 unsern getrewn N allen und yeglichen leuten umb Laibach gesessen und wonhafften wes holden
 4 oder hindersessen die seinn, den der brief getzaigt oder verkundt wirdet unser gnad und alles gut.
 5 Wir lassen ew wissen, das uns gewisse kuntschafft komen ist, daz laider die Turken mit irer macht
 6 in kurtzvergangen tagen in das kunigkhreich Bossen komen, das ingenomen, den kunig darinn
 7 gefangen haben und in willen seinn verrer heraus ze lannnd zetziehen und die zu erobern. Begern
 8 wir an ew all und ewr yeden besunder, emphehlen ew auch ernstlich und wellen, wenn ir von
 9 dem edln unserm lieben getrewn graf Ulreichen von Schawnnberg unserm haubtman in Krain,
 10 seinem verweser daselbs, Jörgen Rainer unserm vitztumb auch daselbs in Krain oder dem richter
 11 und rat zu Laybach darumb ersuecht werdet, daz ir ew dann furderlich und anvertziehen mit hawn,
 12 schaufeln, mültern, kramppen und annderm zewg anvertziehen daselbshin gen Laibach fuget
 13 und die berürten unser stat nach notturfften zu der weer zutzerichten hellfett, damit ir, ob des
 14 not wurde, ewr zuflucht mit ewrn leiben und gut daselbshin gehalten und den berürten Turken,
 15 die nicht allain das gut, sunder leib und gut, weib und kind, alt und jung hinfürn, davon wi –
 16 derstannd getan müg werden und darinn nicht annders tut. Wan welh sich darinn setzen
 17 und ungehorsam wurden, die haben wir beuolhen an leib und gut darumb ze straffen und
 18 dartzu ze notten. Daran tut ir unser ernstliche maynung. Geben zu der Newnstat an eritag
 19 nach sand Ulreichs tag, anno domi[ni] etc. LXIII°, unsers kaysertumbs im zwelifften jare.

Commissio domi[ni]
 imp[er]atoris in c[on]sili[o]

Že približno mesec dni za tem, ko so Turki v začetku junija 1463 zavzeli Bosno in se približali meji Kranjske na 100 kilometrov, je cesar Friderik s pričujočo listino opozoril na grozečo nevarnost in ukazal prebivalcem okoli Ljubljane, naj pomagajo pri njenem utrjevanju. Zanimive so navedbe, s katerimi se v listini poudarja turška okrutnost, ki so jo slovenske dežele že imele priložnost spoznavati od začetka 15. stoletja; Turki plenijo ne samo premoženje, ampak vodijo v sužnost ženske in otroke, mlade in stare ... («... nicht allein das gut, sonder leib und gut, weib und kind, alt und jung, hinfern ...«).

Strah pred groznim sovražnikom pa se je tokrat izkazal za prezgodnjega. Turki so imeli v tem času opraviti z vojno proti Matiji Korvinu v severni Bosni in z Jurijem Skenderbegom v severni Albaniji.

(original; material: papir; dimenzije: 29,6 cm x 21,7 cm; pečat: mali pečat cesarja Friderika na hrbtu listine, udarjen na papir čez vosek)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 29
- Otorepec, Gradivo ..., III. zvezek, št. 73

Literatura:

- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III, Lj., 1956, str. 40
- Simoniti, Turki so v deželi že, Celje, 1990

Cesar Friderik ukazuje porušiti hiše v ljubljanskem predmestju

Cesar Friderik III. zapoveduje sodniku in svetu v Ljubljani, naj naroče meščanom, ki imajo hiše in pristave v predmestju blizu mesta in ki še niso pogorele, da te podrejo in prestavijo na kraj, kamor bodo oni ali deželni glavar določili, da ne bi mestu nastala škoda, in naj nikomur odslej ne dovolijo, da bi gradil v predmestju.

glej fotografijo na strani 21

- 1 Fridreich von gots gnaden romischer kais[er]
- 2 zu allenn tzeitten merer des reichs etc.
- 3 Erbern, weisen, getrewn, lieben. Wir emphelhen ew ernstlich und wellen daz ir bey unsern burgern und
- 4 lewten zu Laybach so hewser und stedl in der vorstat daselbs zu Laybach in nehent bey der stat haben
- 5 und nicht abprennt sein von unsern wegen darob seitt und b/es /tellet daz sy die furderlich abrechen und in
- 6 die bemelten unser stat setzen an ennd so ir in mitsambt unserm lieben getrewn Sigmunden von Sebriach
- 7 unserm rat und haubtman in Krain auszaigen werdet damit der berurten unserr stat dadurch nicht schad
- 8 auferstee, auch hinfur nymanns mer in der bemelten vorstat ze pawn gestattet. Daran tut ir unser
- 9 ernstliche maynung. Geben zu Regenspurg an freitag nach sannd Ulreichs tag anno domi[ni] etc. LXXI,
- 10 unsers kaisertumbs im zwaintzigisten jare.

Commissio domi[ni]
imp[er]ator[is] in c[on]s[ili]o

Na hrbtni strani listine:

Den erbern weisen unsern getrewn lieben
N dem richter und rat zu Laybach.
geschefft dy hewser vor der stat
abzeprechenn 71

Leta 1471 so Turki bosanskega paše Ishak bega na Kranjsko vdrli kar štirikrat. Svoj tretji pohod na Kranjsko je Ishak beg s 15 000 konjeniki začel pri Vinici, kjer je 2. junija prekoračil Kolpo. Potem ko so Turki jahali vso noč, so se utaborili pri Raščici in oplenili vso bližnjo okolico. Naslednjega dne so nadaljevali pohod proti Ljubljani; pred njenim obzidjem so se pojavili 3. junija zvečer. Ljubljancani so jih pričakali pripravljeni, saj je turški prihod najavljal dim, ki ga je bilo videti nad požganimi vasmi. Tako so Turki požgali le nekaj hiš v ljubljanskem predmestju, med njimi tudi avguštinski in frančiškanski samostan. Ljubljana pa ni bila glavni cilj tega pohoda, saj je bil namen Turkov prigrabiti čimveč plena. Tako se je turška vojska pred Ljubljano razdelila na tri dele in nadaljevala s plenjenjem po Gorenjski, Dolenjski in Savinjski dolini ...

Ko je bila turška povodenj mimo, je cesar Friderik, ki za obrambo svojih podložnikov ni bil v stanju storiti kaj konkretnjšega, Ljubljančanom s to listino zaukazal, naj porušijo vse hiše v predmestju, ki še niso pogorele (= ki jih Turki niso zažgali). Namesto njih lahko zgradijo hiše znotraj obzidja, nikomur pa ni več dovoljeno graditi zunaj obzidja, »da ne bi mestu nastala škoda«. S to formulacijo je bilo verjetno mišljeno, da ne bi Turki stavb zunaj obzidja uporabljali za oporišča ob obleganju mesta.

(original; material: papir; dimenzije: 31,7 cm x 21,5 cm; pečat: pečat
izstavitelja kot zapora pisma na hrbtu listine, skoraj popolnoma okrušen)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 30
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 1

Literatura:

- Gruden, Zgodovina Slovencev, Lj., 1910, str. 339–340
- Simoniti, Turki so v deželi že, Celje, 1990
- Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik muzejskega društva Slovenije, 1943/24, zvezek 1

Cesar Friderik III. dovoli do nadaljnjega pobirati mostnino

Friderik III. dovoljuje sodniku, svetu in meščanom Ljubljane pobiranje mostnine, iz česar se bo financiralo vzdrževanje in popravilo mostov; od vsakega tovornega konja se bo pobiral po en pfenig, ob letnih sejnih po dva pfeniga ali en beneški šiling.

glej fotografijo na strani 22

- 1 Wir Fridreich von gots gnaden romischer kaiser zu allenntzeiten merer des reichs, zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc.
- 2 kunig, herczog zu Osterreich, zu Steir, zu Kernnden und zu Krain etc. Bekennen daz wir den erbern weisen unsern getrewn
- 3 lieben N dem richter, rate und unsern burgern gemainlich zu Laibach die gnad getan und in zu pessrung und zu –
- 4 richtung der prugken daselbs zu Laibach vergunt und erlaubt haben, wissenntlich mit dem brief daz sy uncz
- 5 auf uns[er] verrer geschafft und beuelhen von ai[ne]m jeden sãmross so uber dieselb prugken getriben, ai[ne]n phenning
- 6 und in den jarmerkhten so daselbs gehalten werden zwen derselben phenni[n]g oder ainen Venedier schilling nemen
- 7 mugen von meniclich ungehindert ungeverlich. Davon gebieten wir den edl[e]n unsern lieben getrewn N
- 8 allen unsern haubtlewten, grafen, frein herrn, rittern und knechten, verwesern, vicztumben, phlegern,
- 9 burggrafen, burgermaistern, richtern, rãten, burgern, gemainden und allen andern unsern amblewten under –
- 10 tanen und getrewn und besunder uns[er]n lieben getrewn Sigmunden von Sebriach unserm rat und haubtm[an]
- 11 und Casparn Hawnspekhen unserm vicztumb in Krain oder wer künftiglich unns[er] haubtman und
- 12 vitztumb daselbs sein werden, ernstlich und wellen, daz sy die benannten von Laybach bey disen unsern
- 13 gnaden, vergunnen und erlawben gennczlich beleiben lassen und sy dawider nicht dringen, bekũmern
- 14 noch besuern noch des yemannds andern zetun gestatten in dhain weis. Das main[en] wir ernstlich. Mit
- 15 urkund des briefs. Geben zu Wienn an phintztag nach sannd Florians tag. Nach Cristi gepurde
- 16 vierzehenhundert und im sibenundsibenzigisten, unsers kaisertumbs im sechsundzwainzigisten, unser[er]
- 17 reiche des rãmischen im achtunddreissigisten und des hungrischen im newnzehennten jaren.

♦ — Za povezavo mesta med posameznimi deli (Stari trg – Novi trg, Mesto – predmestja) so bili mostovi čez Ljubljanico odločilnega pomena.

V Mesto so se stekala pota z levega brega Ljubljanice preko Spodnjega mostu (današnje Tromostovje), z Novega trga preko Zgornjega mostu (danes Čevljarski most). Kot najstarejši je omenjen t. i. Spodnji most, ki se prvič omenja leta 1280 kot Stari most, kar obenem pomeni, da je takrat tudi že stal Zgornji most, ki pa je bil mlajši. Na Spodnjem mostu so v srednjem veku stale mesarske stojnice, ki jih je podeljeval vladar v zvezi z vodnim regalom.

Preko teh mostov je šel tudi ves promet tujih trgovcev, ki so v mesto prihajali zlasti ob letnih sejmih. Ker je bilo vzdrževanje lesenih mostov za mesto veliko breme, je vladar – zopet v zvezi z vodnim regalom – v tej listini dovolil mestu pobirati posebno mostnino; od vsakega tovornega konja po en denarič/pfenig, ob letnih sejmih pa po dva. Denar je bilo treba uporabljati za vzdrževanje mostov, t. j. za popravila in obnovo (zu pesserung und zurichtung).

(original; material: pergament; dimenzije: 30,7 cm x 24 cm; pečat: od obešenega pečata je ostal le pergamentni trak; istodobni kopiji v HHSTA na Dunaju, rokopis B 528, fo1. 203; prepis v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 47-47')

Objave:

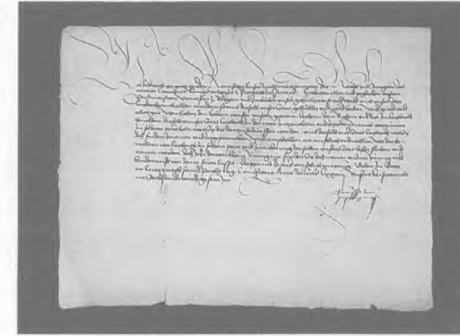
- Klun, Diplomatarium ..., št. 60
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 33
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 8

Primerjaj:

- M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, Lj., 1955, str. 13-14
- Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Lj., 1962, str. 18 sl.

Cesar Friderik III. dovoljuje meščanom sekati les v okoliških gozdovih

Cesar Friderik III. sporoča vsem mojstrom, upraviteljem in posestnikom gozdov, da je dovolil sodniku in svetu mesta Ljubljane sekati les v okoliških gozdovih, ker ga potrebujejo za utrditev mesta.

glej fotografijo na strani 23

1 Wir Fridreich von gotts gnaden romischer kaiser zu allenn tzeitn merer des reichs, zu Hungern, Dal -
2 macien, Croacien etc. kunig, hertzog zu Osterreich, zu Steir etc. Embieten allen und yeglichen unsern
3 vorstmaistem, verwesern, phlegern und innhabe[r]n unse[r]r gehultz, vorst und weld umb unser stat
4 Laybach, auch allen andern so umb dieselb unser stat gehulltz und weld haben, uns[er] gnad und
5 alles gut. Wir haben den erbern, weisen, unsern getrewn, lieben N dem richter und rat zu Laybach
6 beuolhen dieselb unnser stat Laybach zu der weer zutzerichten und ze pawn, in auch vergunnt
7 zu solhem paw holtz was sy des dartzu bedurffen werden, umb dieselb uns[er] stat Laybach wo sy
8 daz finden, ze nemen und zu geprauchten, und emphelhen ew ernstlich und wellen wo die be -
9 melten von Laybach zu solhem paw und zurichtung derselben unserr stat holtz slahen und
10 nemen werden, daz ir in daran khain irrung tut, sunder sy daz nemen und an irrung und
11 hindernuss von dann furn lasset. Daran tut ir uns[er] ernstlich maynu[n]g. Geben zu Gretz
12 an eritag nach sannd Pawls tag conv[er]sionis anno domi[ni] etc. LXXVIII, unsers kaisertumbs
13 im sechszwainzigisten jar.

Commissio domi[ni]
imp[er]ator[is] in c[on]s[ili]o

Z listino se odreja eden iz serije ukrepov proti turškim vpadam. Turki so na Kranjsko v sedemdesetih letih 15. stoletja – z izjemo leta 1474 – vdirali vsako leto. Cesar in deželni stanovi Kranjske, Koroške in Štajerske so skušali katastrofi odpomoči z uvajanjem izrednih in novih davkov (tedenski vinar od leta 1475), s katerimi bi, poleg deželnega poziva, vzdrževali najemniško vojsko. Vendar so se vsi ukrepi izkazali za jalove. Cesar Ferdinand se je leta 1478 zapletel v boje z ogrskim kraljem Matijo Korvinom, ki so trajali več kot deset let. Plemiči za boj s Turki večinoma niso bili posebej navdušeni, dežele nemškega cesarstva, ki jih Turki niso ogrožali, so dosti obljublale, k obrambi južnih meja cesarstva pa niso hotele prispevati ... Obramba pred Turki se je tako omejevala na utrjevanje mest ter gradnjo taborov in utrdb – zaprek ob kranjsko-koroški meji.

Mesta in trgi so v situaciji nenehne nevarnosti postajala čedalje bolj strateško pomembna. Zato je cesar podelil mestne pravice Kočevju (1471), Krškemu in Ložu (1477) ter Višnji Gori (1478) in ukazal, naj zgradijo obzidja. Cesar je prav tako ukazal, naj obzidajo na Gorenjskem Radovljico in na Primorskem Vipavo. Omenjeni dolenski in notranjski trgi so stali ob poti, ki so jo Turki uporabljali ob prehodu do Ljubljane na Kras. Za Ljubljano je cesar poskrbel večkrat: leta 1447 je ukazal vsem okoli Ljubljane, naj na poziv pridejo utrjevati mesto, enako leta 1463 (glej listino št. 15); leta 1475 je naročil, da morajo prelati, plemstvo, oskrbniki in uradniki na poziv deželnega glavarja poslati podložnike na tlako za utrditev Ljubljane, leta 1476 je odredil, da ljubljanskemu sodniku in svetu ni treba vračati nobenega od podložnikov, ki bi se v Ljubljano zatekel pred turško nevarnostjo in bo tako mesto bolj varno in čuvano, leta 1478 pa je – poleg zgornje listine, ki Ljubljančanom dovoljuje sekanje lesa za utrjevanje – do nadaljnjega sploh dovolil priseljevanje podložnikov, s čimer je nameraval okrepiti obrambno moč mesta.¹

Podeželje so Turki še naprej neovirani temeljito plenili.

¹ Prepisi listin, ki odrejajo omenjene ukrepe, so ohranjeni v mestni privilegijski knjigi, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, na folijih: 41, 42; (št. 66) in 48 (št. 67); originala listin z dne 2.5.1447, Maribor in 2.3.1478, izdane v Gradcu, se nahajata v Arhivu Republike Slovenije.

(original; material: papir; dimenzije: 29,5 cm x 22 cm; pečat: pečat cesarja Friderika, pritisnjen na hrbet listine, delno odkrušen; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 41–41')

Objave:

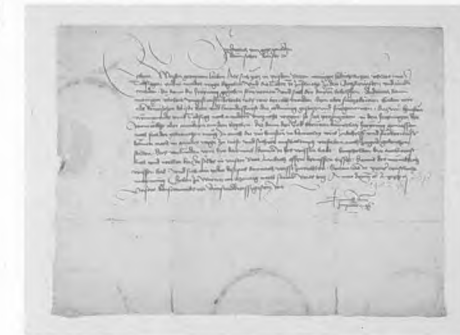
- Klun, *Diplomatarium ...*, št. 61
- Komatar, *Jahresbericht ...*, št. 34
- Otorepec, *Gradivo ...*, IV. zvezek, št. 9

Literatura:

- Simoniti, *Turki so v deželi že*, Celje, 1990, str. 54, 69
- Jug, *Glasnik muzejskega društva Slovenije* 1943/24

Cesar Friderik III. ukinja azil za zločince

Cesar Friderik III. sporoča sodniku in svetu v Ljubljani, da je zaradi številnih umorov in zločinov v mestih ukinil zatočišča za zločince v cerkvah, ker ostajajo mnogi zločini zaradi tega nekaznovani.

glej fotografijo na strani 24

1 Fridreich von gots gnaden
2 römischer kaiser etc.
3 Erbern, weisen, getrewn, lieben. Als sich yez in unsern steten meniger bedechtlicher übltat mit
4 todslagen und in annder wege begeben und die teter ir zuflucht zu den gozhewsern und annd[er]n
5 ennden, da dann die freyung gegeben sein, nemen und sich der darin[n] behelffen, dadurch dann
6 meniger übeltat ungestrafft beleibt als wir bericht werden, dem aber fürzekomen haben wir
7 als römischer kaiser, herr und lanndesfürst die ordnung gesezt und fürgenomen daz nu hinfür
8 nyemannds umb todsleg noch anderr unzucht wegen, so sich yezuzeiten in den freyungen der
9 jarmêrkht oder andern ennden begeben, die dann den tod berüren kainerlay freyung geniessen
10 noch sich der gebrauchen müg, in auch die nu hinfür in kainerlay weis zu behelff und fürdernüss
11 kömen noch in annder wege zu trost und sichrer aufhaltung verfahren noch zugut gedeichen
12 sollen, das verkünden wir ew darumb damit ir des wissen habt. Emphelhen ew auch ernst –
13 lich und wellen daz ir solhs in unserr stat Laibach offen beruffen lasset, damit des mêniklich
14 wissen hab und sich ain yeder destpas darnach wisse zu richten. Daran tut ir unns[er] ernstliche
15 maynung. Geben zu Wienn an montag nach sannd Veits tag anno domini etc. LXXXII
16 unsers kaisertumbs im ainsunddreissigisten jar.

Commissio domi[ni]
imp[er]ator[is] in c[on]s[ili]o.

Na hrbtu listine, prvotno zložene v pismo:

**Den erbern weisen uns[er]n getrewn lieb
dem richter und rat zu Laibach**

»Azilsko pravico so imele predvsem cerkvene zgradbe in posebno pomembni kraji. Ta azilska pravica teh ni bila neomejena in ni veljala za najtežje zadeve, razen tega pa je bila omejena na določen čas.« (S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Lj., 1961, str. 272)

Na začetku listine razlaga izstavitelj, deželni knez cesar Friderik II., vzroke za ukinitve azila v cerkvah in drugih krajih, ki imajo »freyung«, t. j. azilsko pravico: povečano število zločinov z umori in drugimi zločini, storilci pa se zatekajo v cerkve in drugam, ki imajo »freyung«, se tam zadržujejo, zaradi česar ostaja marsikak zločin nekaznovan. Ker vladar tega noče prenašati še naprej, odreja, da odslej ne sme uživati pravice azila/freyung noben morilec niti storilec drugega zločina (unzucht – posilstvo?) in to niti v freyungah letnih sejmov niti drugje, kjer velja pravica do azila. Mesto Ljubljano poziva, naj to javno razglasi (offen berufen lasset), da bo vsakdo o tem obveščen.

(original; material: papir z vodnim znakom; dimenzije: 29,5 cm x 21,8 cm;
pečat: pritisnjen na hrbet pisma zaradi zapore, okrušen)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 35
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 13

Literatura:

- Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Lj., 1961, str. 272

Cesar Friderik III. omejuje pristojnosti zunanjega sveta

Cesar Friderik III. prepoveduje zunanjemu svetu in občini v Ljubljani odločati v sporih med meščani brez dovoljenja sodnika in notranjega sveta ali deželnega glavarja.

glej fotografijo na strani 25

Fridreich von gots gnad[e]n
romischer kaiser etc.

1 Getrewn. Wir vernemen wie ir ew yetzutzeiten unnser stat zu Laybach sachen unndersteet ze hanndl[e]n
2 und damit fur unns[er] burger, so des innern rates und unns deshalb gelobt und gesworn sein, greiffet
3 daz unns, nachdem unns dadurch bey derselben unnser[er] stat unrat und schad aufersteen mocht, nicht geuellt
4 und emphelhen ew ernstlich und wellen daz ir furan kainerlay der bemeldt[e]n unnser[er] stat sachen nicht mer
5 hanndlet noch tut, ir werdet dann von dem richter und innern rate miteinander dartzu eruordert, sonnder
6 sy sol[hen] sachen von unnsern wegen auswarten und hanndl[e]n lasset, was auch treflich und swer sachen sein
7 mit unsers lieben getrewn Wilhalmen von Aursperg unsers rate, camrer und haubtman in Krain
8 wissen ze hanndl[e]n und darin nicht annders tut, damit unns nicht geburn werde annders darin furtzenem[en].
9 Daran tut ir unns[er] ernstlich maynung. Geben zu Stams an sambstag nach sannd Ulrichs tag
10 anno domi[ni] etc. LXXXV, unnsers kaisertumbs im vierunddreissigisten jare.

Commissio domi[ni]
imp[er]atoris p[ro]pria

Na hrbtni strani:

Unnsern getrewn unnsern burgern des aussern rats und der gemainde zu Laybach

Ein geschäfft das sich die gemain für richter und rate
nicht furprechen sullen alhie zu Laybach

V naslovu pričujoče listine se prvič v Ljubljani omenja zunanji mestni svet. Še leta 1370 je mestna občina – vsi polnopravni meščani – volila samo en, dvanajstčlanski svet¹. Od leta 1472 je ljubljansko meščanstvo iz svoje srede volilo sto mož, imenovanih »genannte«, pozneje »gemain«. Ta korporacija je nato iz svoje srede in izmed vseh meščanov izvolila svet oz. sodnika ter s tem opravljala funkcijo, ki so jo do tedaj opravljali vsi meščani. Zunanji svet je tako nastal med letoma 1370 in 1485, ta listina pa je še posebej pomembna zato, ker opredeljuje medsebojna razmerja vseh mestnih oblastnih teles: pravo oblast ima v mestu notranji svet, medtem ko zunanji in občina – poleg pravice volitve – sodelujeta pri mestni upravi le, če ju notranji svet k temu pozove.

(original; material: papir; dimenzije: 31,8 cm x 22,2 cm; pečat: pečat cesarja Friderika, pritisnjen na hrbtnu listine kot zapora, odkrušen; privilegijska knjiga Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV, fol. 15)

Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 64
- Mittheilungen des Historischen Verein für Krain, 1852, str. 91
- Schwindt-Dopsch, Ausgewählte Urkunden, Innsbruck 1895, št. 222, str. 412
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 37
- Otorepec, Gradivo ... IV. zvezek, št. 17

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 33
- Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Lj., 1961, str. 156–163

¹ Pravico občine, da voli mestni svet, potrjujeta listini iz l. 1383 – glej listini št. 6 in 7.

Cesar Friderik III. prepove kmečko obrt in trgovanje

Cesar Friderik III. na pritožbo mest Ljubljane, Kranja, Kamnika, Višnje Gore ter drugih mest in trgov na Kranjskem prepoveduje obrt in trgovanje na podeželju.

glej fotografijo na strani 26

- 1 Wir Friderich von gotts gnaden römischer kayser zuallenntzeitten merer des Reichs, zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc. kunig, hertzog zu Osterreich, zu Steyr
- 2 zu Kernndten und zu Krain etc. Embieten den edl[e]n unnsern lieben getrewen N allen unnsern haubtlewten, graven, freyen herren, rittern und knechten, verwesern, vitz –
- 3 thumben, pflegern, burggraven, burgermaistern, richtern, rêten, burgern, gemainden und besonner unserm lieben getrewen Wilhalmen von Awrsperg unserm rate,
- 4 camrer und haubtman in Krain oder wer kunfftlich uns[er] haubtman, verweser oder vicztumb daselbs in Krain sein den der brief getzaigt wirdet unnsere gnad
- 5 und alles gut. Als unnsere burger zu Laybach, Krainburg, Stain, Weychsselberg, auch in anndern unsern stetten und mërkhthen in unnserm fürstentumb Crain
- 6 von unserm vorvordern fursten von Osterreich löblicher gedechtnuss mit freyhaiten und gnaden furgesehen sein, daz khain pawr noch annder auf dem lannde
- 7 dhainerlay hanntwerch gewerb noch hanndel mit kauffmanschafft waar, lederwerch, leinbat, eysen, viech und in annder wege treiben üben noch
- 8 ungewonndlich tafern und schennkhewser die von altertheer nicht gewesen sein auf dem lannde in demselb[e]n unnserm fürstentumb Krain gehalten noch
- 9 frömbd strassen mit solhem hanndl waar und kauffmanschafft geubt werden sullen, dieselben freyhait wir in auch besttēt haben. Dawider aber die bemelt[e]n
- 10 uns[er] stett und merkht mit den ungewonndlichen henndl und gewerb die auf dem lannde mit hanndtwerch, lederwerch, leinbat, eysen, viech und allerlay an –
- 11 derr waar und kauffmanschafft von menigerm getriben, auch mit weinschennkh[e]n in den berurten

ungewondlich[e]n tafern, schennkhewsern und frömbden stras –
12 sen merklich beswert werden und dadurch in abnemen komen, auch wir deszhalben an unsern mewtten und
camergutt, nachdem solh waar und kaufmanschafft an
13 dieselben uns[er] mewtt und aufsleg nicht bracht wirdet, abgannng haben. Das uns nicht gevelltt. Empfelhen wir ew
allen und ewr yedem besonner ernstlich und wel –
14 len daz ir auf anlanggen der obbemelten unnser stett und merkht die bemellten ungewondlichen henndel gewerb,
hanntwerch, weinschennkhen, tafern, schennkh –
15 hewser und frömbd strassen auf dem lannd in demselben unserm furstentumb Krain, so von alterheer nicht
gewesen sein, von unsern wegen weret und verpietet und
16 darob seit damit die berurten unnser stett und merkht wider die bemelten ir freyhait und gnad nicht gedrunge,
sonnder dapey gehalt[e]n und sölh gewerb und henndel
17 und hanndtwerch in denselben unsern stetten und merkhten als von alterherkomen ist gebraucht und geübt
werd[e]n. Welhe aber daruber mit kauffmanschafft
18 waar, lederwerch, leinbatt, eysen, viech oder in annder wege ungewöndlich henndel und gewerb oder
hanndtwerch treib[e]n, auch wein in den ungewonndlich[e]n
19 tafern und schennkhewsern auf dem lannd ausschennkh[e]n oder frombd strassen üben wurden, denselb[e]n sölh
kaufmanschafft waar und lederwerch, leinbat,
20 eysen, viech auch wein wo ir die ankomet zu unsern hannden nemet dadurch die ungewonndlichen henndel
gewerb hanndtwerch und weinschennkhen in
21 demselben unserm furstentumb Krain geweret und uns unnser mewtt und camergut auch nicht verfurt werd[e]n und
darin[en] nicht anders tut als lieb ew
22 allen und ewr yedem sey unnser swere ungnad und straff zuvermeid[e]n. Das ist uns[er] ernstlich maynung. Geben
zu Ynsprugk an freytag vor dem suntag
23 Oculi in der vassten, anno domi[ni] etc. LXXXVIII°, unnser kaiserthumbs im sechsunddreissigisten, unnser reiche
des römischen im achtundvierzigisten
24 und des hungrischen im dreyszigisten jarenn.

Commissio domi[ni]
imp[er]ator[is] p[ro]pria

Ker je za fevdalno družbo veljalo, da so meščanski opravki pridržani le meščanom, so bili prepovedani tako fevdalcem kot kmečkemu prebivalstvu. Načelo je sicer doživljalo konkretizacije in neznatne omejitve, bile pa so težave pri praktični izvedbi, zlasti na Kranjskem. Pri tem ni bilo toliko pomembno vprašanje male obrti, ki se ni smela izvajati v razdalji milje okrog mesta (pravica obmilja, Bannmeile), mnogo bolj v živo je zadevalo mestne interese kmečko trgovanje (Gayhandel); tranzitna lega naših krajev je ponujala odlične pogoje za razvoj tovarništva, ki so se mu kmetje radi posvetili, posebno, ker so šla gospostva ob kolonizaciji predaleč in ustvarila hube, ki so se težko preživljale z lastnimi pridelki. Tako je bilo tovarništvo med morjem in notranjimi deželami priljubljen stranski zaslužek kmeta. Toda kmet ni ostal le pri tovarništvu. Tovornik se je vrgel na trgovanje, kar je bilo fevdalnim mestom trn v peti. Med najstarejšimi prepovedmi kmečke trgovine je ona vojvode Albrehta iz leta 1389 z nalogom kranjskemu deželnemu poglavarju, da prepove kmetom neobičajno trgovanje, ki škodi mestom in trgom (GZL III, št. 20). Leta 1428 (glej listino št. 13) je kranjski deželni glavar naročil duhovnikom, naj ne podpirajo kmetov pri nedovoljenem trgovanju s tem, da skrivajo blago (vino, železo in drugo) po cerkvah in kapelah in ga potem na drobno prodajajo (GZL III, št. 45). Pet let kasneje je vojvoda Friderik Mlajši na pritožbo Ljubljane, Kranja in Kamnika znova prepovedal trgovanje, vinotoče, usnjarstvo in druge obrti na podeželju pri cerkvah, česar preje ni bilo (GZL III, št. 47). Leta 1449 je deželni knez prepovedal nedeljske sejme, ki škodijo mestom, na Igu, v Šmarju in drugod (GZL III, št. 57). Leta 1460 je Friderik III. prepovedal prodajo živil pri cerkvah na podeželju, ker sta zaradi tega na odprtih sejmih nastala pomanjkanje in draginja (GZL III, št. 64). Leta 1461 isti cesar naroča prelatom in plemstvu na Kranjskem, naj prepovejo trgovino svojim podložnikom na deželi, ker so se mesta in trgi zaradi tega pritožila (GZL III, št. 68). Istočasno je cesar naročil kranjskemu deželnemu glavarju in vsem deželnim sodnikom na Kranjskem, naj na pritožbo mest in trgov pazijo na to, da kmetje na podeželju ne bodo trgovali in opravljali obrti, kar spada v mesta, in da bodo dovažali živila v mesta (GZL III, št. 71). Naročil je plemstvu, naj ne dovoli svojim podložnikom trgovati z živili in naj ne prepoveduje kmetom dovažati živil v mesta in trge (GZL III, št. 72). Leto pred izdajo naše listine, t. j. leta 1487, je vladar na pritožbo Ljubljane znova naročil deželnemu glavarju, naj posreduje pri plemstvu, da bo dovolilo svojim podložnikom prodajati živino meščanom in naj se sami ne bavijo s tako trgovino (GZL IV, št. 18).

Te in druge prepovedi kmečke trgovine, ki se vrstijo od sredine 14. stoletja dalje, vedno znova dokazujejo, da je bilo prizadevanje mest in trgov za njeno ukinitvev ali vsaj omejitev le malo uspešno, zlasti, ker so imeli kmetje oporo v plemstvu in duhovnikih, ki so bili zainteresirani, da bi kmetje imeli denar za plačevanje svojih obveznosti.

(original; material: pergament; dimenzije: 40 cm x 28,5 cm; pečat: pečat izstavitelja na hrbtu listine, odkrušen)

Objava:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 39
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št.19

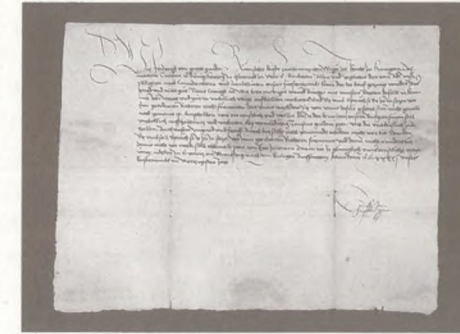
Literatura:

- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III., Lj., 1956, str. 10–14

Cesar Friderik III. opozarja, da so za meščane pristojna mestna sodišča

Cesar Friderik III. zapoveduje plemstvu, oskrbnikom, deželskim sodnikom in uradnikom na Kranjskem, naj zaradi raznih zahtev do meščanov ne plenijo njihovega blaga, temveč naj jih tožijo pred njihovimi sodniki. Kdor bi se ne držal te zapovedi, bo kaznovan s tisoč goldinarji kazni, doletela pa ga bo tudi cesarjeva nemilost.

glej fotografijo na strani 27

- 1 Wir Friderich von gottes gnaden römischer kaiser, zu allenn zeiten merer des reichs, zu Hungern, Dal –
- 2 macien, Croacien etc. kunig, herzog zu Osterreich, zu Steir etc. Embieten allen und yeglichen den vom adl uns[er]n
- 3 phlegern auch lanndtrichtern und amblewten unsers furstentumbs Krain den der brief gezaigt wirdet uns[er]
- 4 gnad und alles gut. Unns lanngt an wie ewr meniger unns[er] burger aus unnsern stetten daselbs in Krain
- 5 mit irer waar und gut in unbillich wege auffhalten, verbieten und sy umb spruch so sy zu in sezen vor
- 6 irn geordenten richtern nicht furnemen, das unns nachdem sy von unns dafur gefreyt sein nicht geuellt,
- 7 noch gemaint ist. Emphelhen wir ew ernstlich und wellen daz ir den bemelten unsem burgern furan solh
- 8 unbillich auffhaltung und verbieten bey vermeidung tausent guldein peen uns die unableslich zu be –
- 9 zallen, auch unserr ungnad und straff durch ew selbs noch yemannds anndern nicht mer tut, sonnder
- 10 sy umb solh spruch, so ir zu in sezet, vor irnn geordenten richtern furnemet und darin[n] nicht annders tut
- 11 damit nicht not werde solh obbemelt peen von ew ze nemen. Daran tut ir gennzlich unns[er] ernstliche mayn –
- 12 ung. Geben zu Lynnz an sambstag nach dem heiligen Auffarttag anno domi[ni] etc. LXXXXI unsers
- 13 kaisertumbs im vierzigisten jare.

Commissio domi[ni]
imp[er]atoris p[ro]pria

Položaj Ljubljane ni bil sredi 15. stoletja – podobno kot situacija ostalih mest na Kranjskem – nič kaj rožnat. Slovenske dežele so trpele zaradi notranjih in zunanjih spopadov (boj za celjsko dediščino, vojna Friderika III. z ogrskim kraljem Matijo Korvinom za ogrsko nasledstvo in s Friderikovim bratom Albrehtom za habsburško nasledstvo), saj je cesar za širokopotezno politiko in dolgotrajna vojskovanja (plačevanje najemnikov!) potrebna sredstva neusmiljeno iztiskal tudi iz revnih in majhnih dežel, kot je bila Kranjska. Eden najhujših udarcev za domače trgovce (in s tem tudi za mesta) je pomenilo razvrednotenje denarja, saj je cesar Friderik zmanjševal odstotek srebra v kovancih. Dobiček od trgovine je bil s tem manjši in dajatve za cesarjeve vojne so se težje plačevale, tem bolj, ker v tako burnih časih ni bilo lahko pridobivati denarja s trgovino. Tako so Friderikove velike ambicije povzročile večplasten pritisk na notranjeavstrijske dežele. Piko na i so postavili Turki, ki so po letu 1469 postali na Kranjskem reden gost in so neusmiljeno pustošili deželo. Vse trgovske poti proti jugu in jugovzhodu so ugasnile in tako so se kranjski trgovci osredotočili na trgovanje s primorskimi mesti. Ta položaj so izkoristili trgovci južnonemških dežel in začeli aktivno posegati v trgovino – v mesta na Slovenskem so pošiljali svoje predstavnike. Kot da ne bi bilo preglavic meščanov zadosti, se je nevšečnostim pridružil tudi porast kmečke trgovine in obrti, ki ju je sredi 15. stoletja začelo spodbujati plemstvo (do vpletanja duhovščine v kmečko trgovino je prihajalo že prej – glej npr. listino št. 13). Plemiči so imeli seveda od »bogatejšega« kmeta večje koristi, poleg tega pa so kmete silili, da so poleg svojega prodajali tudi njihovo blago. Cesar je zato skušal zaščititi svoja mesta, saj so težko plačevala davek, pa tudi dohodek od mitnic je bil manjši. Na trge v mestih je prihajalo tudi vse manj blaga, saj so bile cene v mestih maksimirane in so se le počasi prilagajale razvrednotenemu denarju – kmečki izdelki so našli pot na črne trge zunaj mest, kjer so se cene oblikovale na podlagi ponudbe in povpraševanja.

Friderik III. je skušal alarmantne razmere, ki so pestile kranjska mesta, urediti z več ukazi. Tako je med drugim z listino z dne 11.(18.?) julija 1487 (Nürnberg), naslovljeno na kranjskega deželnega glavarja, prepovedal razvado nekaterih zemljiških gospodov, ki so silili podložnike, da so prodajali živino le njim – »s tem se trgovina odvaja od mest in spravlja k plemičem ...«¹ Podobno je leta 1488 (7. marca, Innsbruck) na pritožbo mest prepovedal izvrševanje tistih obrti na deželi, ki mestom škodijo.²

Dne 14. maja 1491 je Friderik III. v Linzu izdal celo štiri listine, s katerimi je skušal zaščititi kranjska mesta. Ena od teh štirih je tudi zgornja, s katero cesar ošteva svoje oskrbnike, deželske sodnike in uradnike na Kranjskem, ker ovirajo kranjske meščane na njihovih trgovskih poteh in ne dovoljujejo, da bi se spori z meščani obravnavali pred edino pristojnimi mestnimi sodniki. Prestopnikom je zagrozil z nemilostjo in kaznijo 1000 gld.

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 333 (Zbirka listine), inv. št. 44.

² Glej listino št. 22.

(original; material: papir; dimenzije: 29,5 cm x 22,5 cm; pečat: pečat cesarja Friderika na hrbtu listine pod papirjem; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 10)

Objave:

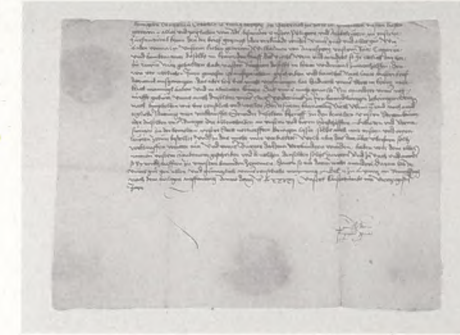
- Klun, Diplomatarium ..., št. 73
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 40
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 23

Literatura:

- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III, Lj., 1956, str. 10-14
- Fabjančič, Sodniki ..., str. 114

Cesar Friderik III. zapoveduje plemstvu, naj opusti trgovanje z živino, vinom in žitom

Cesar Friderik III. zapoveduje plemstvu, posebej pa svojim oskrbnikom na Kranjskem, naj ne kupčujejo z živino, vinom, žitom in ostalo hrano, temveč naj to prepustijo meščanom za oskrbo mest, saj ta zdaj trpijo veliko škodo. Tistemu, ki bi se kljub prepovedi še ukvarjal z nedovoljeno trgovino, bo blago zaplenjeno.

glej fotografijo na strani 28

/Wir Friderich von gotts gnaden romischer kaiser zu allen zeitten merrer des reichs zu/
 1 Hungern, Dalmacien, Croacien etc. kunig, herzog zu Osterreich, zu Steir etc. Embieten unsern lieben
 2 getrewn N allen und yeglichen vom adl, besonnder unsern phlegern und amblewten in unserm
 3 furstentumb Krain den der brief gezaigt oder verkundt wirdet, unns[er] gnad und alles gut. Wir
 4 haben vormals unsern lieben getrewn Wilhalmen von Awrsperg unserm rate, camrer
 5 und haubtmann daselbs in Krain den kauff des viechs, wein und annders, so ir ettlich jar her
 6 zu ewrm nuz gehalten habt, unsern burgern daselbs in Krain widerumb zu verhelffen, den
 7 wie vor ettlichen jar gewesen ist aufzerichten, geschriben und beuolhen nach lautt unserr brief
 8 darumb ausganngen, das aber bey ew nicht verfanngen hat, dadurch unns[er] stett in Krain mer –
 9 klich manngl haben und in abnemen komen, das unns nicht geuellt. Nu eruordet unns[er] not –
 10 turfft, geburt unns auch dieselben unns[er] stett widerumb zu irn hanndlungen ze bringen, dem –
 11 nach emphelhen wir ew ernstlich und wellen daz ir furan kainerlay viëch, wein, traid, noch annd[er]
 12 tegliche narung mer verkhauffet, sonnder dieselben khewff zu den bemelten unsern stetten komen
 13 oder dieselben unns[er] burger die allenthalben in unsern und ewrm herschefften, gebieten und verwe –
 14 sungen zu der bemelten unserr stett notturfft bringen lasset, solhs auch mit unsern und ewrm
 15 lewten ze tun bestellet und in das nicht mer verbietet. Welch aber das daruber uberfarn, solh
 16 verkhauffen weiter tun, und unns[er] burger darinn verhindern wurden, haben wir dem obbe –
 17 nannt[e]n unserm haubtmann geschriben und beuolhen denselben solhs zu wern und ir viech und annd[er]s,
 18 so sy verkhaufften zu unnserr hannden ze nemen. Davon so tut darin[n] nicht annders, daran tut ir

19 unns gut geuallen und gennzlich unns[er] ernstliche maynung. Geb/e/n zu Lynnz an sambstag
20 nach dem heiligen auffarttag anno domi[ni] etc. LXXXXI° unsers kaisertumbs im vierzigist[e]n
21 jare.

Commissio domi[ni]
imp[er]atoris p[ro]p[ri]a

Cesar Friderik je zaradi slabega položaja mest na Kranjskem 14. maja 1491 izdal štiri listine (glej komentar k listini št. 23). Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani dve listini, ohranjeni kot original: listina, objavljena pod št. 23, zagotavlja meščanom obravnavo pred mestnimi sodišči v sporih, ki so nastajali v zvezi s trgovskim poslovanjem, z zgornjo listino pa cesar svojim uradnikom grozi z nemilostjo, ker niso upoštevali njegovih dotedanjih ukazov in so osredotočili trgovino z živino, žitom in drugo dnevno hrano v svojih rokah ter tako mestom prizadejali veliko izgubo. V pričujoči listini cesar poudarja, da je ukazal deželnemu glavarju, naj tistim, ki bi še naprej opravljali nedovoljeno trgovino z živino in ostalim, blago zapleni. Listina, s katero se to ukrepanje zapoveduje deželnemu glavarju, je kot prepis ohranjena v ljubljanski privilegijski knjigi, prav tam pa je ohranjen tudi prepis listine, s katero cesar deželnemu glavarju nalaga, naj čim strožje pazi, da se bodo izpolnjevale dotedanje prepovedi kmečke trgovine in obrti.¹

(original; material: papir; dimenzije: 29,5 cm x 22,5 cm; pečat: pečat cesarja Friderika, pritisnjen na hrbtu listine, odpadel; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 24–24')
opomba: zgornji del listine s 1. vrstico teksta manjka

Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 70
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 41
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 24

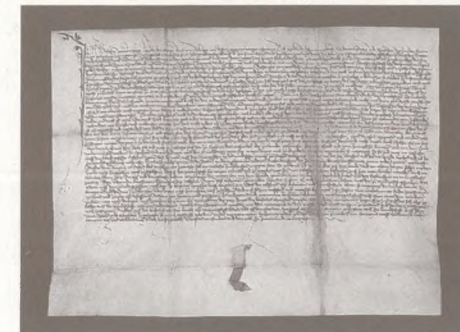
Literatura:

- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III, Lj., 1956, str. 10–14
- Fabjančič, Sodniki ..., str. 114

¹ ZAL, LJU 488, COD XXV, Ljubljanska privilegijska knjiga, št. 43 in 44.

Kranjski deželni glavar Viljem Turjaški objavlja sporazum glede trgovine in obrti na podeželju

Viljem Turjaški, deželni glavar na Kranjskem, objavlja sporazum glede trgovine in obrti na podeželju. Pogodbo so s kranjskimi mesti sklenili cerkveni dostojanstveniki (prelati) in plemstvo – kot zaščitniki kmečke trgovine. Določbe pogodbe omejujejo obrt tako, da pri farnih cerkvah v pasu do ene milje okrog Ljubljane, Kranja, Kamnika in Novega mesta ter do pol milje okrog drugih mest in trgov v deželi ni smel biti več kakor po en kovač, čevljar, krojač ter le po ena gostilna (ponavadi je bila župnikova). Pri tem so bile izvzete gostilne, ki so plačevale davek cesarju. Zunaj teh razdalj obrt na podeželju ni bila omejena. Redni tedenski sejmi pri farnih cerkvah so bili prepovedani, medtem ko so bila dovoljena običajna letna cerkvena proščenja s svojo trgovino. Podložniki so lahko izvažali kislina vina iz dežele na sever, v deželo pa uvažali južna vina. V deželo so smeli uvažati tudi železo, ki pa so ga lahko prodajali le v mestih in trgih. Kmetje so imeli tudi pravico za svobodno trgovanje s soljo, ki so jo lahko prosto uvažali, prodajali ali zamenjevali in zamenjano blago še naprej prodajali. Živino so lahko uvažali, vendar so jo smeli prodajati le v deželi, za prašiče je bilo posebej določeno, da jih lahko na deželi prodajajo le posamezno, v večjem številu pa le v mestih. Sploh pa so lahko prosto kmetje trgovali s tem, kar so sami priredili, pridelali ali izdelali – predvsem so v Italijo prodajali živino, žito, mast, platno in sir. Vsaka druga trgovina z naštetimi predmeti in trgovina z beneškim (kolonialnim) blagom je bila nemeščanom prepovedana.

glej fotografijo na strani 29

- 1 Ich Wilhelm von Awrsperg lanndeshaubtman in Crain bekenne mit disem gegenwurtigen offen brief und tun kund allermeniglich. Als die von stetten und merkhten des lanndes Crain
- 2 aus pebegung irer notturfft die kaiserlich maiestat unser[e]n allergenedigisten herr[e]n etc. irer privilegien und freyhaj]tt[e]n weiland durch die herr[e]n von Osterreich loblicher gedechtnuss denselben stetten
- 3 und merkhten auch den burgern darinne wonenden gegeben, ermont und mit diemutiger pette bewegt haben sew dabey zu hanndhaben und inn zu vergunnen, sich der zu gebrauchen, das sein
- 4 kaiserlich gnad dann also tann und inn von newenn dieselbenn zugegeben und confirmirt, auch in sunderhait mit mir durch seiner gnaden mer gethanes schreiben geschafft hat, die bemelt[e]n von stett[e]n
- 5 und merkhten in iren privilegionn und gegeben gnaden zu hanndhaben, zu schutzen und ze schermen, solhes aber eins tails die prelatten, die von adell und gemaine lanndschaftt aus ursachen der geswin –
- 6 den herten lewffen der krieg, auch der swären stewr und andern widerwärtigkaitten, so sew und irer undertan

lanne zeit her erlitten und inn noch verstuenden beswert das streniglich wide[r]sprech[e]n,
7 solhes auch bey der kaiserlich maiestat angefochten und sich des beklagt habenn. Also das mir benanten von
Awrspurg durch die kaiserlich maiestat etc. aufgelegt und beuolhen ist warden in disem handell
8 zwischenn der lanndschaftt und den von stetten und merkten entschaiden und mitt[e]l zu suechen, darinne sich dann
paid taill die lanndschaftt an einem, die von stetten und markten am andern taill will –
9 kurlich begeben und die lanndschaftt haben ires tails darauf zu mir die hernachgeschriben herrn an ir aller stat diss
sachen mit sambt mir zu middle[r]n verordnet. Item her[r]n Petern Knawer thumb –
10 brobst zu Laibach, Jorgen Lamberg[er] zu Ortenekh, Bartholomeen Myndorff[er] und Hannsen Appheltrer zu Roy
mit welhen yetzo bestymbten her[r]n ratt und willen das furnemen der stett inn durch die
11 kaiserlich maiestat zugegeben gemyttelt und entschaiden ist, wie in den hernach geschriben artikell[e]n volget.
Item am erst[e]n das bey kainer pharrkirch[e]n so bey den hawbtstett[e]n als Laibach,
12 Krainburg, Stain, Rudofswerde in ainer meyll weges, auch bey den ander[e]n gemaynen stetten und merkten in ainer
halben meyll weges gelegen sind nicht mer dann ain smyd, ain schuster,
13 ain schneyder und nachdem auch gemainglich die pharr[er] weinschennkh[e]n nur ein weinschennkh sein soll
und nicht mer, vorbehalten und ausgenomen die taffern die der kaiserlich ma –
14 iestat etc. von alter her nach anzaigen seiner kaiserlich gnaden urbar tafferngelt diennen und zynnspar seind, wo
solch taffern also bey den benannten kyrchen sind, dann sol kain ander taffern
15 halten noch weinschennkhen. Item der gleichen sol auch bey den benannten pharrkirchen noch annder[e]n
enden auff dem gew kainerlay gewerb noch kauffmanshandel in gestalt der wochenmärkht
16 weder mit viech, oll, gefill, lederwerch, traid, kramerey noch ander waar und kauffmanschaftt gebraucht werden,
ausgenomen an den gewondlichen kirichtegen, dann sol nyemandts wein ze schenken
17 noch anders mit kawffen und verkawffen verpotten sein, doch nicht anders als zu den gewondlichen kirichtagen wie
vor stett. Item der gleichen gewerb halben des weins aus dem lannd zu fueren
18 ist also gemyttelt und entschaiden, was sich die pawr[e]nn von wein aus denn Ekhenn, aus dem Kannall und von
wein herauff aus der Windischen Marich oder von Hungrischen gebrawchen, der sol
19 inn aus dem lannde zu fueren vergunt und erlawbt sein, doch kaynen Wyppacher, Rayffall noch ander wellisch wein
und was dye pawrenn umb denn benant[e]n Eekhwein, Kannaller oder Marich –
20 wein eysenn an sich bringen, mugen sew wider in das lannde fueren und das inn stetten oder inn merkhten und

nicht auff dem lannde verkawffen. Item Rayffall, Wyppacher und annder wel –
21 lisch wein mугen dye pawr[e]n in das lannd sovill sew well[e]n oder vermугen bringen und denn im lannde nach
irenn fueg verkauffen, doch aus dem lannd nicht tragen noch schikhen als vor stett.
22 Item des geleich mit dem saltz soll und mag ein yetzlicher frey sein zu tziehenn, das ausserhalb oder im lannde
verkawffen oder umb traid und wein in wechssel bringen, und mit dem traid
23 widerumb gen Walhenn zu cziehenn und mit dem wein, nachdem es nur sawer wein sein, mугen damit auch zu
handeln als vor des weins halb[e]n ist angetzaigt. Es sol und mag ein yetzlicher
24 auff dem lannd gesessen ochssen, swein, ross, kastraw[e]n auff dem Hungrischen, in der Windischen Marich, zu
Petaw, Rakesburg, Cili oder wo das sey kawffen und das ins lannde treyben und allda
25 im lannde widerumb verkawffen, doch also und bey namen so die pawr[e]n an denn obberurten endenn swein
kauffenn, die sol der selbenn kainer hauffenweisz einem ander[e]n pawr[e]n verkauffen,
26 sunder denn burgern in stetten oder merkhten, aber zaintzig soll ein yetzlicher zu v[er]kauffen ungeyirt sein, er
verkauff sy in stett[e]n oder auf dem lannde und vor allenn dingen solhes aus dem
27 lannde nicht zu treybenn noch zu schikhenn, doch ist der pawerschafft bey namen erlawbt und zugegeben, was sew
von ochssenn, rossenn, kastraw[e]n auff iren aigen hueben ertziehen auch von
28 leymbat, lodenn, kaisz, smaltz und dergelichen sachenn ertzewgenn, das mугen sew aus dem lannde genn
Walhenn treibenn, schikhenn und furen und das verkauffenn an menigklichs
29 irrung. Item aller ander kauffmannshandel, es sein ochssenn, swein, ross, kastrawen, hewt, leder, leymbat, eysenn,
oll und dergelichenn sachenn, auch dar zu venedigische phembart, soll
30 allen auff dem lannde gesessenn nach lawt der kaiserlich maiestat brieff verpotten sein, doch der ochssenn, ross,
kastrawen und swein halbenn als vor ist angetzaigt die inn das lannde zu
31 bringenn und darinne zu v[er]kauffen aber daraus nicht zu treibenn noch ze schikhenn. Und auff solhenn entschaid
und vorgeschribens mytt[e]l diser sachenn mit vorbennanter baider portheyenn
32 willenn und zuesag also beslossenn, sollenn nun furann paid portheyenn ir undertann und mitwonner aufsehenn
habenn, dem auch gänntzlichenn volg thuen, einer dem annder[e]n
33 in kain weg nicht dringen noch dawider beswarenn bey vermeydung der peen durch die kaiserlich maiestat
unnser[e]n allergenedigistenn herrn etc. darauff gesetzt und das sich aber yg –
34 licher taill die lanndschaft mit iren undertannen, auch die von stetten und marktten mit iren mitgwontenn diss

entschaid und mittls wissenn zu haldenn und darinne nicht irren
35 noch verfarenn, sunder auf der kaiserlich maiestat beuelh also unzuruttlich beleibe, hab ich bemelter von Aursperg
als lanneshaubtmann yetzlichenn taill der lanndschaftt, auch denn
36 vonn stetten und marktten in gleicher lawt ein geschriff gegebenn under meinem aigen anhanggunden insig[e]l.
Beschehenn zu Laibach am freitag[e]nn nachst vor unnser lieben
37 frawenn tag der verkundung nach Cristi geburde tawsent vierhundert und darnach in zwainundnewntzigistenn jare.

Meščanstvo je v boju zoper kmečko trgovino vedno postavljalo zahtevo, naj bo kmečkemu prebivalstvu dovoljeno prodajati samo njihove produkte in kupovati samo potrebščine zase, pa še to le na Kranjskem. Zgornja listina je za zgodovino trgovine na našem prostoru zelo pomembna, saj nam govori o realni situaciji, ki je bila daleč od meščanskih zahtev. Pogodba je namreč fiksirala dejansko stanje in nam pove, kako malo so zalegle prejšnje prepovedi kmečke trgovine (glej listine št. 13, 14, 22). Obenem dobimo tudi jasno sliko o tem, kateri so bili importni in eksportni predmeti za srednjeveško Kranjsko.

S to pogodbo je bilo legalizirano stanje, ko kranjski kmet ni bil omejen le na trgovino s svojimi pridelki in živino ter le na domačo deželo. S svojim tovorništvom je močno posegel tudi v zunanjo in prehodno trgovino. Prepovedi kmečke trgovine pa so se pojavljale še naprej, ker se kmetje niso držali določil pogodbe in so trgovali tudi z prepovedanimi stvarmi. Kmečko trgovino so še vedno neposredno ali pa posredno podpirali zemljiški gospodje, tako da so npr. podložniku prekupčevalcu posodili določeno vsoto denarja in zato zahtevali polovico dobička.

(original; material: pergament; dimenzije: 48,5 cm x 35,2 cm; pečat: pečat izstavitelja deželnega glavarja Viljema von Auersperga na pergamentnem traku, odpadel)

Objave:

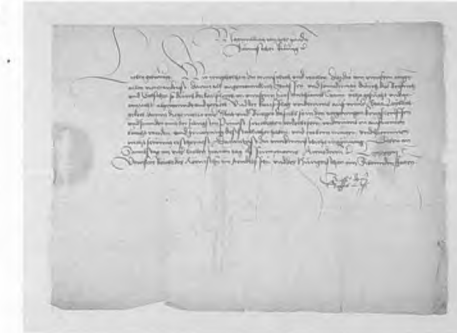
- Komatar, Jahresbericht ..., št. 42
- Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek ; št. 27

Literatura:

- Zwitter, Starejša ..., str. 50–52
- Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III, Lj., 1956, str. 13–14

Kralj Maksimilijan I. naroča deželnemu glavarju in vicedomu, naj skrbi, da bodo trgovci uporabljali cesto skozi Ljubljano

Kralj Maksimilijan I. naroča Viljemu Turjaškemu, deželnemu glavarju in vicedomu na Kranjskem, naj pazi na to, da bodo trgovci opustili neobičajno cesto skozi Ribnico in Kočevje ter hodili zopet skozi Ljubljano, da si bodo meščani opomogli po vojni in posebno po zadnjem požaru.

glej fotografijo na strani 30

- 1 Maximilian von gots gnad[e]n
- 2 romischer kunig etc.
- 3 Lieber getrewer. Wir emphelhen dir ernnstlich und wellen daz du von unnserm weg[e]n
- 4 allen vleiss ankerest, damit all ungewonndlich strassen und sonnderwar durch die Reyfnitz
- 5 und Gotschee, so durch die kauflewt in unnserm furstenthumb Crain yetzo gesucht und ge –
- 6 braucht, abgewenndt und gewert, und der kaufslag widerumb auf unns[er] stat Laybach
- 7 gekert, damit die gemellt uns[er] stat und burger daselbs, so in den verganngen kriegslewffen
- 8 und sonnder mit der jungsten prunst swerlichen verderbt sein, widerumb in aufnehmen
- 9 bracht werden und ir narung deststatlicher haben und erobern mugen und hierinnen
- 10 nicht sewmig erscheinst. Daran tust du unns[er] ernstliche maynung. Geben an
- 11 sambstag vor uns[er] lieben frawn tag Assumptionis anno domi[ni] etc. LXXXXVI^m,
- 12 unnserr reiche des romisch[e]n im aindlefft[e]n und des hungrischen im sibennden jaren.

Comissio domi[ni]
regis in c[onsil]io

Na hrbtu listine naslov:

**Unnserm lieben getrewen Wilhalmen von
Awrsperg unnserm rate haubtman und vitz –
thumb in Crain**

Prepoved trgovanja preko salzburškega Ptuja, s katero so Habsburžani začeli izrazito podpirati razvoj Dunaja in preprečevati neposredno trgovanje med Ogrsko in Benetkami, je začela izgubljati ostrino po letu 1395 z uveljavljanjem tvorbe notranjeavstrijske deželne skupine. Ernest Železni (1395–1424) je namreč začel skrbeti za razvoj trgovine v svojih deželah in ga interesi Dunaja niso zanimali. Tako je zopet prišla do izraza neposredna zveza med Italijo in Ogrsko preko slovenskih dežel. V tej luči je poleg Ptuja doživela vzpon tudi Ljubljana – njeni trgovci so tako dobili dovoljenje za uporabo nemškega skladišča v Benetkah (Fondaco dei Tedeschi). Precejšen delež je imela pri prosperiteti ljubljanske ceste trgovina z ogrskim govedom in kožami. Že v letih 1477/78 je promet z govedjo dosegel okrog 9000 glav na leto, v naslednjem stoletju pa še več kot enkrat toliko. Na povečanje trgovine in prometa čez slovensko ozemlje je vplivala rastoča menjava s primorskimi mesti, ki je dobila skoraj primaren pomen. Po drugi strani so turški vpadi na Hrvaško povzročili premik trgovine s poti Zagreb–Senj na varnejšo ljubljansko cesto. Okrog leta 1500 je potekalo 35% ogrske zunanje trgovine proti Italiji prek jugozahodne meje, v glavnem prek slovenskih dežel. Zato je bilo še posebej pomembno, da so se dohodki od mitnic stekali tja, kamor je hotel interes deželnega kneza.

(original; material: papir; dimenzije: 29,5 cm x 21,3 cm; pečat: pečat kralja Maksimilijana na hrbtu listine kot zapora, skoraj čisto odkrušen)

Objava:

– Komatar, Jahresbericht ..., št. 45

Literatura:

- Vilfan, Prometni položaj slovenskih dežel in preskrba zahodnih mest (od 14. do 17. stoletja), Zgodovinski časopis 1983/37, št. 1–2, str. 15–16
- Kosi, Potujoči srednji vek, založba ZRC, v pripravi

Ljubljana v 16. stoletju

Konec 15. in začetek 16. stoletja sta potekala v znamenju vnovičnega vzpona Habsburžanov. Ob tem ko je Frideriku III. kazalo čedalje slabše, je njegov sin Maksimilijan v zahodni Evropi želel uspehe. Ko je Maksimilijan leta 1493 nasledil očeta, je postal tudi vladar nemške države. V slovenske dežele je posegel prvič, ko je leta 1490 prišel s Tirolske – podedoval jo je po svojem stricu Sigismundu – v Spodnjo Avstrijo. Takrat si je poleg Dunaja pridobil posestva na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, ki si jih je v prejšnjih letih podredil ogrski kralj Matija Korvin. Potem ko je sklenil mir z novim ogrskim kraljem Vladislavom, je pridobil tudi nekdanja salzburška posestva ob ogrski meji. Z dedovanjem ob izumrtju gorških grofov leta 1500 se je habsburška posest v Primorju zaokrožila, posest na Koroškem pa povezala z ono na Tirolskem. Že prej je habsburška hiša s sklepanjem zakonov in dedovanjem ob koncu 15. stoletja postavila temelje za razvoj habsburške oblasti v zahodni in južni Evropi, kar se je realiziralo po Maksimilijanovi smrti.

Za obdobje Maksimilijanove vlade ni značilna samo ekspanzija, ampak tudi začetek novega razvoja v notranjosti habsburških dežel. Vladar je začel graditi osrednjo oblast z osrednjimi uradi, v katerih so delali plačani uradniki. Potem ko je nasledil očeta, je Maksimilijan vse habsburške dežele v Vzhodnih Alpah razdelil na dve skupini: gornjeavstrijske (Tirolska in prednje dežele) ter dolnjeavstrijske dežele (Zgornja in Spodnja Avstrija ter notranjeavstrijske dežele – Štajerska, Koroška, Kranjska s Pazinsko knežijo, Goriška in Trst). V upravni organizaciji je Maksimilijan zasledoval poglobljeno načelo, da je treba ločiti finančne posle od političnih in sodnih. Obojno poslovanje naj bi vodili različni osrednji uradi. Tako je za zgornje (leta 1490 oz. 1491) in dolnjeavstrijske (leta 1493) dežele ustanovil deželne vlade – regimente (ki jim je poveril upravo) ter računske komore. Nad njimi je v naslednjih letih ustanovil še osrednje urade, ki so skrbeli za vse njegove dežele. Kot najvišji urad je ustanovil dvorni svet z dvorno pisarno kot izvršiteljem njegovih sodnih in upravnih sklepov ter za finančne zadeve dvorno komoro. S temi ukrepi je cesar skušal ustaviti težnje plemstva po razbitju habsburške dedne dežele v vrsto

samostojnih pokrajin, ki bi jih Habsburžani kot skupni vladarji povezovali le navzven.

Maksimilijan je nastopal proti partikularizmu plemstva tudi tako, da je leta 1502 ustanovil vrhovno dvorno in komorno sodišče, v katerem so sodili pravniki na podlagi rimskega prava ne pa na podlagi »deželnih pravic«. Tako je omejil avtonomijo plemstva, obenem pa se je – s tem, da je izpostavil svojo vlogo vrhovnega razsodnika – okoriščal z naraščajočimi spori med plemstvom in podložniki (Slovenski kmečki upor leta 1515). Da bi zmanjšal razlike med pokrajinami in postal čim manj odvisen od deželnih stanov, je Maksimilijan šolal novo uradništvo (na dunajski univerzi je bilo leta 1494 uvedeno rimsko pravo). Tako je začelo nastajati novo plemstvo; cesar je svojim uradnikom podeljeval fevde in jih povzdigoval v plemiški stan. Tako so bili oblikovani temelji za kasnejši razvoj osrednje državne oblasti, ki pa se je dokončno uveljavila šele po bojih med deželnim knezom in deželnimi stanovi v času protireformacije.¹ Po smrti Maksimilijana in obdobju stanovske vlade 1518–1521 je postal deželni knez v avstrijskih deželah Ferdinand. Njegovo vlado (1522–1564) so zaznamovali povečanje turške nevarnosti, prepiri z deželnimi stanovi (Ferdinand uvaja enotne policijske in sodne rede ter ustalitev davčnega sistema) in nastop reformacije, ki se je razširila tudi v slovenske dežele. Ferdinand je energično nastopil zoper stanovsko samovoljo, spet vzpostavil osrednje urade in v svojih deželah razvijal obrambni koncept (oblikovanje deželne vojske, formiranje trdnjavskega pasu na hrvaškem ozemlju, naseljevanje Uskokov, ki dobijo svobodo in zemljo v zameno za opravljanje vojaške službe – začetek nastanka Vojne krajine ...). Povečana turška nevarnost (padec Ogrske in nov val turških vpadov) je privedla do trdnejšega povezovanja Koroške, Štajerske in Kranjske. Od srede stoletja je bila turška nevarnost tako velika, da je postala centralizacija obrambe tudi plemiška korist (nastanek Hofkriegsrata kot najvišjega urada za vojaške zadeve habsburških dežel). Po Ferdinandovi smrti so si njegove dežele razdelili trije sinovi, od katerih je najmlajši Karel (1564–1590) dobil Notranjo Avstrijo. Ta je vse do leta 1619 nastopala kot

¹ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda III, Lj., 1956, str. 60–66.

posebna skupina nemške države s posebnim vladarjem, ki je tudi navzven nastopala samostojno. Karlovi dohodki so bili spričo delitve manjši, potrebe pa so bile zaradi obrambe proti Turkom čedalje večje. To je deželnim stanovom omogočilo, da so v drugi polovici 16. stoletja dosegli največji vzpon. Vendar pa je zaradi turške nevarnosti Karlu uspelo krepiti svojo vojaško moč, povečevati najemniško vojsko, deželni stanovi pa so bili leta 1578 prisiljeni prepustiti njegovemu dvornemu svetu vodstvo vseh vojnih zadev.

Ljubljana, ki je približno do polovice 15. stoletja doživljala gospodarski vzpon in veliko davčno moč, je proti koncu 15. in v 16. stoletju začela stagnirati. Vzroke je treba iskati v poseganju tujih trgovcev v trgovino na dolge razdalje (južnonemška mesta in Benetke), podeželski trgovini, ki so jo (ob podpori svojih fevdalnih gospodov) opravljali tako kmetje kot plemiči, beneški vojni (1508–1516), turških vpadih, pretresih, ki sta jih prinesli reformacija in protireformacija, epidemijah kuge ... Habsburžani kot mestni gospodje interesov ljubljanskih meščanov pred tujci niso mogli zaščititi, saj so bili pogosto odvisni od tujih trgovcev in finančnikov. Po drugi strani so kmečko trgovino ščitili plemiči oz. deželni stanovi ter kmete celo pritegovali v svoje trgovske posle. Prav zaradi njih je propadel nov poskus deželnega kneza, da bi mestom v prid razmejil območja meščanske in kmečke trgovine s policijskim redom leta 1552. Hkrati so se krepila tudi nasprotja med meščani in duhovščino, ki je tudi začela posegati v trgovino. Obenem se je duhovščina ob povečani turški nevarnosti in zmanjšanju finančne moči ljubljanskih meščanov še vedno branila plačevati obrambne stroške, sklicujoč se na svoje privilegije. Vsa ta nasprotja so pripeljala do odkritega razkola, ki ga je spodbudila reformacija, saj je imela v Ljubljani zelo močno oporišče. Luthrov nauk, ki se je sredi dvajsetih let 16. stoletja začel širiti na Slovenskem, se je v Ljubljani utrdil že zgodaj. Reformacijski čas je Ljubljano po zaslugi Primoža Trubarja in slovenskih predikantov pisateljev spremenil v slovensko kulturno središče. Poleg Trubarja, ki pa je pisal predvsem v tujini, so bili najpomembnejši pisci Sebastijan Krelj, Jurij Dalmatin, prevajalec celotnega svetega pisma, in Adam Bohorič, avtor prve slovnice slovenskega jezika, pisane v latinščini. S temi knjigami je slovenska protestantska

verska književnost dosegla višek – slovenski jezik, doslej samo jezik podložnikov, je dobil svoje mesto v krogu knjižnih jezikov tedanje kulturne Evrope.

Trubar je prvič bival v Ljubljani že okoli leta 1535 in imel slovenske pridige v Šenklavžu, kasneje pa v špitalski cerkvi.² To mu je omogočil magistrat, ki je bil zaščitnik in upravitelj špitalske cerkve sv. Elizabete. Do tega je prišlo, ker je večina ljubljanskega prebivalstva, predvsem zgornji sloji, prešla v protestantizem. Tako so se leta 1564 protestanti popolnoma polastili špitalske cerkve. Izkoristili so zmedo ob izbruhu epidemije kuge, ko je veliko prebivalcev zbežalo iz Ljubljane, cerkev pa jim je prepustil luteranski magistrat.³ Že okoli leta 1540 je mesto trdno stalo na protestantski strani – v tem času se je reformacijsko gibanje razvijalo samostojno, brez povezave s plemstvom. Do povezovanja med plemstvom in meščani je prišlo šele, potem ko so se kranjski plemiči v začetku 40. let priključili novemu gibanju. Nasprotja zaradi kmečke trgovine je potisnil vstran pritisk tujih trgovcev in zveza plemstva z meščanstvom se je v reformacijskem gibanju za več desetletij utrdila. Reformacija je dosegla višek v 70. letih, ko je Ljubljana z Gradcem, Judenburgom in Celovcem dobila z bruško versko pomiritvijo (1578) svobodo bogoslužja. Protestantska cerkvena občina je takrat štela 3000 vernikov, t. j. dve tretjini vseh prebivalcev Ljubljane.

Nadvojvoda Karel (po njegovi smrti pa regenta Ernst in Maksimilijan) je na pritisk in grožnje iz Rima začel aktivneje izvajati protireformacijo okoli leta 1580, vendar je šlo bolj za omejene posege glede pravice do udeležbe v protestantskem bogoslužju (zgolj plemstvo), izganjanja posameznih predikantov, zapiranja nekaterih protestantskih šol, tiskarn. Končni udarec je sledil z nastopom njegovega sina Ferdinanda v zadnjih letih 16. stoletja, ko so začeli izganjati protestante iz notranjeavstrijskih dežel.

Ljubljana je leta 1504 dobila župana, do česar pa je prišlo bolj iz prestižnih razlogov, saj so imela pravico do volitve župana samo glavna mesta, medtem ko so se ostale korporacije (notranji svet, zunanji svet, občina) razvile tudi v ostalih mestih. Mesto je bilo že pred tem časom po večini slovensko, čeprav je bil zaradi

² Ferdo Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika 1963/XI.

³ Ivan Vrhovec, Meščanski špital, Letopis Slovenske matice za l. 1898, glej str. 33–43.

gospodarske vloge, trgovskih vezi in politične pripadnosti habsburškim dednim deželam v njem vedno prisoten del nemškega prebivalstva. Zlasti od začetka 16. stoletja se je s prodiranjem italijanskega kapitala in z naseljevanjem v njem krepil tudi italijanski element. Da je bila tudi slovenščina jezik notranje mestne uprave, dokazuje dejstvo, da npr. mestni sodnik v letih 1587/88 Nikolaj Dular ni obvladal drugega jezika kot slovenščino.⁴

Podoba mestnih ulic se je v 16. stoletju spreminjala toliko, da so ozke obcestne parcele mestnih hiš začeli združevati, hiše pa povezovati med seboj v sklenjeno fasadno linijo. Katastrofalni potres leta 1511 je spodbudil renesančne prezidave, ki so precej spremenile izgled mesta. Veliko stavb je bilo treba obnoviti – grad, škofijski dvorec, Codellijev kanonikat, Lontovž ... V 16. stoletju se je spremenil zlasti Novi trg, ki je dobil svojevrsten plemiški pečat s plemiškim naseljem – ravno in dolgo Gosposko ulico. Ob koncu stoletja je mesto postajalo čedalje bolj kompaktna urbana celota; leta 1599 so npr. porušili Starotrška vrata, ki so stala v obzidju med Mestom (Mestnim trgom) in Starim trgom, namesto njih pa so postavili širok poslikan obok.⁵ Mestne davčne knjige, ohranjene od leta 1600 dalje, kažejo, da je bilo notranje mesto v tistem času že strnjeno zazidano. Davčna knjiga za leto 1600 navaja v obzidanem mestu 359 hiš, vendar je treba poleg tega upoštevati še tiste, ki so bile oproščene plačevanja davkov ali pa podložne drugim gospostvom, tako da je skupno staro mesto štelo okrog 400 hiš.⁶

⁴ Ferdo Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII stoletja, Kronika XI/1963.

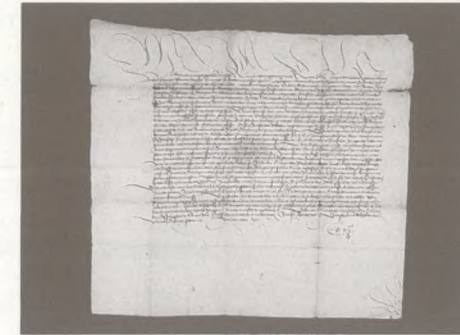
⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana, rokopisne knjige – LJU 488, COD I/16 – fol. 124, 147, 153.

⁶ Vlado Valenčič, Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, Kronika 1957/V, str. 112.

Kralj Maksimilijan I. naroča, naj tuji trgovci obvezno skladiščijo blago v Ljubljani za šest tednov

Kralj Maksimilijan odreja tujim trgovcem, da se morajo v Ljubljani obvezno ustaviti za šest tednov in tamkajšnjim meščanom prodajati blago pod določenimi pogoji, samo na debelo na cente in tovore. Če ga v šestih tednih ne prodajo, ga lahko prodajo tujcem, peljejo na svobodne letne sejme, ali pa odpeljejo iz habsburških dežel. Zlatnino in žamet lahko svobodno peljejo skozi Ljubljano, za sukno pa se določa, da ga lahko trgovci prodajajo na letnih sejmih, ne da bi ga jim bilo treba prej šest tednov prodajati v Ljubljani meščanom deželnoknežjih mest.

glej fotografijo na strani 31

- 1 Wir Maximilian von gots genaden romischer kunig zu allenn tzeitten merer des reichs, zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc. kunig,
- 2 erzherzog zu Osterreich, herzog zu Burgundi, zu Brabant und phalzgraue etc. Embietten allen und yegklichen in waz wir den, stattes oder wesens
- 3 die sein den diser unns[er] brief gezaigt oder verkundt wirdet unns[er] gnad und alles gut. Als die erbern weisen unns[er] getrewen lieben N die richter, rete
- 4 /u/nns[er] burger gemainklichen in unns[er]n stetten /un/d merckhten in unns[er]n furstenthumben und lannden Steyr, Kernnten und Crain gegen den auss –
- 5 lendischen kauflewten als Hungern und Walhen mit den kaufmanshendeln und gewerben, so dieselben kaufleut in die beruerten unns[er] lannde
- 6 zu verkauffen und widerumb daraus furn und vertreyben, auch der niderlag halben allerlay beswerung, menngel und geprechen gehabt und dadurch
- 7 an irer narung in gross abnemen, armut und verderben komen und unns an unns[er]m camerguet approuch erwachsen sein, darein unns als regierenden
- 8 herren und lanndsfursten zu sehen und darinnen wenndung ze tun gepuret, daz wir darauf ain ordnung wie es deshalb hinfur gehalten werden sulle bis
- 9 auf unns[er] wolgefallen aufgericht und gemacht haben, nemblichen also wann ain Walh oder Hunger oder ain annder auslennder, der mit aigem rugkh[en]

- 10 hinder unns nit angesessen ist, mit seinen kaufmansguttern von Welhischen lannden gen Laybach kombt, so sol er solh sein kaufmansgut daselbst
- 11 niderlegen und innerhalb sechs wochen den nechsten, als er solh sein gut dahin pracht hat, keinem gasst verkauffen sonnder allein unns[er]n burgern
- 12 die in den obbestimbten unns[er]n erblannden gesessen, es sein Teutsch oder Walhen, denselben mugen sy solh ir gut, waz des auf die waag gehort
- 13 zentenweiss bey lagln und samem und annder ir guet stugkweise ungeirrt wol verkauffen. Wo aber die gemelten unns[er] burger in den
- 14 beruerten sechs wochen nicht in kauffen wolten, so mugen die vorgeannten gesst solh ir guet zu ausgang derselben sechs wochen ainem
- 15 gasst daselbst zu Laybach verkauffen oder aber damit alsdann ferrer in den bestimbten unns[er]n erblannden auf die freyen jarmerckht ziehen und
- 16 das anwerden wie dann derselben ennde gewonhait und von alter herkomen ist. Item es sol auch der gasst mit guldein stugken und
- 17 samat hierinnen unverpundten sein sonnder albeg macht haben die durch Laybach auf das Hungrisch oder auf die freyen jarmerckht in den –
- 18 selben unns[er]n erblannden unaufgehalten zu furn und daselbst zu verkauffen. Item es sol auch der gasst daselbst zu Laybach macht haben in den
- 19 dreyen jarmerckhten zu Laybach sein tuech, so er dahin pringet, ellnweise auszuschneiden oder stugkweise, auch annder sein waar gessten oder
- 20 inwonern wol verkauffen mugen wie von alter herkomen ist. So aber ain Hunger oder Walh oder ain yeder annd[ere]r auslenndischer burger
- 21 mit ochssenhewten oder mit andern kaufmansguttern von Hungern gen Pettaw kumbt, daselbst sol er solh hewt und waar fur Pettaw
- 22 nit furn, sonnder da niderlegen und der freyen jarmerckht daselbst erwarten und in denselben jarmerckhten gessten oder unns[er]n burgern nach
- 23 seinem gefallen verkauffen, wo in aber solh jarmerckht zu erwarten nicht fugen wolten, so mag derselb gasst solh waar und kaufmans –

- 24 gutter ausserhalb und vor den beruerten jarmerckhten ainem yeden unns[er]m burger, er sey Tewtsch oder Welhisch all tag wol verkauffen.
- 25 Item die bestimbten zwo niderleg zu Laybach und zu Pettaw sullen auch unns[er]r burger in den obberuerten unns[er]n erblannden gesessen
- 26 in nichte pindten, sonnder dieselben unns[er] burger sullen und mugen durch solh niderlag und anndern ennden handdeln und wandeln
- 27 wie von alter herkomen ist. Und gebietten ew demnach allen und ewr yedem in sonderhait ernstlichen und wollen, daz
- 28 ir solh ordnung von unns[er]n wegen vesstigklichen hanndthabet und halltet und nicht gestattet das durch yemandis dawider ichts furgenomen
- 29 noch gehandelt, sonnder derselben mit irer innhalt wie oben angezaigt ist gehorsamlich gelebt und nachkomen werde, und euch
- 30 hierinnen nicht annders erzaiget. Daran tut ir unns[er] ernstliche mainung. Geben an montag vor unnser lieben frawen
- 31 tag assumptionis, anno d[o]mi[ni] funffzehenhundert und im dritten, unns[ere]r reiche des romischen im achtzehenden
- 32 und des hungerischen im vierzehenden jam.

Comissio domi[ni]
regis in c[on]si[lio]

Maksimilijan je v zgornji listini na pritožbe notranjeavstrijskih meščanov uvedel ukrep, ki je prizadel italijanske, ogrske (in hrvatske) in druge tuje trgovce, ki »mit aigen rugkh hinden unns nit angesessen«. To se pravi, da gre za trgovce, ki niso bili podložniki deželnega kneza. V listini je govora o tem, da se morajo vsi trgovci, ki s svojim blagom pridejo iz Italije v Ljubljano, tu ustaviti za šest tednov (sein kauffmansgut ... niderlegen – od tod ime Niderlagsrecht za to odločbo) in ga ta čas prodajati le meščanom deželnoknežjih mest, in sicer »was des auf die wag gehört, zentenweis, bey lageln und sämen unnd ander ir guet stückhweis« – to je samo na debelo na cente in tovore. Če ga v šestih tednih ne prodajo, ga lahko prodajo tujcem, peljejo na svobodne letne sejme (samo tu lahko neovirano tujec prodaja svoje blago) ali ga odpeljejo iz habsburških dežel. Ta odredba ne velja za zlatnino in žamet, ki ju trgovci lahko svobodno peljejo skozi Ljubljano, za sukno pa se določa, da ga lahko prodajajo na letnih sejmih, ne da bi ga jim bilo treba prej šest tednov prodajati v Ljubljani meščanom deželnoknežjih mest.

Odredba je bila sprejeta z namenom, da prepreči tujim trgovcem direkten stik s konzumentom (preko male trgovine), prav tako pa, da onemogoči direktni tranzit iz Italije. S tem naj bi meščanom pripomogli do vmesne trgovine z laškim blagom. Ta ukrep (Niderlagsrecht, Stapelrecht) spada med najpogostejša in najuspešnejša sredstva v pravu tujcev, s katerim so navadno zaščitili interese domačih trgovcev in deželnega kneza.

Za izvajanje te odločbe je Maksimilijan leta 1513 dovolil v Ljubljani zgraditi skladišče, v katerem so morali shranjevati blago vsi trgovci, ki so prihajali v Ljubljano. Vendar se privilegij ni obnesel, trgovina je šla po svojih poteh. Že leta 1515 je Maksimilijan dobil poročilo o škodi, ki jo trpi mitnica zaradi pretirano dolge dobe obveznega skladiščenja blaga v Ljubljani. Zato je leta 1517 skrčil skladiščno pravico zgolj na tri dni, češ da se tuji trgovci izogibajo Ljubljani in zato upadajo njegovi dohodki. Vendar so se tuji trgovci, ki so se v Ljubljano pospešeno priseljevali po končani habsburško-beneški vojni, znali izogniti tudi tej olajšani skladiščni pravici. Postajali so meščani ali pa so se povezali z domačim trgovcem, ki je nato trgoval z njihovim blagom.

(original; material: papir z vodnim znakom; dimenzije: 43,3 cm x 38,5 cm;
pečat: pečat izstavitelja, pritisnjen na hrbet listine, delno odkrušen; prepis
iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD
XXV/1, fol. 27–28)

Objave:

- Klun, *Diplomatarium ...*, št. 82
- Otorepec, *Gradivo ...*, IV. zvezek, št. 39
- Komatar, *Jahresbericht...*, št. 47 (regist)

Literatura:

- Zwitter, *Starejša ...*, str. 63–64
- Fabjančič, *Sodniki ...*, str. 123–124
- Gestrin, *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*, Slovenska Matica, Lj., 1991, str. 129, 149

Cesar Maksimilijan I. prepoveduje trgovanje tujih trgovcev in kramarjev na podeželju

Cesar Maksimilijan I. izdaja odredbo proti tujim kramarjem in trgovskim družbam, ki s svojim prekupčevanjem škodijo mestom in trgov. Listino, namenjeno vsem deželnim glavarjem, plemstvu in vsem podložnikom nasploh, je vladar izdal po poročilu, da tuji kramarji in krošnjariji, kot Škoti in podobni, potujejo vsepovsod po njegovih vojvodinah in deželah in prodajajo svoje blago, začimbe in drugo trgovsko blago, ki pa je po večini slabe kakovosti, obiščejo vsak grad, trg, vasi, gostilne in zaselke, razen teh pa še razne trgovske družbe Ogrov, Lahov in zgornjenemških trgovcev, ki z velikim denarjem pokupijo koštrune, vole in drugo za preprodajo, pri čemer jim pomagajo mnogi iz trgov in vasi, kar vse škodi mestom in trgov. Zato prepove trgovanje tujih kramarjev in krošnjarjev in delovanje trgovskih družb, ki v cesarjevih deželah ne plačujejo davkov in ne opravljajo drugih storitev ter ne »trpijo« z drugimi (mitleiden).

glej fotografijo na strani 32

- 1 Wir Maximilian erwelter von gotts gnaden romischer kayser zu allenn zeiten merer des reichs in Germanien, zu Hunngern, Dalmacien,
- 2 Croacien etc. kunig, erzherzog zu Österreich, herzog zu Burgunndi, zu Brabannd und phalenzgraue etc. Embieten den edeln unnsern lieben
- 3 getrewen allen unnsern hawbtlewten, lanndmarschalchen, grauen, freyen hern, rittern und knechten, verwesern, viztumben,
- 4 phlegern, burggrafen, lanndtrichtern, burgermaistern, richtern, reten, burgern, gemainden, und sunnst allen anndern unnsern
- 5 ambtlewten, unnderthanen unnd getrewen so diser unnser brief furkumbt oder verkunndt wirdet unnser gnad und alles gut.
- 6 Wir werden bericht wie etwouil auslenndig cramer und hawsierer als Schotten unnd dergleichen lewt allenenthalben in unns[er]n
- 7 erblichen furstentumben und lannden umb ziehen unnd mit iren phenwarten, gewurz unnd anndern kawfmansgutern die
- 8 doch zum merern tail ungerecht unnd nicht gutwerig sein, vasst alle slosser, mergkht, dorffer, wirtshewser unnd flegkhen besuchen,
- 9 sich auch etlich Hunngern, Walh[e]n und oberlenndisch gesellschefften in dorffern unnd flegkhen gedachter unnser erblichen furstn –

- 10 tumben auf kastraun, oxsen unnd anders gross suma gellts zu furkauff unndersteen sullen zu legen, darzu in dann durch etlich
- 11 aus ew so mergkht unnd dorffer haben hilff und furdrung gethan werde, das unns[er]n steten und mergkhten bemelter unnser erblichen
- 12 furstentumben und lannde, nachdem dardurch der hanndel damit sy sich betragen solten, gar von inen kumbt, zu mergklichem
- 13 schaden, nachtail und verderben raichet, unnd uns dieweil die sachen wo darynn nicht wenndung oder fursehung durch uns bescheche
- 14 nicht allain unnsern burgern bemelter unnser stet, sonnder auch uns und unnsern erben in unnsern camergut kunftiglich
- 15 zu schaden kumen mocht, zu gedulden kains weegs gemaint ist. Unnd emphelhen demnach ew allen und ewr yedem ernstlich
- 16 gebietend und wellen, das ir nu hinfuro in und bey unnsern herrschefften, slossern, merckhten, dorffern, flegkhen und gebieten allent –
- 17 halben in ewren verwesungen kainen auslenndigen cramer, hawsierer, Schotten und dergleichen lewte so mit unnsern
- 18 lanndtschefften vorbestimbter unnser erblichen furstentumben unnd lannde nicht mitleiden tragen ainicherlay hannd –
- 19 tirung wie vor begriffen ist treiben, sonnder die vorgemelten unnser burger ynn stetten und mergkhten bey solher hanndtirung
- 20 und gewerb inmassen wie vor aller herkumen ist von unnsern wegen vesstigelichen hanndthabet und sy derselben gebrauchen und
- 21 geniessen lasset unnd nicht gestattet sy von ymandts darwid[er] gedrunge oder beswerdt werden, auch von unnsern wegen mit
- 22 allem ernst daran seiet damit sich die bemelten hunngrischen, wellischen und oberlenndischen kauflewt nu hinfuro kainer –
- 23 lay furkauffs auf den dorffern und flegkhen obberurter unnser Nider Osterreichischen lannde mit kastraun, oxsen und andern
- 24 inmassen hievor begriffen ist mer gebrauchen, sonnder denselben gennzlichen abstellen unnd hirynn alles des so uns an unns[er]m

- 25 camergut und obbenannten unns[er]n stetten und merkhten zu aufnehmen, frumen und gutem kumbt hanndlet und
furnemet. Daran
26 tut ir unnser ernstlich maynung. Geben in unnser und des heiligen reichs stat Awgspurg am vierden tag des
monets aprilis anno
27 funnffzehenhundert und im zehenndn, unns[ere]r reiche des romischn im funnfundzwainzigistn und des
hungrischen im zwainzigistn
28 jaren.

P[er] reg[em]
p[ro] s[e]

Comissio d[omini]
imp[era]t[or]is p[ro]pria

reg[istrata] Semtein

—◆—

V slovenske dežele so že od okoli srede 15. stoletja začeli prihajati trgovci iz južnonemških mest in Italije, ki so medsebojno povezani skušali monopolno obvladati posamezne veje trgovine. Posegali so v prehodno trgovino z najvažnejšimi vrstami blaga, a tudi v neposredno trgovino in trgovino na drobno v mestih in na podeželju. Tako so odvracali trgovino od mest slovenskega zaledja. Ustanavljali so trgovske družbe prav za trgovino na naših tleh, tu so imeli svoje »faktorje« in podružnice ter izbirali svoje zastopnike celo med najbogatejšimi domačimi trgovci. Tudi sami so se sčasoma vedno v večjem številu v slovenskih deželah za stalno naseljevali in dobivali od deželnega kneza monopolne pravice glede nakupa in prodaje raznega blaga, jemali mitnine v zakup ali v zastavo ipd. Meščanska poklicna trgovina je imela tako dvojno konkurenco – poleg kmečke trgovine tudi tuje trgovce. Ta dvojna konkurenca meščanski trgovini je ob naglem dviganju cen v drugi polovici 16. stoletja in popolnem razvrednotenju denarja na prehodu v 17. stoletje nedvomno eden najvažnejših razlogov za gospodarsko upadanje meščanstva na slovenskih tleh.

(original; material: papir z vodnim znakom; dimenzije: 43 cm x 32 cm;
pečat: mali pečat izstavitelja, pritisnjen na hrbtu listine)

Objave:

– Otorepec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 50

Primerjaj:

– Gestrin, Trgovina primorskih mest z zaledjem, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1965

– Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Lj., 1991, str. 63

– Josip Žontar, Villach und der Südosten, Zur Geschichte der wirtschaftlichen und verwandschaftlichen Beziehungen Villachs und seiner Bewohner zu Krain, dem Küstenlande und Kroatien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, 900 Jahre Villach, Villach, 1960

Cesar Maksimilijan I. prepove Ljubljčanom uvoz nürnbergskih izdelkov

Cesar Maksimilijan I. prepoveduje ljubljanskim meščanom nakup in uvoz nürnbergskih obrtnih izdelkov v Ljubljano, ker ima zaradi tega domača obrt škodo. Mesto zato izgublja prebivalce, tujci pa imajo korist in dobiček, kar se ne spodobi in tega ni mogoče dovoliti. Treba je odpraviti korist posameznika in pospeševati skupno korist. Zato naroča vsem, naj obrt in trgovanje z izdelki iz Nürnberga in drugod, ki bi bili sicer lahko izdelani v Ljubljani, opuste in naj samo ljubljanski obrtniki ostanejo pri takih delih, da se bodo lahko preživljali. Naj raje uvažajo sredstva za obrtno proizvodnjo.

glej fotografijo na strani 33

1 Wir Maximilian von gotts gnaden erwelter römischer keyser zu allenn zeitten merer des reichs in Germanien
2 auch zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc. kunig, erzherzog zu Osterreich, herzog zu Burgundi, zu Brabandt unnd
3 phalzgraue etc. Empieten allen und yegclichen unnsern burgern in unnsere statt Laybach so mit
4 disem unnsern brief ersuecht werden unnsere gnad und alles guet. Unns gelangt an wie etlich aus
5 euch solch kaufmansschaft und gewerb treiben nemlich allerlay gemachte arbeit die sunst wol zu Laybach
6 gemacht werden mocht von Nürnberg und andern auslendern und frembden werkleuten bestellen, auf –
7 kauffen, gen Laybach fueren und daselbs in iren laden verkauffen sollen, dardurch dem gemainen handt –
8 werchsman in Laybach der mit gemainer statt in steuren, wacht und raisen mitleiden tregt, sein arbeit
9 und narung abgesnitten, unns[er] statt an der manschaft gemindert und der auslennder und frombden nuz
10 und gewyn gefurdert wierdet das sich nit gepurt, unns auch zu gestaten nit gemaint ist. Demnach
11 sein wir den aigen nuz abzustellen und gemainen nuz zu furdern entslossen. Und emphelhen euch
12 allen unnd yedem in sonnderheit mit ernst gepietend das ir ewr handtierung und gewerb mit ge –
13 machter arbeit, so ir von Nürnberg und andern auslendern und frembden zu wegen bringt, die sunst
14 zu Laybach gemacht werden mugen in allweg muessig und absteet und alain die handtwercher in Lay –
15 bach bey solchen arbeiten beleiben und inen damit ir narung zuesteen lasset. Wo ir aber ye andern
16 gewerb und behelff nit kundet oder wisset, euch alsdann benuegen lasset allerlay beraitschafft und zewg
17 zu der handtwercher arbeit zu bestellen, die zuzefueren und also mit demselben handelt, damit sich ye
18 ain burger neben dem andern neren mug. Unnd hierauf keins wegs widerwertig noch unge –

19 horsam erscheinet bey vermeidung unnsere sweren ungnad und straff und darzue verliesung ewr pfenwärt
20 damit ir hieruber handdeln wurdet. Das wolten wir euch unverkunt nit lassen. Und ir tut daran
21 unnsere ernstliche maynung. Geben in unnsere statt Audenarde in Flannern am vierdten tag des monets
22 augusti, anno etc. im dreyzehenden, unnsere reiche des römischen im achtundzwainzigisten und des
23 hungerschen im vierundzwainzigisten jaren.

p[er] reg[em]

p[er] s[e]

Commissio cesare

m[aiesta]tis p[ro]pria

H. Vogt m. p.

Listina cesarja Maksimilijana je namenjena izrecno ljubljanskim meščanom, predvsem tistim, ki kupčujejo z izdelki, ki bi se lahko izdelovali v Ljubljani, jih pa uvažajo iz Nürnberga in kupujejo od drugih tujih obrtnikov, jih potem prodajajo v svojih trgovinah v Ljubljani, zaradi česar je domačim obrtnikom, ki z mestom »trpe« z davki, stražarjenjem in drugim, onemogočen zaslužek in preživljanje. Če pa že ne znajo trgovati s čim drugim, naj se zadovolje z naročanjem raznih pripomočkov in orodja za obrtniško izdelovanje, te naj dovažajo in z njimi trgujejo, »da bi se lahko en meščan preživljal poleg drugega« (»damit sich ye ain burger neben dem anndern neren mag«). Ta stavek lepo prikazuje srednjeveško meščansko miselnost o solidarnosti mestnih prebivalcev.

(original; material: pergament; dimenzije: 39 cm x 29,5 cm; pečat: pečat izstavitelja, pritisnjen na hrbet listine, odpadel; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 57'-58)

Objave:

- Klun, *Diplomatarium ...*, št. 93
- Otorepec, *Gradivo ...*, IV. zvezek, št. 54

Literatura:

- Slokar, *Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732*, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave, 3. zvezek, str. 56

Cesar Maksimilijan I. izdaja kriminalni sodni red za Ljubljano

Ljubljanski sodniki so do tistega časa sodili po svoji presoji. Ker pa jim je to povzročalo preglavice, mnogo dvomov in je prihajalo tudi do zlorab, zaradi česar se je zgodilo, da zločin ni bil kaznovan tako kot bi si zaslužil, je na ponižno prošnjo župana, sodnika in sveta mesta Ljubljane cesar Maksimilijan podelil sodni (malefični) red za izvrševanje kazenskega sodstva.

glej fotografijo na strani 34

fol.1

DEREN VON, LAIBACH MALEFITZ FREYHAIITN

fol. 2

1 WIR MAXIMILIAN von gottes gnaden erwelter römischer kayser
2 zu allenn tzeitten merer des reichs zu Germanien, zu Hungern, Dalmatien
3 Croatien etc. kunig, ertzherzog zu Osterreich, hertzoge zu Burgundi, zu Brabant
4 und phallenntzgraue etc. Bekennen und thun kundt offenntlich mit
5 disem brieue. Als von alter here in unnser stat Laybach die maleuitz
6 recht in grosser anzall unnser underthanen der burger mit schweren costen
7 gehalten und alwege auff aines gen ubeltatters oder ubeltätterin missetat
8 und verhandlung allain durch aines yden rechtsprechers gewyssen an
9 ainicherlay aufgesetzter oder klarr aufgedruckten gesatz, daruber erkannt
10 und geurtlt ist worden. Wann aber die missetatt[e]n zu zeitten frembd auch in
11 verantwortung der malefitzigen personen dermassen in recht angezogen das in
12 vil zweyfel macht und dennach etwas missbrauch dardurch das ubel nicht
13 als sich wol gepurt gestrafft ist worden, beschehen sein, haben wir darein
14 mit zeitigem rate und besonderlich auff underthenig und demutig bete

glej fotografijo na strani 35

15 unnserer getrewen lieben burgermaister richter und rate gemelter stat
16 Laybach als regirennder herr und lanndsfurst gesehen und die hernach
17 geschriben ordnung und gesetzt hinfur zu halten furgenomen, ordnen
18 und setzen die auch von furstlichen macht wissenntlich in krafft dits brifs
19 Nemlichen das ain yder richter zu Laybach so pan und acht von unns,
20 unnsern erben und nachkomen uber das pluet und all schedlich sachen
21 dem rechten nach zu richten emphanngen haben oder hinfur empfahen
22 werden mitsambt burgermaister und rate gewalt und macht haben
23 zu handdeln wie hernach geschriben stet.
24 Erstlich gemelter rat mitsambt den richter haben zu handdeln und zu ur –
25 tailen mit verslossener thure, ausgenomen ainer oder aine wurde
26 ires glimpffen eren oder fuegen beschuldigt, das soll alwege offentlich
27 durch burgermaister, richter und rate gehort, nachmals die urtail

fol. 3

1 nach erkanthnus des merern tayl des rats ermessen und erwegen und dabey
2 beleyben.
3 Wo ainer oder aine an die frag oder marter erkannt wirdet soll richter
4 syben oder neun des innern und ausseren rats zu im nemen dieselben
5 person also in irer und des statschreibers gegenwurtigkait fragen
6 wie dann der massen vor erkannt und beslossen ist. Und was der
7 ubelthatig mensch also bekennt und bestet soll statschreiber die ur –
8 gicht lautter aufschreiben und richter die mitsambt denen so er
9 also zu im nymbt nachmals uberlesen. Und so man dann daruber
10 urtailn will die dem ganntzen rat auch verlesen. Und wann die
11 siben oder neun so debey gewesen sein zeugknuss geben und die
12 urgicht also zu sein ainhelliglich bey iren ayden vor burgermaister,
13 richter und rat bekennen alsann ist desselben bekennen genuge

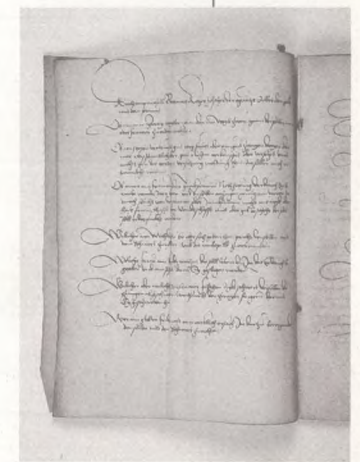

glej fotografijo na strani 36

14 und under den siben oder neun soll ainer des ersten urtail an
15 gefragt und geforst werden.
16 Ob auff aine oder mer person bose anzaigen oder innzucht giengen
17 und nicht in der stat Laybach sonnder in anndern stetten oder
18 gerichtten inner oder ausserlannds wesseten soll durch rat oder
19 richter in das annder gericht geschriben damit dieselben personen
20 angenommen und mit ir wie vorgemelt ist gehandelt werden.
21 Ain yeder morder sol mit dem rade gericht werden.
22 Ain verrätter geschlaipfft und geviertailt.
23 Rauber mit dem schwerth.

fol. 3'

1 Kirchennpruchell, brenner, ketzer, felscher der muntzs silber oder golde
2 mit dem prannt.
3 Ob ain man zway weyber nem oder ain weyb zwen mann denselben man
4 oder frawen zu erdrinncken.
5 Ob ain person vertrauts gut weg fuert oder ain gut zwayen, dreyen oder
6 mer wissenntlich oder gevarlichen verkauffet oder versetzt unnd
7 nichts von der vordern versatzung meldung thut, die sollen auch er-
8 trennckht werden.
9 Ob ainer ain frawen oder junckfrawen nothzwung dardurch sy be-
10 raubt wurde irer eren und die selben anzaigen genugsam weren da
11 durch solichs von der frawen oder junckfrawen nicht aus neyd oder
12 hass, fruntschafft oder veindtschafft miet oder gab beschehe, derselb
13 soll erdrennckht werden.
14 Welicher ain urvehde so er uber sich geben hat pricht denselben mit
15 dem schwerth zu richten und die weibspild zu ertrenncken.

glej fotografijo na strani 37

16 Weliche frau ain kinde verthut, die soll lebenndig in das erdtrich be –
17 graben und ain pfal durch sy geslagen werden.
18 Welicher oder weliche person ain falschen ayde schwert, derselben die
19 zungen abzuschneiden mitsampt den zweyen fingern darmit
20 sy geschworen hat.
21 Wer ain globten frid bricht on mercklich ursach in dartzu bewegende
22 denselben mit dem schwert zu richten.

fol. 5

1 do wern damit dieselben auch meniglichen solcher handlung unnd
2 thatten des wissen haben mogen.
3 Wo sich ain todschlager nicht leibs notdurfft weren muest oder derselben
4 ainer oder mer sich mit des leibslosen fruntschafft vertragen den
5 selben ist man von obrigkait wegen nicht schuldig landshuldung
6 noch glait zu geben, sonnder wo die betretten das sy mit recht wie sich
7 geburt unverhindert solcher vertrag gestrafft, dieselben auch nicht
8 underhalten noch furgeschoben werden bey der straff gleich den tätern.
9 So ymandt ichts verstoln oder empfrembdt ist und bey den empfremb –
10 dern oder andern ennden gefunden wirt, das alsdann dasselb on ent –
11 gelt nus dem es verstollen oder empfrembdt were, wider geantwurt
12 werdt, dergleich costen so auff die thater zu richten geet soll alle
13 wege durch burgermaister richter und rate zimlich und nicht
14 nach dem hochsten gerait werden.
15 Ain yegliche person die mann oder weib die sich unnderstet haim –
16 lich oder offentlich ainem sein wey, tochter, swester, muemen
17 oder frundt on sein oder der gerhaben willen oder wissen ab wege
18 zu furen die verheyraten oder in annder wege unerlichen zuhand –
19 len mit verkuppeln oder sonst, sollen burgermaister, richter

glej fotografijo na strani 38

20 und rat wie oben stet gewalt haben solichen hanndl zu straffen an
21 leib oder an gut nach gestalt des handdels oder der that.
22 Item weliche unverheyrate tochter die nit wittib und unnder acht –
23 zehen jaren were sich an ir vatter und mueter oder ir ains ob
24 sy die hat oder weliche nit vatter oder muter hete unnder sechthehen
25 jaren unverheyrat und nit wittib were an irer gerhaben oder ir

fol. 5'

1 nechsten frundt oder wem sy bevolhen were willen und wissen ver –
2 heyraten wurde, das dann ain yegliche derselben tochter vatterlich und
3 mutterlich erbtail verwurckht habe und furpass dartzu nicht vor –
4 drung noch zuspruch haben solle, dann was ir vatter und mueter
5 oder frundt mit gutem willen geben wollen. Was in aber an
6 der erbschafft ausserhalben ir vatterlichen und mutterlichen erbs
7 zusteen soll, das in das volgen als verrer sy dartzu recht haben ungevarlich
8 Welicher aber were der were der solich heyrat haimlich beredt und
9 volbracht wider solich obgeschriben unnsere satzung und ordnung
10 der oder denselben mitsambt den die dartzu geholffen hetten es were
11 man oder weib und sich das warlichen erfunde sollen zu unnsere
12 handden wo man die ankomen moge als die die wider unnsere ge –
13 bot gethan und der stat freyhait geprochen haben genomen und
14 gestrafft werden.
15 Der gotsschwerer halben nachdem von leichtfertigen personen in
16 menig wege oder weyse der almechtig got unnsere liebe frawen
17 und die lieben heiligen mit schweren bey den spilen oder annders
18 wo gelestert werden, wo ainer oder aine derselben gefunden
19 wurde, das burgermaister, richter und rat auch gewalt haben

glej fotografijo na strani 39

20 die nach gelegenhait der that und lesterung zu straffen an leibe
21 oder gut, und wie es dieselben erkennen dem soll die also nachge –
22 strafft werden.

23 Ain yeder absager der prannt sol mit dem prannt oder sonst mit
24 dem schwert gericht werden und wer denselben absager ainen
25 oder mer behauset furscheubt und den nit offennwart wissennt –

fol. 6

1 licher sachen der oder dieselben sollen gleich den absagern gestrafft
2 werden. Welicher ainem absager zuket das sey in gefennck –
3 nuss zugeleichen rechten zubringen oder in annder wege und
4 des warlich und gnugsam urkundt erscheint aus unnserm
5 vitzthumbambt Crain oder von dem aufslage zu Laybach vier
6 hundert gulden reinisch, der aber die nit also ankeren mecht
7 sonnder die aus kuntschafften oder dermassen anzaiget das die
8 durch haubtman, phleger oder richter zu hannden pracht dem
9 soll zway hundert gulden reinisch, doch das er des auch gnugsam
10 ursachen darthu gegeben werden dardurch der absager mutwillig furne –
11 men ungestrafft nicht bleibe.

12 Ain yder der ain absager behaust furscheubt und den nicht offennwart der
13 oder dieselben sollen gleich den absagern gestrefft werden.

14 Dann der furkauff halben haben wir furgenomen das nymand khain
15 furkauff im lannde Crain treiben soll weder mit vich, trayd, käss,
16 schmaltz oder annderm auff dem lannde oder in den talern das
17 man sonst in der stat tribe auffkauffte und widerumb verkauffte
18 dasselb soll fur ain furkauff geacht werden und darumben die
19 habe verfallen sein auch ain peen funffundzwaintzig welisch
20 phundt als oft das geschicht.

glej fotografijo na strani 40

21 Hirinnen nemen wir aus die recht ordnungen erfundungen und
22 gesetzt unnserer perwerckh das dieselben genntzlich gesundert und
23 ausgeschlossen.

fol. 7

1 Und zu merer bestendigkeit dits loblichen furnemen und zu straffung
2 des ubels ist nu pesten weiter furgenomen.

3 Wo die mitburger und underthanen burgermaister richter und rate
4 oder iren verwesern inn derselben abwesen in rumoren oder auff
5 ruren zulauffen darinnen sy den gerichtten beystenendig sein sollen
6 ob zu zeitten ir ainer mit diener nit wol versehen were das hauss
7 gesessen auch ledig gesellen inen ain oder mer ubeltatter auff ir
8 ersuechen verhelffen anzunemen, wer aber hieinnen ungehorsam
9 erschin dieselben sollen nach gelegennhait irer verachtung nach
10 erkannthnus des mereren rats dergleichen alle die so freuenlich
11 wider die ordnung und furnemen reden gestrafft werden.

12 Darauff orden und setzen wir als regirennder herr und lanndsfurst in
13 Crain hiemit wissenentlich in crafft dits brieues also das die genannten
14 von Laybach und ir nachkomen nu hinfuro in ewig zeit das malefitz
15 recht wie obstet besitzen und nach laut diser ordnung daruber urtailn
16 richten und procediren und alle ir burger und verwandten der also
17 leben und nachkomen sollen. Und gebieten darauff allen unnsern
18 fursten, prelaten, graven, freyen herrn, rittern, knechten, haubtleuten,
19 lanndtmarschalcken, vitzthumben, vogten, phlegern, verwesern, ambt-
20 leutten, burgermaistern, richtern, reten, burgern, gemainden unnd
21 sonst allen andern unnsere underthanen und getrewen in was
22 wurden stannds oder wesens und sonnderlich unnsern gegenwurtigen
23 und kunfftigen haubtman verweser und vitzthumb in Crain die sein

glej fotografijo na strani 41

24 ernstlich und wollen das sy die genannten von Laibach bey diser
25 ordnung berueblich beleiben, der geprauchen und geniessen lassen

fol. 7'

1 Und daran nit irrn oder hindern noch des yemands anndern zu thun
2 gestatten in kain weys, sonnder dabey vestiglich hanthaben als liebe ainem
3 yeglichen sey unnser ungnade und straff und dartzu ain peen nemlich
4 zwaintzig margk lottigs goldes zuvermeiden die ain yeder so oft er
5 freuenlich hiewider tete unns halb in unnser camer und den anndern
6 halben taill den genanten von Laybach unablesslich zu bezallen verfallen
7 sein soll. Mit urkunt dits brieues. Geben in unnser stat
8 Gmunden am zwaintzigisten tage des monats augusty nach Cristi
9 geburd funffzehenhundert und im vierzehenden, unnser reiche
10 des romischen im neunundzwaintzigisten und des hungerischen
11 im funffundzwaintzigisten jaren.

p[er] r[egem]
p[er] s[e]

Commissio dom[ini]
imp[er]atoris p[ro]pria

V. Sermein m. p.

glej fotografijo na strani 42

Po vzoru, ki ga daje tirolski kazenski sodni red iz leta 1499, v katerem so menda opazni rimski pravni vplivi, dobi Ljubljana na prošnjo župana, sodnika in sveta leta 1514 od cesarja Maksimilijana »red in zakon« za izvrševanje kazenskega sodstva. Ta red dobi ime »m a l e f i č n i« red. Iz njega zvedemo, da so ljubljanski mestni očetje dotlej po svoji pameti in po starem sodili v kazenskih zadevah, da jim je pa to delalo težave, ker niso imeli pri roki nobenih jasnih predpisov. Ali in zakaj je bilo ravno Ljubljani toliko do tega, da dobi malefični red, kaj je bil vladarjev odločilni motiv, koliko časa se je v Ljubljani dejansko izvajal ta red namesto drugih redov, vse to še ni pojasnjeno. Dejstvo je, da so ga Ljubljančani leta 1566 uvrstili v privilegijsko knjigo in si ga dali potrditi, čeprav morda samo zaradi člena o prekupčevanju. Ljubljanski malefični red je v tedanjih nižjeavstrijskih deželah ena izmed prvih uzakonitev kazenskega prava in postopka. Postal je znan kot eden izmed prednikov enotne državne zakonodaje za cesarstvo.

(original; material: pergament, 8 folijev, objavljeni in prevedeni 1, 2, 3, 3', 5, 5', 6, 7 in 7'; dimenzije: 26 cm x 35 cm; pečat: pečat izstavitelja, odpadel; prepis v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, fol. 50-55)

Objava:

– Klun, Diplomatarium ..., št. 94

Literatura:

– Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Lj., 1961, str. 397

PREVOD

fol. 1

Malefične svoboščine Ljubljančanov

fol. 2

Mi, Maksimilijan po božji milosti izvoljeni rimski cesar, v vseh časih širitelj države, kralj v Germaniji, Ogrski, Dalmaciji, Hrvatski etc., nadvojvoda Avstriji, vojvoda v Burgundiji, Brabantu in palatinski grof etc. sporočamo in javno objavljamo s to listino. Od starih časov je bilo v našem mestu Ljubljani malefično pravo ob velikem številu naših podložnih meščanov vzdrževano z velikimi stroški in bilo je spoznano in sojeno vedno za prestopok posameznega zločinca ali zločinke samo po vesti vsakega sodnika, brez kakršnih koli postavljenih ali jasno izraženih zakonov. Ker pa so hudodelstva ta čas tuja, tudi glede odgovornosti malefičnih (zločinskih) oseb pravno sporna, kar povzroča sodnikom mnogo dvomov in s tem zlorab, zaradi česar se je zgodilo, da zločin ni bil kaznovan tako kot si zasluži, smo to s pravočasnim nasvetom in še posebej na pokorno in ponižno prošnjo naših zvestih dragih župana, sodnika in sveta omenjenega mesta Ljubljane kot vladajoči gospod in deželni knez uvideli in sklenili postaviti za bodočo uporabo tukaj napisani red, ki ga postavljamo in dajemo s knežjo močjo vedoma z močjo te listine.

Namreč, da bo vsak sodnik v Ljubljani, ki je od nas, naših dedičev in naslednikov prejel pravno moč ("pan und acht"), sodil po pravu o krvnih zločinih in vseh škodljivih stvareh, imel moč in oblast ravnati tako, kot je tu napisano. Prvič omenjeni svet skupaj s sodnikom mora obravnavati in soditi pri zaklenjenih vratih, z izjemo, če je bil eden ali ena obtožena napada na čast - to se mora obravnavati vedno javno po županu, sodniku in svetu, potem pa se sodba sestavi za zaprtimi vrati in strankam javno objavi.

fol. 3

In to naj se vedno po preudarku in presoji vsake zadeve in zločina po spoznaji večine sveta in pri tem naj ostane.

Kadar je eden ali ena določena za izpraševanje ali mučenje, naj sodnik vzame k sebi sedem ali devet članov notranjega in zunanjega sveta, naj osebo torej sprašuje v njihovi in mestnega pisarja navzočnosti, kot je to bilo preje spoznano in sklenjeno. In kar zločinski človek torej prizna in potrdi, naj mestni pisar priznanje jasno zapiše in sodnik naj to

skupaj s tistimi, ki jih je vzel k sebi, še enkrat prebere.
In ko se hoče potem o tem presoditi, naj se prebere tudi
celotnemu svetu. In ko onih sedem ali devet, ki so bili
navzoči, dajo svoje pričevanje in priznanje pred županom,
sodnikom in svetom enoglasno potrdijo, potem je temu
spoznanju zadoščeno in eden od sedmih ali devetih naj
bo vprašan o prvi obsodbi.

Če je ena ali več oseb obtožena zločina ali sokrivde
in ne stanuje v mestu Ljubljani ali drugih mestih ali
sodiščih v ali izven dežele, naj svet ali sodnik piše
v drugo sodišče, da bi bile osebe prijete in obravnavane,
kot je prej omenjeno.

Vsak morilec naj bo sojen s kolesom.

Izdajalec naj bo vlečen in razčetrjen.

Razbojnika naj se sodi z mečem.

fol. 3^r

Vlomilec v cerkev, požigalec, krivoverec, ponarejevalec
srebrnega ali zlatega denarja, naj bo sežgan.

Če ima mož dve ženi ali žena dva moža, je treba
tega moža ali ženo utopiti.

Če ena oseba zaupano imetje odpelje ali imetje proda ali
zastavi dvem, trem ali več ljudem in ne javi o zastavitvi, je
treba tudi te utopiti.

Če nekdo posili žensko ali devico, s čimer bi bila oropana
svoje časti in bi bila prijava zadostna, da ni bila storjena
od žene ali device iz nevoščljivosti ali sovraštva, prijateljstva
ali nasprotovanja, maščevanja ali podkupovanja, ta naj bo
utopljen.

Kdor prelomi prisego o nemaščevanju zaradi pretrpljene ječe (urvehde),
ki jo je dal za sebe, tega je treba soditi z mečem, žensko pa utopiti.

Katera ženska umori otroka, ta naj bo živa zakopana v zemljo in
skozi njo naj bo zaboden kol.

Katera oseba priseže napačno prisego, tej je treba odrezati
jezik skupno z obema prstoma, s katerima je prisegla.

Kdor prelomi obljubljeni mir brez upravičenega razloga, ki bi
ga k temu pripravil, tega je treba soditi z mečem.

fol. 5

... bili tukaj, da bi bila tem in vsem znana taka dejanja in dela.

Kjer se ubijalec brani s samoobrambo ali pa se poravna s sorodniki
ubitega, temu zaradi oblasti ni treba dati deželnega spoštovanja
ali spremstva, temveč kjer se jih zaloti, naj se jih kaznuje ne glede
na take pogodbe, naj se jih ne vzdržuje in odpravlja, enako kot storilce.

Če nekdo nekaj ukrade ali odtuji in se najde pri odtujevalcih ali drugje, naj se to brez odškodnine vrne zopet tistemu, ki mu je bilo odvzeto, stroški, na katere je treba obsoditi storilca, naj se vsakokrat določijo po županu, sodniku in svetu, zmerno in ne najvišje.

Vsaka oseba, moški ali ženska, ki se podstopi tajno ali javno nekomu njegovo ženo, hči, sestro, teto ali sorodnico brez njegove ali varuhov volje in vednosti odpeljati, se z njo poročiti in jo nečastno obravnavati z zvodništvom ali drugače, pri tem naj imajo župan, sodnik in svet, kot je zgoraj omenjeno, oblast/moč, da tako dejanje kaznuje, na telesu in imetju, po okoliščinah dejanja ali zadeve.

Dalje, katera neporočena hčer, ki ni vdova in je pod 18 let, bi se brez volje in vednosti očeta ali matere ali enega od njih,

če jih ima, ali katera, ki nima očeta ali matere, stara pod 16 let in je neporočena in ni vdova, brez volje in vednosti svojih varuhov

fol. 5'

ali sorodnikov ali komur je bila zaupana, poroči, da takrat vsaka od takih hčera zapravi očetovo in materino dediščino in nima poslej nič zahtevati ali terjati, razen, kar ji njen oče in mati ali sorodniki dajo z dobro voljo. Kar pa je dediščin izven očetovega in materinega deleža dediščine ali sorodnikov, to ji pripada, če ima na to pravico.

Kdor pa bi bil tisti, ki bi tako poroko tajno dogovoril in izvedel proti takim zgornjim našim postavam in redu,

ta ali ti naj se primejo, skupaj s tistimi, ki so pri tem pomagali, naj bo to mož ali ženska in da bi se to ugotovilo kot resnično, kjer koli se jih dobi, kot tiste, ki so delali proti našim zapovedim in mestnim svoboščinam, ter se jih kaznuje.

Glede tistih, ki prisegajo na boga: ker lahkomišelnih oseb na veliko načinov sramotijo vsemogočnega Boga, našo ljubo Gospo in drage svetnike s priseganjem pri igrah ali drugje, če bo eden ali ena od njih zalotena, naj imajo župan, sodnik in svet moč te kaznovati glede na težo dejanja in bogokletstva na telesu in imetju in kot ti spoznajo, tako naj bodo kaznovani.

Vsak požigalec naj bo sojen s požigom ali pa z mečem in kdor temu požigalcu daje zatočišče in ga ne prijavi, da se bo vedelo,

fol. 6

ta ali taisti naj bodo kaznovani enako kot požigalci. Kdor ga pomaga spraviti v ječo ali kaznovati na drug način in je to dokazano z listinami, naj prejme iz našega vicedomskega urada na Kranjskem ali nakladničarja v Ljubljani 400 renskih goldinarjev, tisti pa, ki je s poizvedbami, z naznanilom ali podobnim prispeval k prijettju po glavarju, oskrbniku ali sodniku, temu naj se izplača 200 renskih goldinarjev, toda s pogojem, da je dovolj dokazov, s katerimi je mogoče, da ne bi požigalec ostal nekaznovan.

Vsak, ki daje odpovedovalcu prijateljstva (absager) zatočišče in tega ne prijavi, ta

ali taisti naj se kaznujejo kot odpovedovalec. Glede prekupčevanja smo sklenili, da ne sme nihče prekupčevati v deželi Kranjski niti z živino, žitom, sirom, mastjo ali drugim na podeželju ali po dolinah, kar se običajno trguje v mestu in zopet prodaja; ta naj bo za prekupčevanje zasledovan, njegovo imetje naj zapade, plačati mora kazen 25 laških funtov za vsakokrat, ko se to zgodi.

Od tega izvzemamo pravice, rede in zakone naših rudnikov, ki te popolnoma izločajo in izključujejo.

fol. 7 (od "darauff orden" naprej)

Na to odrejamo in postavljamo kot vladajoči gospod in deželni knez na Kranjskem s tem vedoma z močjo te listine torej, da imenovani Ljubljanci in njihovi potomci odslej naprej v večne čase posedujejo malefično pravo, kot je zgoraj zapisano in po tem pravilu sodijo,

presojajo in procesirajo in vsi njihovi meščani in sorodniki naj po njem živijo in ga izpolnjujejo. In zapovedujemo nato vsem našim knezom, prelatom, grofom, baronom, vitezom, hlapcem, glavarjem, deželnim maršalom, vicedomom, odvetnikom, oskrbnikom, upraviteljem, vodjem uradov, županom, sodnikom, svetnikom, meščanom, občinam, in sicer vsem drugim našim podložnikom in zvestim kakršnega koli stanu ali značaja in še posebej našemu sedanjemu in bodočemu glavarju, upravitelju in vicedomu na Kranjskem, resno in hočemo, da imenovani Ljubljanci ostanejo pri tem redu v miru, ga uporabljajo in uživajo.

fol. 7'

In pri tem naj jih ne motijo ali ovirajo, niti komu drugemu dovolijo to storiti oz. dovoliti na noben način, temveč jih pri tem podpirati, kot je vsakemu ljubo, da bi se izognil naši nemilosti in kazni in globi namreč 20 mark zlata, ki jo bo moral vsakdo plačati vsakokrat, ko se bo proti temu redu prekršil in to polovico v našo komoro in drugo polovico imenjenim iz Ljubljane in to brez vsakega odpuščanja.

Z listino tega pisma. Dano v našem mestu Gmunden na dvajseti dan meseca avgusta, po Kristovem rojstvu petnajststo in v štirinajstem letu, našega vladanja kot rimski cesar v devetindvajsetem in kot ogrski kralj v petindvajsetem letu.

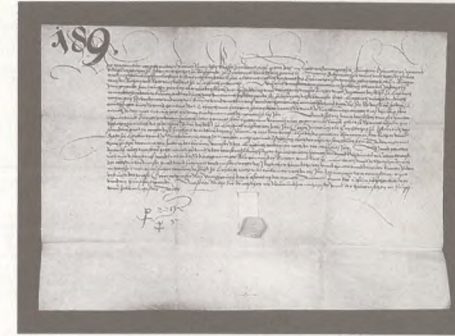
Kralj sam za sebe

Po lastnem naročilu gospoda cesarja.

V. Serntein l. r.

Cesar Maksimilijan I. podeljuje Ljubljani privilegij o izgonu Židov

Cesar Maksimilijan I. dovoli mestu Ljubljana, da izžene Žide, ker so se ti po svoji navadi ukvarjali z oderuškimi posli in tako povzročali Ljubljančanom veliko škodo. Da jih ne bi še bolj oškodovali, jih hoče cesar zaščititi – za plačilo določene vsote denarja Ljubljani podeljuje svoboščino, da izžene Žide in da tudi v bodoče za vse večne čase Ljubljančani niso dolžni oz. obvezani trpeti Židov v svoji sredi, niti da v Ljubljani stanujejo niti da se tja sploh priseljujejo. Tako ukazuje sedanjemu in bodočemu glavarju, upravitelju in vicedomu na Kranjskem, da Ljubljančane pri tej njihovi pravici podpira.

glej fotografijo na strani 43

- 1 Wir Maximilian von gots gnaden erwelter römischer kayser zu allenn tzeit[e]n merer des reichs in Germanien, zu Hungern, Dalmatien, Croatien etc.
- 2 kunig, ertzherzog zu Osterreich, hertzog zu Burgundi, zu Brabant unnd pfaltzgraue etc. Bekennen fur unns und unns erben
- 3 unnd nachkumen offennlich mit disem brief unnd tun kunt allermeniglich daz unns die erbern, weisen, unns er getrewen lieb[e]n N burger –
- 4 maister, richter und rate unns er stat zu Laybach anbracht wie aus unns er vergonnen ain zeitlang ettwouil juden bey
- 5 inen gewondt, iren wucher getriben aber aus derselben irer handlung unnd wucherey unns er burger unnd inwoner daselbst zu Laybach
- 6 in merklich verderben kumen und wo durch uns darein nit gesehen werde sey zu besorgen dieselb unns er stat Laybach möchte dardurch
- 7 noch in grosser verderben und nachtail kum[m]en unnd unns darauf unndertheniglich[e]n anrueffen unnd bitt[e]n lassen sy derselb[e]n juden zu
- 8 enttledigen, auch sy unnd gemaine stat Laybach mit freyhait zuversehen damit sy unnd ir nachkum[m]en weiter nit schuldig sein
- 9 ainich juden mer in ewig zeyt bey inen einkomen noch da wonen zu lassen. Unnd so wir dann derselben unns er unnder–
- 10 thanen unnd burger verderben zuverhueten genaigt sein, haben wir darumb auch gegen ainer sum[m]a gellts so sy unns bezallt gne –

- 11 diglichen bewilligt die gedachten juden daselbst zu Laybach austreiben ze lassen, geben inen auch als ertzherzog
zu Österreich von
- 12 sonnder[e]n gnaden wegen dise freyhait unnd tun daz wissenntlich mit dem brief, also daz die gemelten
burgermaister, richter unnd
- 13 rate zu Laybach unnd ir nachkum[m]en in ewig zeit weiter nicht gepund[e]n schuldig noch verphlicht sein sollen
kainen juden mer mit
- 14 hewslicher wonung bey inen in der berurt[e]n unnsere stat Laybach einkom[m]en noch da wonen ze lassen. Unnd
gebieten
- 15 darauf auch unnsere gegenwurtig[e]n unnd jeden unnsere zukunfftigen hawbtlewten, verweser[e]n unnd
vitztumb[e]n in Crain ernst –
- 16 lich mit disem brief unnd wellen daz sy die obgenannten burgermaister, richter unnd rate zu Laybach unnd ir
nachkum[m]en bey
- 17 der obbestimbt[e]n unnsere gnad unnd freyhait von unnsere wegen vesstighen hanndhaben unnd halten unnd
dawider kainen juden
- 18 in ewig zeit mit hewslicher wonung daselbst zu Laybach nicht mer einkomen noch da lassen, daz maynen wir
ernstlich. Mitt
- 19 urkundt des briefs. Geben in unnsere stat Ynnszprugg den ersten tag des monets january anno d[om]ini etc.
funffzehen hundert
- 20 unnd im funffzehennd[e]n, unnsere reiche des römischen im neunundzwaintzigist[e]n unnd des hungarischen im
funff –
- 21 unnd zwaintzigisten jaren.

Pod pliko:

p[er] reg[em]

p[er] s[e]

Commissio d[omi]ni

imp[er]atoris p[ro]pria

N. Ziegler m.p.

R[egistra]ta

M. Puchlersrot

Okoli leta 1327 je vojvoda Henrik Koroški dovolil skupini čedajskih Židov naselitev na Kranjskem, torej tudi v Ljubljani. Tu so imeli banko za posojila proti zastavi. Ohranjen je seznam iz leta 1340, ko so iz Ljubljane prenesli v Čedad zastavljene dragocenosti in jih tam prodali na dražbi (B. Otorepec, Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine), Lj. 1995, str. 78, št. 881). V 14. stoletju je znanih več Židov iz Ljubljane, ki so se ukvarjali z denarnimi posli. Zanimivo je, da je za čas od leta 1380 do 1425 znana samo ena listina z omembo Žida iz Ljubljane. V 15. stoletju se število Židov v Ljubljani manjša, zadnji se omenja leta 1490. Leta 1489 je cesar Friderik na zahtevo Ljubljančanov prepovedal Židom dajati posojila na zemljišča in hiše brez dovoljenja deželnega glavarja (GZL VI, št. 63).

V Ljubljani so bili naseljeni v današnji Židovski ulici in na Židovski stezi, na področju, ki je bilo last deželnega kneza. Sinagoga naj bi bila na mestu današnje Židovske steze 4, po izgonu spremenjena v kapelo Vseh svetnikov.

Tri tedne po izdaji listine o izgonu je cesar Maksimilijan izdal ljubljanskim Židom spremno pismo (glaid), da se lahko z ženami, otroki in imetjem nastanijo v Zgornji Avstriji ob oprostitvi plačevanja carine in mitnine, naklad in drugega (HHSTA Dunaj, Reichsregister Y, fol. 22v).

Istega dne je cesar naročil kranjskemu vicedomu, da izplača ljubljanskim Židom 300 guldnov, ki so jih posodili za vojno v Furlaniji (ravno tam, fol. 49).

(original; material: pergament; dimenzije: 42 cm x 30 cm; pečat: pečat izstavitelja, odtrgan; prepis iz 16. stoletja v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 56'-57')

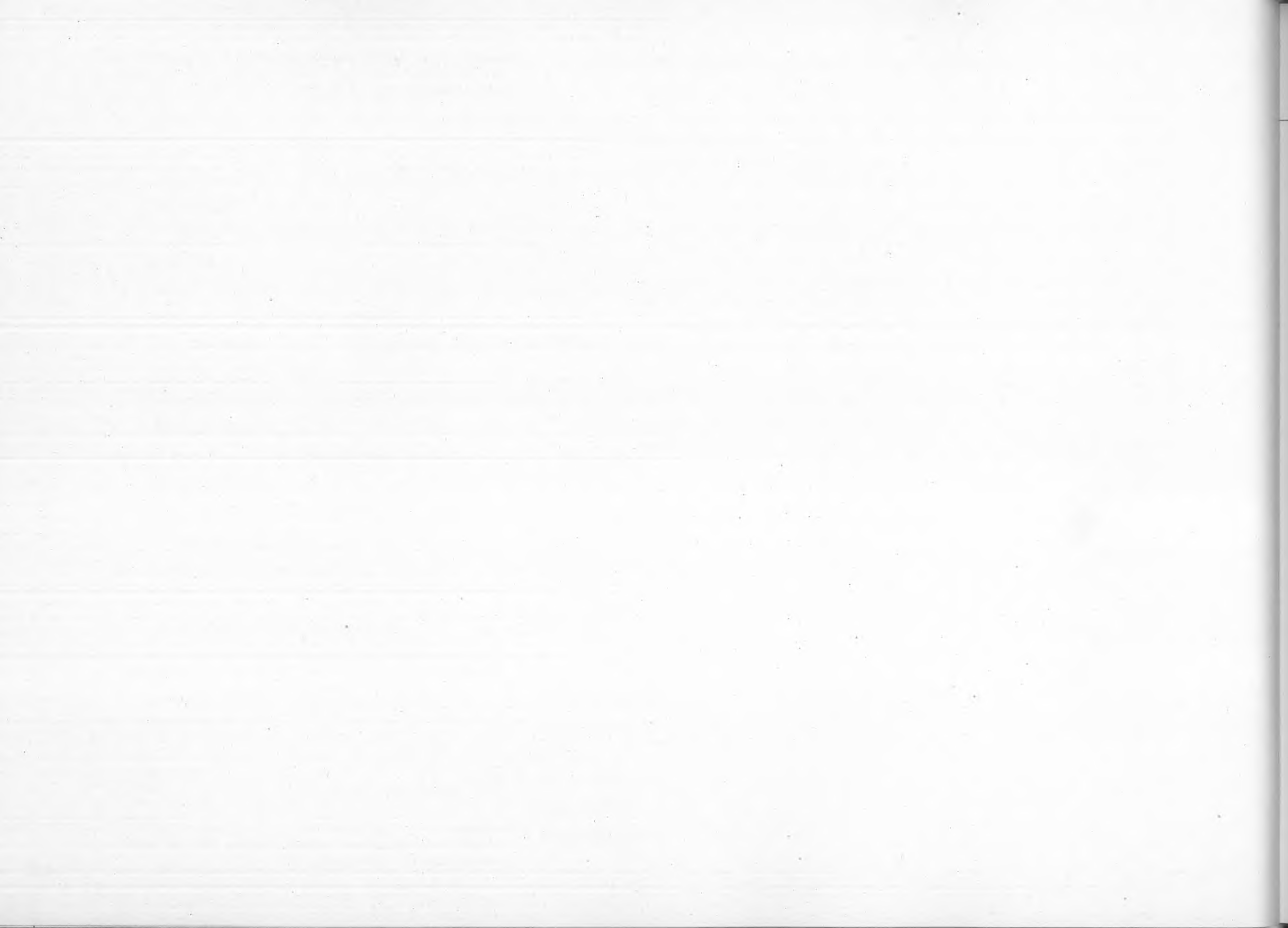
Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 95

Literatura:

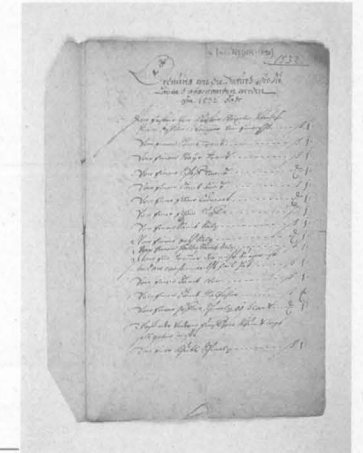
- Valenčič, Židje v preteklosti Ljubljane, Ljubljana, 1992, str. 5 dalje

- Otorespec, Gradivo ..., IV. zvezek, št. 67

Ljubljanska mitninska tarifa

Notranji in zunanji svet mesta Ljubljane izdajata tarifo za pobiranje mitnine.

glej fotografijo na strani 44

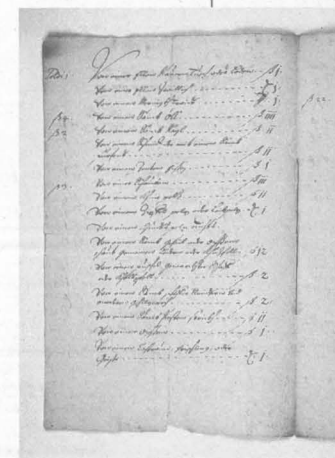
fol. 1

1	Ordnung wie die mauth hie zu	
2	Laybach abgenomben werden	
3	im 1532 jahr	
4	Im ersten von kherßen, weixeln, pfersich	
5	piern, öpfeln, weinpör von einen sß ß 1
6	von einen sämb traidt ß 1
7	von einen stayr traidt ß 1
8	von einen schaff traidt pf 1
9	von einen sämb brodt ß 1
10	von einer ellen leinwat pf 1
11	von einer ellen rupfen pf 1
12	von einen sämb salz ß 1
13	2 von einen orth salz pf 1
14	1 von einen halbn sämb salz ß 1
15	3 item ein cram[m]er der nicht burger ist	
16	und an wochenmarckht tail hat ß 1
17	von einen sämb wein ß 1
18	von einen sämb malfasier ß 4

- 19 von einen höffen schmalz 60 ß werdt pf 1
 20 was oder undern funffzen pfundt wig
 21 soll geben nichts
 22 von einer khübl schmalz ß 1

fol. 1'

- 1 von einer ellen pauern tuech oder loden ß 1
 2 von einer ellen zwillich pf 1
 3 von einen mernigkh traidt pf 1
 4 von einen sämb öll ß III
 5 von einen sämb nägl ß II
 6 von einem schmid der mit einen sämb
 7 furferdt ß II
 8 von einen zenten eißen ß 1
 9 von einer schauben ß III
 10 von einem khnie pelz ß II
 11 von einem zipfel pelz oder leibpelz pf I
 12 von einen khindts pelz nichts
 13 von einen sämb gefül oder ochßen –
 14 haut gemeinen ledern oder khüzfell ß 12
 15 von einen puschel gewarckhter schaff
 16 oder khalbpfell ß 2
 17 von einen sämb schäffer reüdtern und
 18 anderen gehilzwerch ß 2
 19 von einen sämb pesten strickh ß II
 20 von einen ochßen ß I
 21 von einen costraun, frischling, oder
 22 geiße pf I

glej fotografijo na strani 45

fol. 2

1	von einer schwein β I
2	von einer ellen tuech pf I
3	von einen hungerischen wagen β XXII
4	von einen centen haar β IIII
5	von einen centen schmer β II
6	von einen rachen fleisch pf I
7	von einen centen wachß β IIII
8	von einen centen wollen β IIII
9	von einen centen in let β II
10	von einen sämb girteln β 16
11	von den frembten riemern β 12
12	von dem cram[m]ern die unter plachen	
13	fäll haben von einem β 2
14	von dem schmiden mit hackhen, spiz eißen,	
15	hieff eißen, naglschmidt und die sparrer	
16	schuester ein jeder gibt mautt β 2
17	die frembten hietter geben β 4
18	die hietter die auff der stangen val	
19	haben und die siber geben β 2
20	die walche von tuecher wie sie die	
21	verkhauffen von einen gulden mautt β 3
22	von einen ganzen stuckh tuech β 4

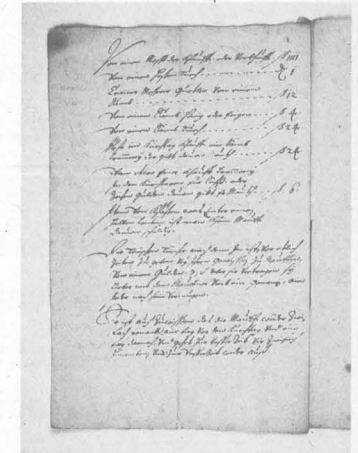
glej fotografijo na strani 46

fol. 2'

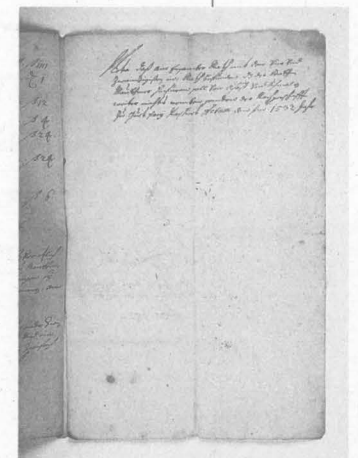
1	von einen rosß der khaufft oder verkhaufft	ß IIII
2	von einen hoßen tuech	pf 1
3	cramer messerer gürtler von einen	
4	sämb	ß 12
5	von einen sämb hönig oder feigen	ß 4
6	von einen sämb tuech	ß 24
7	wehr im kürchttag khaufft ein sämb	
8	cram[m]erey der gibt davon mauth	ß 24
9	Wan etwa einer khaufft cram[m]erey	
10	in den kürchtagen für sechs oder	
11	zöchen gulden davon gibt er mauth	ß 6
12	item von khäßen was unter einen	
13	halben centen ist man khein mautt	
14	darvon schuldig.	
15	Die teüschchen tüecher nach dem in ist, vor etlich	
16	zeiten zu geben bey ihren gewissn zu mautten	
17	von einen gulden 3 ß, aber sie vertragen sy	
18	lieber mit dem mauttner umb ein genanz ain	
19	jeder nach sein vermügen.	
20	So ist auch zu wisßen das die mautt wider zwi –	
21	fach penanth ain tag vor den kürchttag und ein	
22	tag darnach und gehet zur vesperzeit vie zwifach	
23	zunemben und zur vesperzeit wider auß.	

fol. 3

1	Nota daß ain ersamber rath mit den vier und
2	zwainzigisten in rath befunden d[a]ß der statt

glej fotografijo na strani 47

glej fotografijo na strani 48

- 3 mauttner hinfüran soll von khäb und schmalz
- 4 weiter nichts nemben sondern der nachperschafft
- 5 zu guet frey passiert. Actum den im 1532 jahr.

fol. 3'

Abschrift

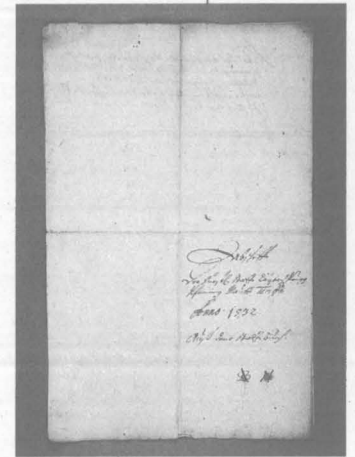
der fürstl[ichen] statt Laybach prugg

pfenning mautt tariffa

anno 1532

auß dem statt buech

B N

glej fotografijo na strani 49

Pobiranje prometnih pristojbin od trgovskega blaga je bilo povezano z mestnimi trgovskimi pravicami in uporabo obveznih trgovskih poti. Blago, ki je prišlo v Ljubljano, bodisi za prodajo v mestu ali pa le na prehodu skozi mesto, je bilo podvrženo raznim mestnim in državnim davčinam. Mesto je pobiralo mostnino, to je mostno mitnino, imenovano mostni denarič (Prugg Pfenning). Od blaga, ki so ga trgovci v mestu uskladiščili, so pobirali tudi pristojbino za skladiščenje in tehtanje.

Prometne pristojbine so postale pomembna postavka mestnega gospodarstva šele v začetku 16. stoletja. Prej je imelo mesto v zakupu samo pobiranje deželnoknežje mitnine. Mostnino v mestno korist so uvedli leta 1477 z dovoljenjem cesarja Friderika III. (glej listino št. 18) – tako zbrani dohodki so se uporabljali za vzdrževanje in popravilo mostov. Cesar Maksimilijan je leta 1513 to mitnino, ki jo je mesto do tedaj imelo le v zakupu, prepustil Ljubljani.

Najstarejša znana ljubljanska mitninska tarifa, ki jo tu predstavljamo, je iz leta 1532. Ohranjena je po prepisu, napravljenem po mestni knjigi, in se je imenovala Prugg Pfenning Mautt Tariffa (ime kaže, da je šlo prvotno za mostnino). Vsebovala je posamezne vrste blaga, kot sadje, žito, kruh, platno, sukno, vino, maslo, sir, olje, loj, živino, kožuhovino, kože, predivo, hodno volno, med, vosek, železnino, razne rokodelske izdelke in kramarsko blago. Pristojbine so bile določene v benečanskih šilingih – soldih od tovara, kosa ali druge merske enote (star, škaf, laket, cent ...). Tako je npr. mitnina za tovor sadja, žita, soli ali domačega vina znašala en šiling, enako tudi za vola ali prašiča, za tovor olja, malvazije, medu in fig je bilo treba plačati štiri šilinge. Višje postavke so veljale za kožuhovino, kože, kramarsko blago in obrtne izdelke. Ob sejmih je bila mitnina dvojna, enako kot dan pred in po sejmu.

Značilnost najstarejšega mitninskega reda je, da v njem artikli niso sistematično razvrščeni, ampak precej pomešani, manjkajo pa tudi kolonialno in špecerijsko blago ter južno sadje, kar najdemo v naslednjem mitninskem redu iz leta 1560. Slednje je v pričujočem mitninskem redu verjetno zajeto s postavko kramarsko blago, od katerega je bilo treba ob sejmih plačati 24 šilingov za tovor.

(prepis; material: papir; dimenzije: 21 cm x 32 cm; trije foliji, vsi objavljeni)

Literatura:

– Fabjančič, Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, Lj., 1971, str. 104–105

Cesar Maksimilijan I. izdaja odredbe o nakupu krzna v Ljubljani

Stolni kapitelj v Ljubljani vidimira listino 1513, avgust 14., Oudenarde, v kateri cesar Maksimilijan določa nakup krzna v Ljubljani s strani tujih trgovcev.

glej fotografijo na strani 50

- 1 Wir N dechannt unnd cappitl des löblichen thumbstiffts zu Laybach bekhennen mit disem brief als die ersamen fursichtigen unnd weysen N burgermay –
- 2 ster, richter unnd ratt daselbs zw Laybach fur unns khomen sein, ainen pargamenen brieff vonn romischer kayserlicher mayestett unnsERM aller genadigisten herren unnder derselben irer mayestett hanndtzaichen und
- 3 zw ruckh auffgedrucktem innsigell ausgangen furpracht haben, unns darauff mit petlichem vleyss anersuecht den sesben brieff dieweyll sy den weytter zw geprauchen notturfftig zw vidimiern unnd glewblich abge –
- 4 schrift davon zw geben, welicher brieff vonn wortt zw wortten also laute. Wir Maximilian vonn gottes gennaden erwellter romischer kayser zw allen zeytten merer des reychs, in Germanien auch
- 5 zw Hungern, Delmacien, Croacien etc. kunig, erzherzog zw Osterreych, herzog zw Burgundy, zw Brabanntt unnd pfallenzgraue etc. Empietten allen unnd yegcklichen in was wirnden stannds oder wesenns die sein denn diser
- 6 unnsER brieff furkhumbt oder verkhundt wirdet unnsER gnad unnd alles guets. Als die erbern, weysen, unnsER besonnder lieben unnd getrewen N die burgermayster, richter, ratt unnd burger unnsER stett und merckht in
- 7 unnsERM furstenthumben unnd lannden Steyr, Kernndtn und Crain gegen den auslenndigen kauffleutten als Hunngern unnd Walhen mit den kauffmanshendeln unnd gwerben so die selben kauffleutt ein unnd
- 8 aus denselben unnsERM lannden treyben, auch der niderleg halben allerlay beswarung, menngel unnd geprechen gehabt unnd dardurch ann irer narung zw grossem abnemen, armuett unnd verderben gewachsen sambt
- 9 den scheden unnd nachtayll, so auch unns ann unnsERM camerguett daraus entstannden sein, derhalben wir verschiner jar ein ordnung solicher kauffmannshendel, gewerb unnd niderlag halben auffgericht und
- 10 die selb durch unnsER offen brieff ausgeschriben haben am datum lautendt monttags vor unnsER lieben frawen tag

assaumpc[i]onis, anno domi[ni] etc. im dritten. Dieweyll unns aber anlangt wie den obgedachten
11 unnsern stetten unnd merkten in solicher unnsere ordnung etlicher massen irrung unnd verhinderung gescheche
unnd aber noch unser maynung ist, dieselb gestricks also zw halten unnd zw volzeichen, so wellen wir
12 solich unser vor auffgericht ordnung, wie die in unnsern offen brieffen begriffen unnd ausgangen ist hiemit vernewtt
confirmiert unnd bestatt haben. Unnd emphelhen demnach euch allen unnd yedem in
13 sonnderchaytt mit ernst gebietund unnd wellen das ir die gedacht unnsere vor auffgericht unnd aufgeschriben
ordnung, so ir derselben durch unnsere stett unnd merkht oder yemandt von iren wegen erinnertt werdet, statt,
14 vesst unnd unzerprohen haltet volziehett, euch derselben in alweg benuegen lassett unnd kains wegs dawider
thuett, noch darin unngheorsam erscheinett unnd als wir sonnderlich bericht sein wie dy auslenndigen
15 kauffleutt nach raucher waar, gefill unnd dergleychen gattung in Crawatten ziehen unnd unnsere statt Laybach da
söliche waar unnd gattung von aller genommen worden sey verlassen, das nitt allain
16 unnsere statt Laybach nachtayllig unnd verderblich, sonnder auch unnsere camerquett abbruchig unnd wider alt
herkomen unnd unns furter zw gedulden nitt gemaintt ist unnd gebietten demnach allen
17 unnd yecklichen auslenndigen kauffleuten mit ernst unnd wellen, das ir nun furan dy fartt umb rauche waar gefyll
unnd dergleychen gattung inn Krawatten meydett unnd unnderlassett unnd dieselben
18 in unnsere statt Laybach, wie vonn aller herkomen ist, da euch dy in guettem kauff volgen sollen, nemett unnd
hierynnen unns, auch unnsere statt Laybach zw abbruch unnd nachtayll nitt unngheorsam er –
19 scheinett, bey vermeidung unnsere sweren ungenad unnd straff. Das maynen wir ernstlich. Geben in unnsere statt
Audenarde in Flannern am vierdten tag des monats augusty, anno etc. im dreyzehen –
20 den, unnsere reiche des romischen im achtunndzwainzigisten unnd des hungerischen im vierunndzwainzigisten
jaren. Per regem per se. Commissio cesare mayestat[is] p[ro]pria. G. Vogt. Also haben wir
21 ir zymblich unnd vleyssig gebett angesehen unnd gemellten haubtbrieff ain pergamen geschriff insigell
aigenntlichen besicht unnd beschawtt, den ganz gerecht ungerodiertt, an alle arkwenigkaitt
22 auch noch uberlesung gegen disem gegenwertigen vidimus gleych lautend gefunden, dem nach so wellen
meniglich disen vidimus als den rechten haubtbrieff gannzen unnd volkomen glauben geben, daß
23 zw warem urkhundt mit unnsern anhangenden insigell doch uns unnd unnsern nachkomen an schaden verfertigt.
Geschehen den neunzehenden tag des monats juny nach Cristy unnsers selig –
24 machers geburt im funffzehenhundertt und im funffunnddreyssigisten jarn.

Nobenega dvoma ni, da je bila krznarska obrt ena najstarejših v Ljubljani, gotovo pa je bila najmočnejša. Zdi se, da so imeli krznarji velik vpliv na mestno upravo in njeno gospodarsko politiko, saj so zavzemali pomembna mesta v mestni samoupravi.

Prvi krznar v Ljubljani se omenja šele leta 1346 (Mathes de Chursner), toda že četrto stoletje kasneje, leta 1370, sta vojvoda Albreht in Leopold podelila ljubljanskim krznarjem pravice dunajskih krznarjev in krznarjev njunih drugih mest. Po teh odredbah ni smel nihče delati kot krznarski mojster v Ljubljani, če ni bil prej sprejet v ceh in če ni obljubil, da se bo držal postav in prava kot drugi krznarski mojstri. Deželnemu glavarju in njegovemu upravitelju ter sodniku in svetu Ljubljane je bilo naročeno, naj ščitijo krznarje pri njihovih navadah in postavah. Krznarska obrt se je še močnejše razmahnila v 15. stoletju; krznarji v drugi polovici tega stoletja predstavljajo skoraj četrtno vseh omemb obrtnikov v Ljubljani. Cesar Friderik III. je leta 1455 potrdil vse dotedanje pravice krznarjev, poleg tega pa še nov rokodelski red, sestavljen z vednostjo mestnega sodnika in sveta. Določal je, da noben tujec ne sme kupovati ali prodajati kožuhovine, dokler je ne ocenijo zapriseženi posredniki krznarskega ceha. Za to posredništvo je ljubljanskim krznarjem pripadala vsota dveh pfenigov — od tega je šla polovica v cehovsko blagajno, polovica pa posrednikom. Kož jagnjetov, kozličkov in drugih kož ni bilo dovoljeno kupovati manj kot sto, torej je bilo dovoljeno kupovanje teh kož le na veliko. To kaže na dejstvo, da je bilo v Ljubljani živahno kupčevanje s kožuhovino, ki so jo sem prinesli trgovci iz Hrvaške in Ogrske, tu pa kupovali italijanski in južnonemški trgovci. Tudi sam cesar Friderik III. je leta 1467 v Ljubljani naročil dva krznena plašča. Od te trgovine so imeli torej ljubljanski trgovci kot posredniki lep dobiček, prodaja krzna na drobno pa je bila sploh dovoljena le domačinom. Od konca 15. in v začetku 16. stoletja pa so začeli tuji trgovci mimo Ljubljane sami hoditi po kožuhovino in krzno na Ogrsko in Hrvaško, kar je posredovalni vlogi Ljubljane seveda močno škodilo. Na pritožbo Ljubljančanov je cesar Maksimilijan leta 1513 zapovedal, naj tuji trgovci opustijo kupovanje kož in krzna na Hrvaškem in kupujejo v Ljubljani, kot je to bilo že prej. Tako naj bi bila Ljubljani vrnjena prejšnja monopolna vloga. Da se to ni zgodilo, ali vsaj ne v taki meri, kot so si želeli ljubljanski krznarji, priča tudi obravnavana listina, s katero ljubljanski stolni kapitelj vidimira Maksimilijanovo listino iz leta 1513. Izrecno se poudarja, da ljubljanski trgovci potrebujejo overovljen prepis te listine za nadaljnjo uporabo (»... dieweyll sy den weytter zw geprauchen notturfftig zw vidimiern und glawblich abgeschriffit davon zu geben ...«).

Po spomenici kranjskih mest iz leta 1548 so se italijanski in nemški trgovci polastili vse trgovine s kožuhovino, zaradi česar zlasti ljubljanski trgovci niso mogli priti do kupčij s tem blagom in je propadala nekaj tako živahna krznarska obrt.

(original; material: pergament; dimenzije: 62 cm x 27,5 cm; pečat: pečat izstavitelja na traku, odkrušen)

Objave:

- Komatar, Jahresbericht ..., št. 58

Literatura:

- Otorepec, Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave III. zvezek, Lj., 1972, str. 28-30
- Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika XI/1963, str. 141
- Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Slovenska Matica, 1991, str. 145-149

Red mestne pravde (Gemainer Stat Laibach Statrechts Ordnung)

Na najvažnejših mestnih sejah, h katerim so pritegnili tudi zunanji svet, so obravnavali točno določene zadeve, ki jih določa pričujoči red.

Obravnavali so izključno sprejem novih meščanov, zadeve o nakupu in prodaji nepremičnin ter vse, kar zadeva posesti, zemljišča, stavbne in ostale dedne ali pravne zadeve, ki jih na običajnih sejah mestnega sveta praviloma niso smeli obravnavati.

glej fotografijo na strani 51

fol. 1

Gemainer stat

Laibach statrechts ordnung

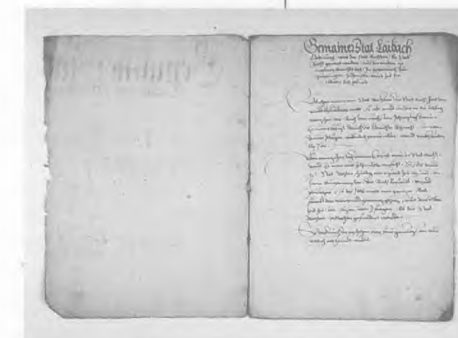
1545

No 2

Wegen aufnembung der neuen burger
und grundt auffschlagen

fol. 2

- 1 Gemainer stat Laibach
- 2 ordnung, was im stat rechten so stat
- 3 recht genent werden ausser ander ge –
- 4 mainen gerichts tag in geprauch fur –
- 5 zupringen, zuhandln unnd zw pro –
- 6 cediern sich geburt.
- 7 Erstlichen, wann ain stat richter die stat recht halten
- 8 unnd befurdern will so soll unnd mues er die albeg
- 9 vierzehen tag, auch den nächsten phinztag darvor

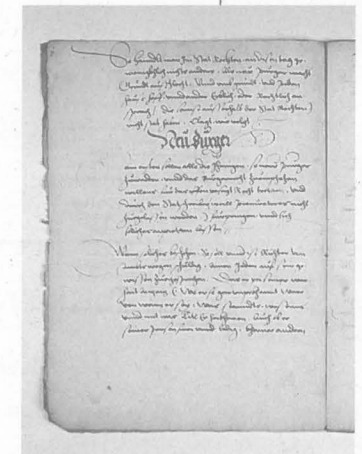

glej fotografijo na strani 52

10 er mans besitz durch die gerichts knecht an allen
11 dreien plätzen öffentlich perueffen unnd verkunden
12 lassen.
13 Über vierzehnen tag darnach besitz man die stat recht
14 unnd er man was zuhandln anfecht, so soll unnd
15 ist stat richter schuldig von mund zw mund den
16 herrn burgermaister, die ratsfreundt unnd
17 peisizer (so dasselb mall ain ganzer rat
18 sambt den vierunndzwainzigkern, souil derselben
19 zeit hie sein sizen sollen) fragen, ob die stat
20 rechten pillichen gefurdert werden,
21 so das durch die peschehen frag fur genuessam und
22 pillich erkhenndt wirdet.

fol. 2'

1 So handlt man im stat rechten an disen tag ge –
2 maingkhlich nichts anders als new purger macht,
3 grundt aufschlecht und umb grundt und poden,
4 hauss, hoff unnd ander erblich oder rechtlich an –
5 sprach (die sonst ausserhalb der stat rechten)
6 nicht stat haben. Clagt wie volgt:
7 Neu burger
8 Am ersten sollen alle die ihenigen, so new purger
9 zuwerden unnd das burgerrecht zuempahen,
10 willens fur das offen pesezt recht treten und
11 durch den statschreiber (weill procuratores nicht
12 zuegelassen werden) furpringen unnd sich
13 soliches anpietten lassen.

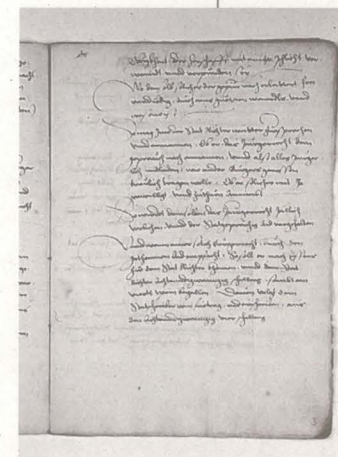

glej fotografijo na strani 53

14 Wann soliches beschehen, so soll unnd ist richter von
15 ampts wegen schuldig ainen jeden auf sein ge –
16 wissen zuezesprechen, das er pei seiner war –
17 hait anzaig (wo er so gar unpekhannt ware)
18 von wann er sey, was stanndts, wesenns
19 unnd mit was titl er herkhomen, auch ob er
20 seiner person frei unnd ledig, khainer andern

fol. 3

1 obrigkhait oder herschafft mit ainer phlicht ver –
2 wandt unnd verpunden sey.
3 Wo derselb soliches der gepur nach erleittert, frei
4 unnd ledig auch ains guetten wannnds unnd
5 wesens ist,
6 so mag ime der stat richter weiter zuesprechen
7 unnd ermannen, ob er das purgerrecht dem
8 geprauch nach annemen unnd also alles purger –
9 lich mitleiden, wie ander burgers genossen,
10 treulich tragen wolle. Ob er soliches mit ja
11 pewilligt unnd zuthuen annimbt,
12 so wirdet demselben das purgerrecht pillich
13 verlichen unnd der statgepreichig aid vorgehalten.
14 Unnd wann ainer solich burgerrecht durch den
15 gethannen aid empfecht, so soll er nach erstens
16 zw dem stat richter khomen unnd dem stat
17 richter achtunndzwainzig schilling sambt ain
18 viertl wein bezallen. Davon volgt dem
19 statschreiber vom furtrag und einschreiben aus
20 den achtunndzwainzig vier schilling.

glej fotografijo na strani 53

Najvažnejše slovesne seje mestnega sveta, h katerim je bil pritegnjen tudi zunanji svet, so imele posebno ime – Stadtrechten. Pričujoči pravilnik v uvodu precizira: »Na ta dan (ko je mestna pravda – »Statrecht«, op. a.) se ne obravnava nič drugega kot sprejem novih meščanov, zadeve v zvezi z nakupom in prodajo nepremičnin ter vsega, kar zadeva posesti, zemljišča, stavbne in ostale dedne ali pravne zadeve.« Tako se nobena hiša v mestu ni mogla prodati in prepisati, če vse stvari magistrat ni prej dobro prerešetal. Ko je nameraval prodajalec prodati hišo, je magistrat pozval vse tiste, ki so imeli kaj dolga na hiši, naj se oglasijo. Dokler ni bila hiša »čista«, je ni bilo mogoče oddati drugemu lastniku. Da se je vedelo, kdaj bodo te slovesne seje, se je prej razbobnalo po vsem mestu, tako da se nihče ni mogel izgovarjati, da ni vedel, kdaj se bodo vršile. Vrhovec v svoji knjigi »Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih« navaja, da je mestni gospod ukazal, naj se take seje vršijo vsakih štirinajst dni, leta 1595 pa je nadvojvoda Maksimilijan okaral mestne gospode, ker se niso ravnali po tej zapovedi. Vilfan v svoji Pravni zgodovini poudarja, da je omenjene zadeve prvotno obravnavala mestna veča. Ker pa je ta zasedala le enkrat do trikrat na leto, je njeno funkcijo na tem področju prevzela mestna pravda.

S sprejemom novega reda mestne pravde se je spremenila praksa pridobivanja meščanstva. Tudi poročeni in v Ljubljani bivajoči sinovi ljubljanskih meščanov, ki jim do tedaj ni bilo treba posebej prisegati, so morali po odredbi mestnega sveta z dne 6. marca 1545 zapriseči meščansko prisego in pri prisegi prijematii za sodno palico.

Razen postopka sprejemanja novih meščanov red mestne pravde določa tudi: postopek prodaje in nakupa nepremičnin v mestu, kako potekajo tožbe, kako potekajo darovanja, postopek dokazovanja pri tožbah, kako se apelira in kako se pritoži na rabsodbo.

(koncept; material: papir; dimenzije: 22 cm x 30,5 cm; sešit kodeks osmih folijev, objavljeni 1, 2, 2' in 3; pečat: brez pečata)

Literatura:

- Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Lj., 1961, str. 157–161
- Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj., 1886, str. 80–81
- Svetina, Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, Lj., 1971, str. 166

Poziv Herberta von Auersperga, kranjskega deželnega glavarja in poveljnika Hrvaške krajine, za priprave na boj proti Turkom

Herbert von Auersperg, deželni glavar na Kranjskem in poveljnik Hrvaške krajine, opozarja na nevarnost vpada vojsk štirih sandžakov, ki so se zbrale v Dalmaciji in nameravajo čez Kranjsko vpasti v Furlanijo. Iz več zanesljivih virov, t. j. od tajnih obveščevalcev in ujetih Turkov, je izvedel, da se v Dalmaciji zbrana vojska pripravlja, da – ko ji bodo vremenske razmere dopuščale – prekorači hrvaško mejo, preko tega ozemlja vpade v Furlanijo in jo z ognjem in mečem opustoši. Ker je po najnovejših vesteh videti, da je njihov pohod mogoče pričakovati vsak čas, se ni več mogoče zanašati na nadaljnja obvestila, pač pa je treba pričakovati, da se pojavijo in napadejo. Pri tem je treba imeti pred očmi primer iz leta 1559, ko je ob podobnem neurju, mrazu in pomanjkanju hrane prišlo do vpada, ki je opustošil okolico Pivke in del Krasa. Zato naj vsak pohiti, da spravi svoje premoženje na varno, vsi, ki so odgovorni za obrambo, pa naj skrbijo, da bodo pripravljeni na odpor.

glej fotografijo na strani 54

- 1 Ich, Horwart freyherr zu Auersperg etc., erbcamer in Crain
- 2 unnd der Windischen march, Rom[ischer] khay[serlichen] m[ajes]t[ät] etc. unnd fürst[licher] durch[laucht], herm
- 3 Carlls erzherzogen zu Osterreich etc. rath, lanndtshaubtman in Crain
- 4 unnd oberster leütenannndt der Crobatischen granizen etc. Fuege menig –
- 5 khlichen zu wissen: Alls nun ain guette zeit herumb mir von
- 6 mer unnderschidlichen orten durch gehaime khundschafter unnd
- 7 lebendige zungen glaubwirdige unnd gebisse khundtschafften
- 8 zw khom[m]en, wasmassen die zuvor in Dalmatien versamblten
- 9 vier senschakhen khundtliches vorhabens sein in nagstem monnat
- 10 martio mit hochster macht ir veldt leger in Dalmatien widerumb
- 11 zu schlagen, zuvor aber, so baldt inen schnee unnd gewitters halben
- 12 imer müglich, hochstgedachter Röm[ischer] khay[serlichen] m[ayes]t[ät] unnd ir f[ü]rst[lichen] d[urchlaucht]
- 13 Crobatische granizen unnd dise lanndtschafft mit gewalt unnd
- 14 höres macht durch zu prechen unnd die lanndtschafft Fryauel
- 15 zu überfallen, zu uberziehen unnd mit mordt unnd pranndt

16 zu verhoren. Mir auch an jetzo unnd in diser stundt gleichmässige
17 khundtschafften von Wihitsch, so ettlich dise tag gefanngne
18 Türkhen dosselbst mit disem anzaigen bekhenndt, das
19 bemelte vier senschakhen nunmalls mit aller notturfft gefast
20 un/d/ allein der mugliekheytt erwarten, überschikht worden; das
21 a/lso/ ferner auff kheine weitere khundtschafften sich zuverlassen,
22 /son/der allein des augenscheines unnd uberfalls zugewerten unnd
23 d[a]ß exempl des verwichnen 59 ja /hrs/, /d/a bey dergleichen ungewitter,
24 khelten unnd mengl der narung ain starkher einfall geschehenn
25 unnd die gegendt Peukh unnd ans thails Karst vorderbt, woll vor
26 augen zu haben ist. Demnach so will ich uber hieuor beschehne
27 warnungen hiemit menighklich nochmals /—/lich* gewarnt unnd
28 vermant haben, damit ain jeder seine hab unnd güetter an

Verso:

1 gewarsame ort unnd beuestigungen flihen unnd sich zur gegenweh/r/
2 gefast unnd gerust hallten wolle unnd ist darauff in vor/- -/**
3 er, hochst gedachter, mer hochsternennter fürst[licher] durch[laucht] etc. unnd von
4 lanndtsobrigkheytt wegen mein beger für mein person freunndt/- -/**
5 ansynnen, daß ir, die herm unnd lanndtleüt, auch herm pfandsch/after/
6 unnd kheuffer auff widerkhauff, so pfandt in ainer ersam/en/
7 lanndtschafft wardt geltt haben, auch ir, die grundtobrigkheytt
8 unnd gerichtts innhaber, also auch ir, die viertl haubt/leute/,
9 pferdt, unndterthannen unnd gemeinen mann zue ziehu[n]g i/n/
10 guetter ordnung haltet, damit ir, wenn die auff mannung
11 geschicht, oder die gewonliche khreüdt schuß gehordt werden, alls
12 baldt mit eueren pfärdten unnd dem gemeinen mann zum
13 zue zug unnd gegenwher gefast erscheinen unnd dem feindt ge /- -/
14 widerstandt unnd abbruch, souill gott der herr gnad verleicht,

glej fotografijo na strani 55

- 15 thuen hellfen mugt; damit wisse sich menigkhlich zu /- -/
16 unnd vor nahteil zuverhuetten. Datum Laybach in eyl, d/en/
t[en]
17 24. tag januari anno etc. im 71

den 27. januari ist mit disem
bevelch ain pott von Laibach khum[en]

Herw/ar/t f[rey]her zue Auersperg
landtshaubtman in Crain

Opombe:
* - verjetno ernstlich
** - verjetno vorerwahrt
*** - verjetno freundtlich

◆ —————

Ko je leta 1566 umrl zadnji veliki sultan osvajalec Sulejman II., se je v turški zgodovini končalo obdobje velike rasti. Njegov naslednik Selim II. (1566–1574) ni bil vojak, ampak užitkar. Z njim in njegovimi nasledniki se je začelo počasno propadanje ogromne vojaško urejene države. Vendar so tudi po nastopu Selima II. obmejni sandžaki nadaljevali s prejšnjo politiko vpadov na Hrvaško (ki so seveda ogrožali tudi Kranjsko), kljub temu, da je med Selimom II. in Maksimilijanom II. leta 1568 prišlo do sklenitve miru. Ker so se v letih 1570–1573 Benetke zaradi Cipra vojskovalle s Turki, so na Kranjskem videli v tem času v vsakem večjem zbiranju turške vojske priprave za napad na Istro in Furlanijo. Malo pred tem, leta 1568, je prišlo do upravnih sprememb Vojne krajine, ki so jo razdelili na Slavonsko in Hrvaško krajino. Poveljnik slednje je postal Herbert Auersperg, ki je sestavil zgornji ukaz o pripravah na vpad Turkov. Podobno opozorilo je bilo izdano tudi 6. aprila 1571, pa tudi 1. aprila, 1. avgusta in 5. novembra 1572. Vendar so bile turške priprave namenjene beneški Dalmaciji, tako da je celo Hrvaška v tem času uživala malo več miru.

(original; material: papir; dimenzije: 21 cm x 27 cm)

Literatura:

- Jug, Turški vpadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku, Zgodovinski časopis, 1955, str. 46–47
- Simoniti, Turki so v deželi že, Mohorjeva družba, Celje, 1990, str. 174

Nadvojvoda Ferdinand potrjuje privilegije mesta Ljubljane

Nadvojvoda Ferdinand potrjuje ljubljanske mestne svoboščine in predpisuje obrazec prisege ljubljanskih meščanov, po katerem je treba izpričati pripadnost katoliški cerkvi.

Po potrditvi starih privilegijev vladar v listini pravi, da ob tej priložnosti ne želi samo potrditi starih mestnih pravic, ampak da od zdaj naprej ne želi nobenemu podeliti meščanske pravice v Ljubljani (11. in 12. vrstica), če ta ni katoliške vere in če ne zapriseže. V tekstu prisege, ki nato sledi, je posebej važen pasus (od začetka 16. do začetka 18. vrstice), v katerem se prisegajoči zavezuje, da se ne bo »udeleževal zavajajočega krivoverskega poduka, temveč le krščanskih obredov katoliškega starega verovanja in da se bo izogibal cerkva krivovercev (sectische khirchen) in ostalih podobnih srečanj, kjer se govori proti rimokatoliški veri«.

glej fotografijo na strani 56

- 1 Wir Ferdinand von gottes gnaden erzherzog zw Osterreich,
- 2 herzog zu Burgundi, Stéyr, Khärndten, Crain unnd Wierttemberg etc., graue zu Tyrol unnd Görz etc. Bekhennen für uns, unser erben und
- 3 nachkhomben offendlich mit disem brieff, das unns die ersamben, weisen, unser getreue liebe N burgermaister, richter, rath und die burger gemainlich unserer statt Laybach ire von unsern
- 4 löblichen vorfaren christseliger gedechtnus erlangte gnaden, freyhaiten, brief, privilegien, recht, handvessten, altherkhomben und guet gewonhaiten in originali fürbringen lass –
- 5 en und underthenigist gebetten, das wir innen soliche als yezt regierunder herr und landtsfürst zu confirmirn und zu bestatten gnediglich gerueheten, inmassen inen dan dieselb –
- 6 en auch von weillend unserm geliebten herrn vattern, erzherzog Carln zu Österreich, seligen angedenkens bestatt und confirmirt worden waren, haben wir angesehen solich ir vleis –
- 7 sig und diemuetig bete auch ir getreue gehorsambe guetwilligkhait die sy hochgedachten unsern löblichen vorfarn und uns yederzeit willig bewisen, deren wir uns dann khünfftig zu inen
- 8 nit weniger versehen und darumben auß besondern gnaden auch umb ires nuzes und aufnembens willen inen berürte ire freyhaiten, gnaden, brief, privilegien, recht, handtvessten, altherkhom –

9 en und guet gewonhaiten mit wolbedachtem mueth und zeitigem rath als regierunder herr und landtsfürst
gnedigclich confirmirt und bestattet; confirmirn und bestätten inen auch
10 dieselben nit allain hiemit wissentlich in crafft dits briefs, souill sy deren in poseß und rhuebigem gebrauch und
wir von recht wegen daran bestatten mügen, sonder wöllen auch das
11 hinfüro khainem, so nit unserer uralten cathollischen römischen religion seye und nachuolgunden aydt prestire, das
burgerrecht daselbst in unser statt Laybach verlihen, oder in ir
12 mittl aufgenomben werde, weliche aydts notl dann von wortt zu wortt also lauttet: ich N schwör hiemit also das ich
der fur[stlichen] dur[chlaucht] etc. herrn herrn Ferdinanden erzherzogen zu
13 Osterreich etc., unserm gnedigisten herrn und landtsfürsten, auch gemainer statt Laybach getreuer mitburger sein
will, iren schaden wenden und derselben fromben treiben bey tag und
14 nacht, als ferr ich khann und mag, auch khainem außlender wider gemainer statt freyhaiten, souill mir dan wissend,
in khainerley weiß überhelffen, sonder dieselben freyhaiten
15 helffen, schützen und handthaben, so weit mir immer möglich ist; darzue dem herrn burgermaister, richter und rath
gedachter statt Laybach gehorsam und gewärtig sein, vor allen
16 dingen aber mich khainer verfuerischen sectischen lehr und opinion, sondern des allain sälig machenden
cristischen catholischen alten glaubens und religion thailhaftig
17 machen, also auch alle sectische khirchen und andere derselben zusammenkhonfft, darinnen wider die catholische
römische religion gehandelt und tractirt wirdet, ganzlichen
18 meiden, als war mir gotthelff und alle heylligen. Und mainen, sezen und wöllen, das gedachte ire freyhaiten und
diser aydschwur in allen iren stukhen, püncten und articln gänz –
19 lich bey crefften bleiben und gedachte N burgermaister, richter, rath und gemain daselbs zu Laybach sambt allen
iren nachkhomben derselben nun hinfüro sowol als bißher beruebig
20 und gänzlich gebrauchen und geniessen mögen und darwider von niemandts in khainerley weiß nicht gethan noch
gehandelt werden soll, gnedigclich und ohn geuarde; und gebieten
21 darauf allen unserm landtshaubtleüthen, landtsverwesern, praelaten, grauen, freyen herrn, scittern, khnechten,
verwesern, vizdomben, ambleuthen, phlegern, burggrauen, lanndt –
22 richtern, burgermaistern, richtern, rathen, burgern, gemainden und sonst allen andern unserm underthannen und
getreuen geistlichen und weltlichen, was würden standts oder wesens die sein,

23 ernstlich mit disem brief und wöllen das sy den vorgedachten von Laybach und iren nachkhomben angedachten
iren gnaden, freyhaiten, briefen, priuilegien, rechten, handtvessten, altem gue –
24 tem herkhomben und gewonhaiten khainerley abbruch, irrung oder hindernus thuen, noch yemandts andern zu
thuen gestatten in khain weiß, als lieb ainem yeden sey, unsere schwäre un –
25 gnad und straff zu vermeiden. Das mainen wir ernstlich. Mit urkhundt dits briefs, besigelt mit unserm furstlichen
anhangunden insigl, der geben ist in unser statt Graz, den achzehenden
26 tag des monats may im aintausedt sechshundertisten jare.

Ad mandatum ser[enissi]mi domini
archiducis proprium

W. Kribrnik m[anu] p[ropria]

Pod pliko:

Ferdinand m[anu propria]

Wolffg[ang] Jöchlinger d[octo]r

Deren von Laybach freyhaiten confirmation

Reformacijske verske komisije so – v spremstvu močno oboroženih straž – začele s svojim delom po notranjeavstrijskih deželah konec leta 1600. Ljudje so morali poslušati neke vrste predavanja o katoliških resnicah in podati prisego, da ne bodo hodili k nekatoliški božji službi, da se bodo ogibali predikantov in izkazovali deželnemu knezu pokorščino. Tistim, ki niso hoteli priseči, so določili rok za premislek ali odhod.

V okviru delovanja reformacijskih verskih komisij je bilo izpolnjevanje zahteve, da morajo mestne funkcije prevzeti katoliki. Luteranske mestne sodnike, župane in občinske svetovalce so odstavljali, na njihova mesta so postavljali izpričane katolike, delovanje mestnih svetov pa je v posameznih primerih nadzoroval tudi nadvojvodov pooblaščenec.

Kranjska reformacijska komisija, na čelu katere je bil škof Tomaž Hren, je začela s svojimi aktivnostmi v Ljubljani 22. decembra 1600. Poleg pridig o zmotah luteranstva so se tega »zla« tudi dejansko lotili s sežiganjem knjig (11 vozov), skrunjenjem luteranskih grobov in zavzemanjem protestantskih cerkva (po Kranjskem so jih tudi uničevali, celo razstreljevali). Maloštevilni nepokorneži (le 15 ali 16 meščanov se je prijavilo za luterane), ki niso hoteli priseči, so se morali odseliti. Pred odhodom so morali pod prisego priznati vse svoje premoženje in od njega plačati deseti vinar.

Podlaga oz. ena od predpriprav za delovanje reformacijske komisije je bila tudi meščanska prisega, ki jo je nadvojvoda Ferdinand predpisal v predstavljeni listini, s katero potrjuje pravice mesta Ljubljane. Nihče ni mogel dobiti meščanske pravice, če ni bil katolik in če ni zaprisegel. V tem smislu je posebno zanimiv pasus, v katerem se prisegajoči zavezuje, da se ne bo udeleževal krivoverskih obredov.

(original; material: pergament; dimenzije: 56 cm x 44 cm; pečat: odpadel)

Objave:

– Komatar, Jahresbericht ..., št. 71

Literatura:

– Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec, 1910, str. 833–834

Ljubljana v 17. stoletju

Nadvojvoda Ferdinand je v 17. stoletju dokončno uspel ukrotiti deželno plemstvo. Njegova moč je pešala zaradi kmečkih uporov, sporov z meščanstvom in turške nevarnosti. Ferdinandova pozicija pa se je odločilno okrepila s tem, ko je po letu 1619 združil v svojih rokah večino habsburških dežel v nemški državi in postal nemški cesar. Prav posebej je oslabilo opozicijo med plemstvom njegovo prestrukturiranje – izgon protestantskega plemstva po letu 1628 in podeljevanje plemstva cesarju zvestim uradnikom in meščanom. Vpliv deželnega plemstva se je zmanjševal tudi na področju obrambe; za to obdobje je značilna tudi zamenjava deželne obrambe za stalne, plačane cesarske najemnike. Iz razprodaje posestev izseljenega protestantskega plemstva se je močno okrepila tudi ena najpomembnejših Ferdinandovih opor – katoliška cerkev, ki je na ta račun močno obogatela. V ospredje so tako čedalje bolj stopali trije pglavitni temelji nastajajoče absolutistične habsburške države – birokracija, vojska in cerkev. Vladarjev položaj se je z uspešnimi vojnami proti Turkom v drugi polovici 17. stoletja, ko sta bili osvobojeni skoraj vsa Ogrska in Slavonija še dodatno okrepil. Pojavila se je tendenca po močnejšem povezovanju habsburških dežel v resnično celoto. Izražala se je, zlasti po letu 1687, v uporabi skupnega imena Avstrija ali avstrijske dežele za vse dežele pod oblastjo avstrijske veje Habsburžanov.¹

Začetek stoletja je bil v Ljubljani – podobno kot na Kranjskem in v ostalih notranjeavstrijskih deželah – zaznamovan s protireformacijo, ki je zaradi specifičnih družbeno-ekonomskih razmer in ob izraziti podpori jezuitskega učenca nadvojvode Ferdinanda II. potekala razmeroma gladko. Izgon predikantov in šolnikov je bil dokončan že v prejšnjem stoletju (1598), delo verske komisije pod vodstvom škofa Hrena v letih 1600/01 se je končalo z uničenjem nove cerkve in reformacijskih kulturnih pridobitev. Ljubljanski meščani se v veliki večini temu niso upirali. Tudi najbogatejši izmed njih so se začeli vračati v staro vero, ali pa so se izselili. Vezi, ki jih je v prejšnjem stoletju nova vera spletla med meščani in plemstvom, je dodobra zrahljal vedno večji obseg podeželske, zlasti kmečke trgovine. Obenem so ob propadu velikih južnonemških trgovskih družb prenehali stiki oz. vpliv, ki je v

Ljubljano prihajal s severa in severozahoda. V trgovino s primorskimi mesti so se čedalje bolj vmešavali italijanski trgovci in začeli izpodrivati Ljubljančane. Negativnim trendom se je pridružilo še naglo dviganje cen in padanje vrednosti denarja; stagnacija je postala za Ljubljano značilna za večji del 17. stoletja. V tako zaostrenih razmerah je ljubljanske meščane podeželska trgovina še bolj motila. V boju proti njej so lahko računali le na pomoč katoliškega deželnega kneza, deželno plemstvo – nekdanji zaveznik v Luthrovi veri – je bilo v tem primeru Ljubljančanom velik nasprotnik. Rekatalizacija jim je, poleg ostalega, prinesla tudi posredovanje škofa Hrena, ki je v precejšnji meri zaslužen za nastanek policijskega reda leta 1602, s katerim sta se razmejili meščanska in kmečka trgovina. Vendar se je v praksi pokazalo, da so ti poskusi neuspešni, saj se kmečke trgovine ni dalo zaježiti. Stanje se je še poslabšalo s tridesetletno vojno. Vrednost denarja je padla na osmino vrednosti, mesto pa je trpelo zaradi kontribucij in nastanitve vojaških najemnikov. Ogromni stroški zaradi vzdrževanja nastanjenih enot, povezani s kršenjem mestne samouprave, ter samovolja vojakov so pripeljali do nemirov in trenj; leta 1645 je npr. prišlo do prave bitke med meščani in Ferrarskim polkom. Ljubljano je tako poleg izgube vloge splošnega slovenskega kulturnega središča prizadela tudi gospodarska depresija. Potem ko so bile gospodarske, trgovske in kulturne vezi s protestantskimi nemškimi deželami pretrgane, je naraščal italijanski kulturni in umetniški vpliv, ki so mu dajali močan pečat italijanski doseljenci. Za 17. stoletje je tako značilno hitro izginjanje zunanjega nemškega videza in tudi dejanske slovenske podobe Ljubljane. Značilna je bila trojezičnost – oblasti so uporabljale nemščino, preprosti ljudje slovenščino, izobraženci in poslovneži pa italijanščino. Iz Italije so se priseljevali posebej pravniki, lekarnarji, zdravniki, umetniki in gradbeniki, mnogi med njimi so postali visoki funkcionarji v mestni samoupravi. Priseljevanje je verjetno razlog, da se število prebivalcev kljub depresiji ni zmanjšalo.

Kulturna podoba Ljubljane, zaznamovana s protireformacijo in

obnovitvijo aparata katoliške cerkve (število samostanov v Ljubljani je naraslo s treh na osem), ni bila več slovenska. Osrednje mesto so v tem procesu zavzemali jezuiti s svojo gimnazijo, s katero se je širil vpliv latinščine in nemščine. Slovensko književno delo je usahnilo, slovenske knjige (z izjemo dveh priročnikov za duhovnike leta 1613 in 1615) se vse do leta 1672 niso tiskale, prvi necerkveni tisk pa je zagledal luč sveta šele v naslednjem stoletju. Ob tem ni bilo čudno, da so slovenski izobraženci prehajali iz slovenskega v nemški oz. italijanski kulturni krog.

Protireformacija je poleg ostalega dodobra načela mestno samoupravo in dogodki so se po tej logiki vrstili naprej v duhu rastočega absolutizma. Deželni knez in mestni gospod je članstvo v mestnih korporacijah »perpetuiral«; za notranji svet leta 1628 in za zunanji leta 1692. Članstvo je tako postalo dosmrtno, mutacija je bila odpravljena in širša korporacija ni imela več pravice do odpoklica posameznih članov iz ožje. Nasprotja med ljubljanskimi meščani so se še bolj zaostrovala in vicedom je imel dovolj priložnosti za vmešavanje v notranje mestne zadeve.

Ob koncu 17. stoletja je Ljubljano zajel nov gospodarski vzpon. Pogojen je bil z razširitvijo habsburške oblasti na območja, osvobojena v bojih s Turki – hrvatske in ogrske dežele. Pozitivno so vplivale potrebe vojske in uprave ter naraščajoče vezi z zunanjimi tržišči. Hkrati so se od zadnje četrtine 17. stoletja ustvarjali pogoji za hitrejši kulturni razvoj. Ljubljana je postala sedež raznih kulturnih inštitucij in bogate kulturne dejavnosti. Temelj nove dobe je predstavljala tiskarna, ustanovljena leta 1678, leta 1693 pa so po italijanskem zgledu ustanovili *Academio operosorum*, ki je delovala do leta 1701 in je gojila znanost in umetnost. Združevala je v Ljubljani živečo domačo in tujo inteligenco; med njenim članstvom so prevladovali laiki. Njena knjižnica z več kot desettisoč zvezki je bila prva, ki je po protireformacijski dobi imela javni značaj. V tem času so se uveljavile tudi gledališke predstave, ki so jih uprizarjale potujoče gledališke skupine. Ob koncu 17. stoletja so v Ljubljani nastajala znanstvena dela, kot npr. Schönlebnova *Aemonia Vindicata* in *Carniolia antiqua et nova* ali pa znana Dolničarjeva ljubljanska kronika.

Na prehodu v 18. stoletje so v Ljubljani nastajale osnove, na podlagi katerih je kasneje nastalo središče slovenskega kulturnega in

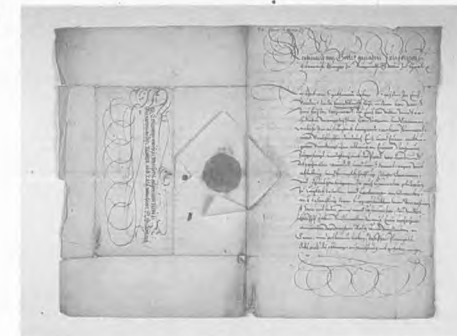
političnega življenja.²

Z nastopom protireformacije se je končalo tudi obdobje zidave v renesančnem slogu. V umetnosti in arhitekturi se je uveljavil barok. Ta je – posebno ob koncu 17. stoletja – spet bistveno predrugačil zunanjo podobo mesta, ki se je večinoma ohranila do današnjih dni. Stavbam so nadzidavali tretja nadstropja, hiše so združevali in prezidavali, dobile so nove baročne fasade, notranjščino pa so popestrila arkadna dvorišča in stopnišča, razkošne štukature, tapete in dragoceno pohištvo.

² Povzeto po: Ferdo Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika 1963/ XI, str. 144–148.

Nadvojvoda Ferdinand dovoli izgon tujih krošnjarjev iz Ljubljane

Deželni knez natančneje določa pravice trgovcev, zlasti Tržacanov, ter kramarjev in krošnjarjev, ki ne žive stalno v Ljubljani. Odreja, da tujim kramarjem in krošnjarjem ni dovoljeno, da bi blago prodajali na drobno, razen na javnih letnih sejmih. Meščani, ki bi jim pri prepovedani trgovini pomagali s shranjevanjem blaga ali s prostori za prodajalne, se tudi kaznujejo, tuji krošnjarji in kramarji pa se iz mesta izženejo.

glej fotografijo na strani 57

fol. 1

1 Ferdinand von gottes genaden erzhörzog zu
2 Osterreich, hörzog zu Burgundi, graue zu Tyrol etc.
3 Ersamb, weiß, gëthreuen, lieben. Nach dem ir euch
4 vordrist die da hanndlsleüth seyn in deme vor unns
5 zum höchsten beschwärdt das euch von villen unndter –
6 schidlichen unangesessnen hanttieren und cramern,
7 weliche ire auf Laybach bringende wahren pfenwert –
8 weis verkhauffen, dardurch euch unnd euern mitbur –
9 gem unertraglicher abbruch an euerer nachrung
10 zuegefuegt unnd gleichsamb das prodt vor dem mundt
11 abgeschnitten wüerdet unnd unns derentwegen umb
12 abstellung unnd hinwekschaffung solicher cramern
13 und khräkhsentragern, die auch losamenter aldorten
14 zu Laybach bestellen unnd factoreyen an sich nemben,
15 auch bestraffung deren burgersleüthen unnd inwohnern,
16 so inen mit laden zuvor unnd losamenter den undter
17 schlaipff geben, sinthemallen ir auf euer beschechnes
18 anrüeffen von unnsern rath, landts vizdomben in

19 Crain unnd gethreuen lieben Josephen Panizoll,
20 dits orts die schleinige ausrichtung nit gehalten mügen,

fol. 1'

1 gehorsamist angelangt unnd gebetten. So wöllen wir
2 euch darüber crafft unnsrer in sahen genedigist ge –
3 nombnen lanndtsfürstlichen resolution dahin beschiden hab[en],
4 das ir ungeachtet gedachtes vizdombs an euch jüngsthin
5 in sahen abgangnen verordnungen angeregte unnd
6 aldort zu Laybach unangesessne khramer und khräkhsen –
7 trager sambt iren wahren allerdings von und auß der
8 statt hinwekh schaffet, innen die verkhauffung pfen –
9 werth oder minutaweis (ausser was die offentlichen
10 jarmarkht sein) wirkhlichen absettel unnd die jenig[en],
11 so inen mit läden unnd losamentern fürsich geben,
12 in gebürliche bestraffung nembet, deme ir nun rechts
13 zuthuen unnd den gemainen nuz zu befürdern wissen
14 würdet; sonnst haben wir auch dessen obgemelten
15 unnsrem vizdomb zu seiner nachrichtung erindern
16 lassen. Geben in unnsrer statt Grätz den zwain –
17 zigisten february im sechzehenhundert und neündten jar.

Georg b[ischoff] z[u] Lauand
statth[alter] m[anu] p[ropria]

Commisio ser[eni]sim[i] d[omi]ni
archiducis in consilio

Daniel Pagge kanzler
ambts verwalter m[anu] p[ropria]

Hanns Harrer manu propria

Gallus Brenner m[anu] p[ropria]

glej fotografijo na strani 58

Na hrbtni strani:

**Den ersamen weisen unnsern gethreuen lieben N
burgermaister, richter und rath unnserer statt Laybach**

Ljubljanci so se zoper tuje trgovce pritoževali pri vladarjih in se pred tovrstno konkurenco skušali zavarovati s privilegiji. S pričujočo listino z dne 20. februarja 1609 in z listino z dne 23. aprila 1609, ki predpise prve nekoliko dopolnjuje oz. omili, je nadvojvoda Ferdinand na novo določil pravice tujih trgovcev, zlasti Tržičanov, ter kramarjev in krošnjarjev, ki niso bili naseljeni v mestu. Zgornja lista odreja, da tujim kramarjem in krošnjarjem ni dovoljeno, da bi blago prodajali na drobno, razen na javnih letnih sejmih. Meščani, ki bi jim pri prepovedani trgovini pomagali s shranjevanjem blaga ali s prostori za prodajalne, se tudi kaznujejo, tuji krošnjarji in kramarji pa se iz mesta izženejo.

Vendar je z gospodarskim razvojem pomen tujcev v trgovskem smislu rasel in njihovega prodiranja tovrstni predpisi niso mogli zaustaviti.

(original; material: papir – dvojni folij; dimenzije: 20,7 cm x 31,5 cm; pečat: pečat izstavitelja na hrbtu listine kot zapora; privilegijska knjiga mesta Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1, fol. 81)

Objave:

– Klun, Diplomatarium ..., št. 107

Literatura:

– Zwitter, Starejša ..., str. 65

– Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju, Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, Lj., 1971, str. 100

Mesti Ljubljana in Kranj prezentirata duhovnika na oltar sv. Cirila in Metoda v Aachnu

Po smrti duhovnika Janeza Storkija prezentirata magistrata Ljubljane in Kranja na beneficij sv. Cirila in Metoda v Aachnu Matijo Šorna.

Da ne bi zaradi predolge vakature izostala služba božja, da se ne bi ohladil žar ustanove in da ne bi beneficij utrpel škode, magistrata Ljubljane in Kranja na to mesto prezentirata omenjenega Šorna. Priporoča ga verodostojno pričevanje o njegovi poštenosti, pobožnosti in drugih krepostih. Magistrata prosita gospode ali tistega med njimi, ki mu po pravu ali običaju pripada pravica do umestitve (investiture), da duhovnika Matija Šorna – če ni zato nobenega kanoničnega zadržka – umesti in kanonično uvede v posest vseh beneficiatnih temporalij.

glej fotografijo na strani 59

- 1 Nos consul, iudices, senatus ac com –
- 2 munitates civitatum Labaci ducatus Carniolae metropo –
- 3 lis et Crainburgi. Post eam secundae universis ac singulis, ad quem vel ad quos ius confirmandi ad beneficium et altare
- 4 infrascriptum pertinere dignoscitur, pro cuiusvis dignitate aut conditione humillima nostra officia et sincere charitatis affec –
- 5 tum. Cum in regia imperiali civitate Aquisgrani altare ac beneficium S. S.¹ Methodii et Cyrilli (quod maiores n[ost]ri Slavones
- 6 Carnioli, vel ex hoc solum nomine aeterna memoria digni divino succensi zelo et amore fundarunt) per obitum quondam
- 7 R. D.² Ioannis Storkii, ultimi eius possessoris, in praesens vacare compertum habeamus, ius autem ad praefatum altare ac bene –
- 8 ficium praesentandi seu nominandi ad nos, nostrumq[ue] senatum ac civitates, tanquam successores pientiss[imae] memoriae
- 9 fundatorum ab ovo foundationis factae nobis utiq[ue] reservatum spectaverit ac spectet, ne id forte diutius debitis
- 10 fraudetur officiis, foundationis vigor tepescat aut ullum patiatum detrimentum, id circo honorabilem D[ominum] Matthiam
- 11 Schorn praesbyterum qui nobis de probitate, pietate catholica, aliisq[ue] virtutum ornamentis fide digno com[m]endatur

12 testimonio: vos praenominatos dominos ac vestrum quemlibet respective ad quem vel ad quos istius altaris ac beneficii
13 investitura sive de iure sive consuetudine devolvitur, quo possumus meliori modo ac forma omni dolo, fraude ac simo –
14 niaca pravitate cessantibus mere pro Deo ac propter Deum praesentamus et pro sufficienter praesentatum haberi
volum[us]
15 dum[m]odo habilis ac idoneus reperiatur ac nullum canonicum ei obstat impedimentum. Vos hisce nostris in D[omi]no requi –
16 rentes ac plurimum rogantes, ut eundem praesbyterum Matthiam Schorn ad altare beneficii supradicti solenniter
17 investiatis et canonicè, ut moris, est instituatis, dando illi corporalem, realem et actualem omnium rerum
18 possessionem. Id quod mutuae benevolentiae, humanitatis ac debitae animorum observantiae officiis perpetuo compen –
19 sare studebimus. In quorum fidem praesentes litteras fieri nostrarumq[ue] metropolitanae ac Crainburgensis civita –
20 tum iussimus ac fecimus maiorum sigillorum appensione com[m]uniri. Quae datae sunt Labaci incllyti ducatus Car –
21 niolae metropoli supradicta in festo S[ancti] Agapiti martyris, id est 18. augusti anni reparatae salutis vigesimi quinti
22 supra millesimum sexcentessimum.

Opomba: 1 = sanctorum, 2 = reverendi domini

Izmed mnogih srednjeveških romanj, ki so se jih udeleževali slovenski romarji, sta bili najslavnejši k Svetim Trem kraljem v Kelmorajn (Köln ob Renu) in Cahe (Aachen). Najbrž so slovenski romarji že v 14. stoletju po zgledu čeških in ogrskih sovornikov v Aachnu ustanovili svoj oltar, posvečen Materi božji in štirim velikim učenim svetnikom katoliške cerkve: sv. Ambrožu, sv. Avguštinu, sv. Hieronimu in sv. Gregoriju. Oltar so začeli imenovati slovanski, od 17. stoletja pa oltar sv. Metoda in Cirila. Mestni občini Ljubljana in Kranj sta leta 1495 pri tem oltarju ustanovili beneficij sv. Cirila in Metoda. Mesti sta zbrali sredstva za nakup večne rente, iz katere se je vzdrževal duhovnik, ki naj bi enkrat na teden opravljal sveto mašo, ob času jubilejev, ko je bil naval romarjev posebno močan, pa naj bi bil Slovincem vedno na razpolago za spovedovanje.

Romanja meščanov kranjskih mest v Aachen k Marijini cerkvi in k relikvijam Karla Velikega so se pričela že v 14. stoletju. Razloge je vsaj deloma treba iskati v ugotovitvah, da so nekateri kolonisti, ki so se naselili v vzhodnih Alpah, izvirali iz Porenja, deloma pa tudi v trgovskih odnosih med Porenjem in podonavskimi deželami. Najpomembnejši razlog pa je bila seveda ljudska pobožnost, ki je prišla do izraza ob skupnih jubilejnih romanjih vsakih sedem let. Romarji so potovali preko Salzburga, Bavarske in Württemberga ter se zbirali ob Renu, kjer so najprej obiskali Köln in počastili relikvije Svetih Treh kraljev. Od tod so nadaljevali pot v Aachen, na povratku pa obiskali še Trier. Romanje v Rim in Aachen je bilo včasih tudi pogoj za spravo z rodom ubijalca in se je štelo kot opravilo za dušo umorjenega. Božjepotniki so šli na romanje v majhnih skupinah že zgodaj spomladi in se zbrali ob Renu. V Köln so v slovesni procesiji vstopili 18. maja. V Aachnu so se navadno mudili med 9. in 13. julijem. Iz svoje srede so si izvolili tolmača, ki je dobil 150 gld potnine, njegova služba pa je bila, da je posređoval pri svetnih in cerkvenih oblasteh. Poleg njega so si romarji izvolili tudi vodstvo dvanajstih starejših, izkušenih mož, ki so skrbeli za red, nrvnost in razsojali, če je prišlo med romarji do sporov.

Listina nam priča torej o tem, da je bila tradicija romanja v severno Nemčijo živa še v 17. stoletju. Veljalo je pravilo, naj bi vsakdo vsaj enkrat v življenju moral videti sveto mesto »Kelmorajn«. Tovrstna romanja je leta 1775 cesar Jožef II. prepovedal.

(original; material: pergament; dimenzije: 32 cm x 28,5 cm; pečat: oba mestna pečata sta odpadla)

Literatura:

- Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Družba sv. Mohorja, Celovec, 1910, str. 516–518
- Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja (ponatis), Kranj, 1982, str. 64–65

1660, september 6., Ljubljana

Listina št. 39

Cesar Leopold I. potrdi privilegije mesta Ljubljana

Cesar Leopold na prošnjo Ljubljančanov, ki so bili v težkih časih njegovim prednikom in njemu vedno zvesti, potrjuje mestne privilegije, enako kot so to pred njim storili Maksimilijan II. leta 1513, nadvojvoda Karl leta 1566, Ferdinand II. leta 1600 in Ferdinand III. leta 1637. Obenem naroča vsem svetnim in cerkvenim oblastem, svojim uradnikom in ostalim podložnikom, naj Ljubljančanov pri uživanju njihovih privilegijev na noben način ne ovirajo, niti tega komu drugemu dovolijo.

glej fotografijo na strani 60

- 1 Wir Leopold von gottes gnaden erwählter röm[ischer] kaißer
- 2 zu allen zeiten mehrer des reichs, in Germanien, zu Hungarn, Böheimb, Dalmatien, Croatien, Slavonien könig, erzherzog
- 3 zu Ossterreich, herzog zu Burgundt, Steyr, Kärnten, Crain und Württenberg, graffe zu Tyrol und Görz. Bekennen öffentlich mit dißem
- 4 brieff und thun kundt allermenniglich, daß vor unß erschienen sein die ersambe, weise, unßer getrewe liebe N burgermaister, richter und rath unßerer
- 5 statt Laybach in Crain und haben unß mit mehrerm gehorsambst zu vernemben geben, waß gestalt die iüngst abgeleibte kaißerliche Ma[yes]t[ät], unßer gnedigist[er]
- 6 und geliebster herr vatter hochseeligstens angedenckens, noch undern dreyundzwainzigsten novembris des thaußent sechshundert siben und dreyßigsten
- 7 jahrs ihnen ihre von weilandt kaißer Maximiliano secundo den vierten augusti anno fünffzehen hundert und dreyzehen, item erzherzog Carl undern
- 8 ersten November thaußent fünffhundert sechs und sechzig und dan von Ferdinando secundo den achtzehenden may anno sechzehen hundert allen
- 9 unßern hochgeehrtisten anherren und vorfahren nach und nach erlangte recht und gerechtigkeiten, niderlagsfreyheit, auch gute statuta und gewonheiten
- 10 gnedigist confirmirt hetten und unß daher gebetten. Wir als ietzt regierender herr und landtsfürst wolten geruhen, solche und andere mehr habende pri –

11 uilegia und heilsambe statt ordnungen gleichesfals allergnedigst zu confirmiren und zu bestätten. Wan wir nun
angesehen solch ihr underthänigste
12 zimbliche bitt, darzu die gehorsambe beständige deuotion und threwe dienste, welche sie wohlgedachten unßern
vorfahren und unß hievor und in sonderheit bey dißen
13 betrübtten schwären leüffen und unruhigen zeiten ganz willig und rühmlich erweisen, daß auch unßern gegen sie
tragenden gnedigsten versehen nach verrers wol thun kön –
14 nen und sollen; als haben wir umb ihres mehrern nuzen und aufnembens willen und von sonderbaren gnaden
wegen ihre berüerte ihre freyheiten, gnaden, brieff,
15 handtvest, alt herkommen, recht, gerechtigkeit, niderlag und gute gewonheiten auß wolbedachtem muth und
zeitigem rath als iezt regierender herr und landtsfürst
16 gnediglich confirmiert und bestättet; thun daß auch confirmiren, vernewern und bestätten ihnen dieselben auß
römischer kaißer[licher] und landtsfürstlicher machtsvol –
17 komenheit hiemit wißentlich in crafft diß brieffs, souil sie deren in ruhiger poßeß und gebrauch sein und wir von
recht oder gewonheit wegen daran bestätten mögen;
18 darbey es dan sowol wegen des burger rechts als deren aydtspflicht und notul, wie es in höchstermelt unßers
anherrens ma[yes]t[ät] vnd l[ieb]de[n] ihnen destwegen ertheilten con –
19 firmations diplomate mit mehrern verordnet und begriffen, also stäth und vestiglich bleiben und gehalten werden
solle: mainen, sezen und wollen daß gedachte ihre frey –
20 heiten in allen ihren püncten, articuln und inhalt genzlichen bey cräfften sein und bleiben auch erwendte
burgermaister, richter, rath und ganze gemeindte daselbst
21 zu Laybach sambt allen ihren nachkomen derselben nun hinfüro sowol als bißhero ruhig und unperturbiert frewen
gebrauchen und genießen können und mögen, darwider
22 von niemandts in keinerley weis nit gethan, noch gehandelt werden solle, alles gnediglich und ohne gefärde. Und
gebetten darauf allen unßern nachgesezten
23 geistlich[en] und weltlichen obrigkeiten, statthaltern, landtshaubtleüthen, landtmarschalchen, landtsverwesern,
landtsvizdomben, praelaten, graffen, freyen herren, rittern,
24 knechten, haubtleüthen, verwesern, vögten, pflegern, landtrichtern, stätt/en/, märckten, richtern, räthen, burgern,
gemeindten und sonst allen andern unßern ambleüthen,

- 25 underthanen und getreuen, waß würden standts oder wesens die sein, ernstlich mit dißem brieff und wollen daß sie
den voremanten burgermaister, richter und rath auch
26 ganze gemein unßerer statt Laybach und alle ihre nachkomen an besagten ihren gnaden, privilegien, brieffen,
handtvesten, recht, gerechtigkeiten, niderlag, alten herkomen
27 und guten gewonheiten keinen abbruch, irrung oder hindernus thun, noch jemandts andern zu thun gestatten in
keinerleyweis, als lieb einem jeden sey, unßer schwäre ungnad
28 und straff zu vermeiden. Dan daß mainen wir ernstlich. Mit urkunt diß brieffs, besigelt mit unßern anhangenden
kaißerlichen insigl, der geben ist in unßerer statt Lay –
29 bach, den sechsten monathstag septembris nach Christi unßers lieben herren gnadenreichen geburt, im
ainthausent sechshundert und sechzigisten, unßerer reiche des römi –
30 schen im dritten, des hungarischen im sechsten und des böheimischen im fünfften jahren.

ad mandatum sac[rae] caes[areae]

maiestatis proprium

?Schidemitsch m[anu] p[ropria]

Na hrbtni strani:

registratum

Herman von Breilingshoff m[anu] p[rop]ria

Pod pliko:

Leopold m[anu] p[ropria]

? Singendorf

Na zavihku plike:

Confirmatio über der statt Laybach freyheiten

Sredi julija 1660 je cesar sporočil deželnim stanovom, da bo osebno sprejel njihovo poklonitev. Deželni glavar je razglasil, da cesar prihaja, in v Ljubljani so se začeli pripravljati na njegov приход. Za cesarski dvor so z dežele pripeljali 38 velikih sodov dragocenih vin. Meščanstvo je darovalo 100 vreč ovs, 16 sodov laškega vina in sod malvazijca ter šest tolstih volov. Cesarski služabniki, ki so prišli pred cesarjem, so, ob asistenci deželnih in mestnih zastopnikov, preiskali vse hiše v Ljubljani, da bi pripravili stanovanja za cesarski dvor. Cesar je proti Ljubljani potoval iz Celovca, na svoji poti pa se je ustavil v Tržiču in Kranju.

Pred prihodom v Ljubljano je Leopold 6. septembra z zgornjo listino potrdil mestne pravice.

Dne 7. septembra popoldne je cesar prispel v Šentvid, kjer je bil slovesni sprejem, ki se je stopnjeval na poti do Ljubljane. Meščanstvo ga je pričakalo oboroženo, v treh skupinah, z novimi zastavami. Ko se je cesar približal mestnemu obzidju, ga je nagovoril župan Janez pl. Rernberg in mu na baržunasti blazini izročil mestne ključe, vsi svetniki pa so cesarju poljubili roko. Nato se je cesar pod zelo dragocenim baldahinom, ki ga je nosilo osem notranjih svetnikov, odpravil od Vicedomskih vrat na Lontovž, kjer je stala oborožena skupina meščanov pod poveljstvom Ludvika Schönlebna, od tod pa čez most na trg v stolnico sv. Nikolaja. Cesar je prenočeval v škofijskem dvorcu, kjer ga je zbor meščanov stražil noč in dan. Ob tej priložnosti je bilo mesto slavnostno okrašeno, ponoči pa potopljeno v morje luči. V naslednjih dnevih so potekale posvetne in cerkvene slovesnosti, stanovi pa so se cesarju poklonili 13. septembra. Cesar se je iz Ljubljane odpeljal 15. septembra na prekrasni ladji do Vrhnike, od koder je odpotoval proti Gorici. Ladjo, ki je veljala 1000 dukatov v zlatu, so dali izdelati deželni stanovi. Veslači so bili oblečeni v suknje, pretkane z belim zlatom, v rdeče hlače in klobuke, okrašene z belim in rdečim perjem. Zvečer 4. oktobra se je Leopold na ladji vrnil v Ljubljano, ki ga je spet slavnostno sprejela. Do njegovega odhoda – 8. oktobra – so zopet potekale slovesnosti in avdience.

(original; material: pergament; dimenzije: 65 cm x 58 cm; pečat: veliki pečat izstavitelja; prepis v privilegijski knjigi Ljubljane, ZAL, LJU 488, COD XXV/1 87'-88)

Objave:

- Klun, Diplomatarium ..., št. 107

Literatura:

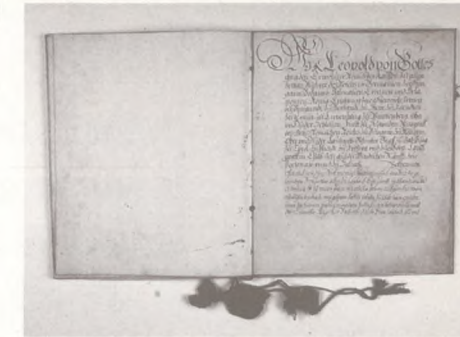
- Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec, 1910, str. 896-898

1661, oktober 6., Dunaj

Listina št. 40

Cesar Leopold I. potrdi rokodelski red ljubljanskih pekov

Potem ko so pravila v praksi že dolgo uresničevali, jih je leta 1660 odobril ljubljanski magistrat, potrdil pa kranjski vicedom Friderich grof Attems. Zdaj jih na ponižno prošnjo pekovskega ceha potrjuje tudi cesar Leopold.

glej fotografijo na strani 61

fol. 1

1 Wir Leopold, von gottes
2 gnaden erwählter römischer kaißer, zu allen
3 zeitten mehrer des reichs in Germanien, zu Hun –
4 garn, Böhaimb, Dalmatien, Croatien und Scla –
5 uonien könig, ertzherzog zue Österreich, hertzog
6 zu Burgundt, zu Brabandt, zu Steyr, zu Kärndten,
7 zu Crain, zu Lützenburg, zu Württemberg, ober
8 und nider Schlesien, fürst zu Schwaben, margraff
9 des hey[ligen] römischen reichs, zu Burgaw, zu Mähren
10 ober und nider Laußnitz, gefürster graff zu Habsburg,
11 zu Tyrol, zu Pfierdt, zu Kyburg und zue Görtz, land –
12 graff in Elsäß, herr auf der Windischen marckh, zue
13 Portenaw unnd zu Salins etc. Bekhennen
14 offentlich mit disem brieff und thuen kundt meniglich, daß unß die ge –
15 sambten brott peckhen alhier zu Laybach ein zunfft und handwerckhs
16 ordnung, so sy undter ihnen vor etlichen jahren auffgerichtet, under –
17 thenigist fürbracht und gebetten haben, weilen sy solche schon eine zeit –
18 lang practicieren und niemandten pra[e]judiciret selbige auch so wohl
19 ein ersamber magistrat unßerer haubtstatt Laybach also und

fol. 3

1 Ordnung und articl, nach welchen sich ein ehrsambes beckhen
2 handwerckh alhier in der fürst[lichen] haubtstatt Laybach sowoll in einem
3 als andern fürtershin zu dirigirn und demselben allerseits unverbrüch –
4 ig nachzuleben wissen wirdet.
5 Erstens sollen alle maister und gesellen ietzt gedacht eines ersamen peckhen
6 handwerckhs jährlichen an St. Floriani tag in der alhirigen thumb –
7 kirchen bey dem altar der H[eiligen] Dreyfaltigkeit ein gesungnes ambt zu –
8 halten, zu dem gewöhnlichen opffer zugehen, dann absonderlich sich
9 gegen dem priester aus der ladt einzustellen schuldig und verbunden
10 sein; welcher aber ausser gottes gewalt oder sonst wichtiger verhinder –
11 nus auf vorhergehende, durch den zechmaister thuende erinerung und
12 ansag außbleiben und gedachtem h[eiligen] ambt nicht beywohnen wurde,
13 der solle ein pfundt gelben wax zur straff verfallen haben.
14 Zum andern sollen sich auch die gesambten meister und gesellen an dem
15 hohenfest des zarten fronleichnambs Christi mit ihren fahnen und
16 brinenden kerzen bey der gewöhnlichen procession einfindten lassen;
17 da aber ein oder der andere, wie in ersten punct gehört worden, hievon
18 ohne rechtmessig habender ursach außbleiben möchte, so soll ein maister
19 umb zwey pfundt und ein gesell umb ain pfundt gelben wachs ge –
20 strafft werden.

fol. 3'

1 Drittens sollen alle maister so oft am quatember sonntag nachmit –
2 tag umb ain uhr über vorhero beschehenes ansagen des jüngsten maist –
3 ers zum zechmeister erscheinen und daselbst dem handwerckhs
4 gebrauch abwarten; welcher aber ohne rechtmäßige ursach die stundt

glej fotografijo na strani 62

glej fotografijo na strani 63

5 verabsauben, der soll umb zwölff kreüzer, der aber darzue gar nicht er –
6 scheinen, wurde umb 24 kr[eü]zer gestrafft und nichts destoweniger zu dem aufleg
7 galt als ein anderer meister mit acht kreüzer angehalten werden.
8 Viertens. Wann das ersambe handtwerckh sich bey einander befindet, die
9 laadt eröffnet und von der nothwendigkeit des handtwerckhs gehandelt
10 wirdet, solle solches in aller zucht und ehrbarkhait beschehen, wurde aber
11 einer aus ihnen ainiches gethümbel oder geschrey (wie es mehrmahlig
12 zugeschehen pflegt) anfangen und über des zechmaister thuende vor –
13 mahnung davon nicht abstehen, der solle der gebühr nach abgestrafft
14 werden; ingleichen da einer über dem and[er]n ichtes beschwärweis für –
15 zubringen hette, der solle es mit aller beschaidenhait anbringen und
16 darüber von dem ehrsamben handtwerckh des gebührlichen endtschiedts
17 erwarten.
18 Demnach und zum fünfften von altershero gebreüchig und observirt
19 gewest, das an denen quatembers sontagen die lehrjungen einem
20 ersamen handtwerckh fürgestellt worden, solte solches fürtershin auch

fol. 8

1 zunfft und ihren nachkhomben unnachläßig zu bezahlen verfallen
2 sein solle. Mit urkhundt diß brieffs, besigelt mit unserm kay[serlichen]
3 anhangendten insigl, der geben ist in unßerer statt Wienn den
4 sechsten octobris im sechtzehnhundert ain und sechtzigisten, un –
5 serer reiche deß römischen im dritten, des hungarischen im sechst –
6 en und deß Böhaimbischen im fünfften jahren.

Leopold m[anu] p[ro]pria]

Singendorf manu propria

ad mandatum sac[rae] caes[areae]
maiestatis proprium

Schidemitsch m[anu] p[ro]pria]

glej fotografijo na strani 64

Kruh so v Ljubljani od leta 1552 prodajali v kruharni, ki je stala na mestu današnje hiše Stari trg 4, med Auerspergovo palačo in kopališčem na Starem trgu. Prej so ga peki prodajali pod Trančo, prostor pa zaradi gneče ni bil primeren in je prihajalo do neredov.

Čeprav je bila pekovska obrt zelo stara, se zdi, da so se peki v Ljubljani združili v ceh šele v 16. stoletju. Leta 1612 so se ljubljanski peki v sporu z ljubljanskim magistratom sklicevali na svoj cehovski red, ki naj bi ga mesto potrdilo. Vendar se na poziv, naj red predložijo, niso odzvali. Vso prvo polovico 17. stoletja se je magistrat večkrat ukvarjal s pekovskim cehom. Do sporov je v glavnem prihajalo zaradi upiranja pekovskega ceha, da bi sprejel nove člane, čeprav so ti izpolnjevali vse potrebne pogoje. Prihajalo je celo do primerov, da so trmasti peki končali na stolpu nad starotrškimi vrati, dokler ni ceh prosilca sprejel in mu dovolil imeti vajenca ter pomočnika. Peki so se po drugi strani v letih 1659 in 1660 pritoževali, da kruharice (ki so imele pravico peči in prodajati le črn kruh) pečejo tudi bel kruh, nakar jim je magistrat odobril, da tovrstnim prestopnicam kruh zaplenijo.

Čedalje bolj se je kazala potreba, da pekovski ceh zavaruje svoje interese. Ceh si je tako oskrbel nova pravila, ki jih je magistrat odobril 30. septembra 1660, 6. oktobra 1661 pa je sledila cesarjeva odobritev. Členi, ki smo jih predstavili, določajo, kakšne dolžnosti imajo cehovski člani glede prisostvovanja pri maši na dan sv. Florijana, udeležbe procesije na Telovo, kako se je treba vesti na cehovskih sestankih ipd. Cehovski pravilnik je nadalje vseboval še člene, ki so urejali razne zadeve v zvezi s pravicami in dolžnostmi pekovskih vajencev, pomočnikov in mojstrov. Med določbami so bile najpomembnejše:

- kadar kdo od mojstrov umre, ga nadomesti eden od usposobljenih pomočnikov,
- mojstrski sinovi imajo prednost pri pridobitvi mojstrske pravice,
- noben pek iz okolice ali kdo drug ne sme peči kruha brez cehovega dovoljenja,
- pravila urejujejo uporabo prostorov v kruharni, s katerimi je prej razpolagal le magistrat,
- če je bil v kruharni prostor kakega mojstra dlje kot tri dni nezaložen, ga je lahko prevzel kak drug mojster, dokler se ni prejšnji založil s kruhom.

Po odobritvi novih pravil se je pekovski ceh začel intenzivno ukvarjati s preganjanjem tistih, ki so pekli kruh »na črno«, dosegel pa je tudi, da so stražarji ob mestnih vratih preprečevali kmetom in raznim gostačem, da bi v mesto vnašali kruh in žito. Glede na davčne knjige je jasno, da so peki s pričujočimi pravili svoje število v Ljubljani omejili na 20. Pred tem jih je bilo bistveno več – leta 1627 27, leta 1660 pa 23. V naslednjih desetletjih se je njihovo število

večkrat krepko znižalo pod v pravilih določeno število. Ker so se spet branili sprejemati nove člane, so se stari spori z magistratom obnovili.

(original; material: pergament, kodeks, sestavljen iz 8 folijev, objavljeni 1, 3, 3' in 8; dimenzije: 28 cm x 34 cm; pečat: pečat izstavitelja na rumeni svileni vrvici)

Literatura:

– Valenčič, Gostinska in prehranjevalna obrt, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave III. zvezek, Lj., 1972, str. 124–131

Cesar Leopold I. podeli Petru Antonu Codelliju privilegije za banko in veletrgovino

Vladar Petru Antonu Codelliju dovoljuje, da lahko v njegovih dednih deželah opravlja menjalniške posle, trgovino na debelo in tranzitno trgovino. Mitnine in naklade mora plačevati enako kot ostali, ne sme pa imeti prodajalne.

glej fotografijo na strani 65

- 1 Wir Leopold, von gottes gnaden erwählter römischer kaiser,
- 2 zu allen zeitten mehrer des reichs in Germänien, zu Hungarn, Böheimb, Dälmatien, Croatien, Sclavonien etc. könig, erzherzog zu
- 3 Össterreich, herzog zu Burgund, Steyr, Kärndten, Crain und Württenberg, graffe zu Tyrol und Görz. Bekennen öffentlich mit disem brieff und thuen
- 4 kundt allermäniglich, das wir Petro Antonio Codelli von Fahnenfeld in ansehung seiner unß und unserer I[nner] Ö[sterreichischen] hoffcammer durch wexel und andere
- 5 all ingrosso e per transito führende wahren zu merkhlicher vermehrung unserer cammer geföllen und sonst in vill andere weeg erzaigten getreuen, auch
- 6 nuz und wohl erspriesßlichen diensten, wie auch der für ihne einkombenen recommendationen auß absonderlicher special gnad und ohne alle consequenz die
- 7 allergnedigste bewilligung gethan und freyheit gegeben haben. Thuen das auch hiemit und in crafft dises brieffs, das er wie bißhero also auch ins könnf –
- 8 tig den wexel, handl, auch andere, jedoch nur all ingrosso und per transito führende wahren in unsern I[nner] Ö[sterreichischen] erbfürstenthumb und landten ohne men –
- 9 nigliches hinderung, spörung, und beschwärde continuiern möge. Jedoch gegen disem seinem gehorsambisten erbiethen und austrukhlicher bedingnus, das er
- 10 von allen solichen güettern und wahren die gewöhnliche mautt und aufschlög wie andere inwohner iedes mahl zu bezahlen und zu entrichten schuldig sein und

- 11 keinen offenen laden destwegen halten solle; und gebietten hierauf allen und ieden unsern nachgesetzten,
geist[lichen] und weltlichen obrigkeiten, ambt –
- 12 leüthen, underthanen und getreüen, was würden, standes oder weesens die seindt, hiemit gnädigst und wollen das
sy obbemelten Petrum Antonium Codel –
- 13 li von Fahnenfeld an diser unserer ihme erthailten kay[serlichen] und landtsfürstlichen concession und freyheit
ainige verhinderung, irrung oder beschwärde
- 14 nicht zuefüegen, sondern ihne vill mehr darbey vesstiglich schuzen und handhaben, auch darwider nicht thuen,
noch das jemand andern zu thuen gestatte[n] in
- 15 kein weis noch weeg, alß lieb einem ieden seye unser schwäre ungnad und straff zu vermeiden. Mit urkund diß
brieffes besigelt mit unserm an –
- 16 hangenden kayserlichen insigl, der geben ist in unserer statt Wienn, den vier und zwainzigsten monathstag january
nach Christi unsers lieben herm und
- 17 seeligmachers gnadenreichen geburth im sechzehen hundert neun und achtzigsten, unserer reiche des römischen
im ain und dreysßigsten, des
- 18 hungarischen im vier und dreysßigsten und des Böhaimbischen im drey und dreysßigsten jahren.

Pod pliko:

Leopold m[anu propria]

Na pliki:

ad mandatum sac[r]ae caes[are]ae
maiestatis proprium

? Stephan Arndtwendenburg

Na zavihku plike:

Licenz brieff für Petro Antonio Codelli handelsman zu Laybach

Daleč najbogatejši ljubljanski trgovec je bil v 17. stoletju brez dvoma Jakob Schell pl. Schellenburg. Samo kranjskim deželnim stanovom je od sedemdesetih let 17. stoletja do leta 1698 posodil več kot 1,000.000 gld. Eden izmed družabnikov v trgovski družbi Jakoba Schella pl. Schellenburga je bil tudi Peter Anton Codelli. Prišel je iz Bergama, se zaposlil pri trgovcu Francu Cergolju, se kasneje osamosvojil in si nabral lepo premoženje – med 300.000 in 400.000 gld – ter tako postal eden najuspešnejših ljubljanskih trgovcev. Kupčeval je z železom, oljem in cenedskim suknom; stanovski sukarni na Selu pri Ljubljani je večkrat dobavljal volno, ki jo je uvažal iz Italije. Ukvarjal se je tudi z menjalniškimi posli. Leta 1688 je bil povzdignjen v plemiški stan. Podelitev plemstva je bila v plemiški diplomii utemeljena z junaškimi vojnimi dejanji njegovih prednikov, pravi razlogi pa so bili gotovo njegovi poslovni uspehi. S privilegijem, ki smo ga predstavili zgoraj, mu je cesar Leopold podelil pravico, da lahko v njegovih dednih deželah opravlja menjalniške posle, trgovino na debelo in tranzitno trgovino. Mitnine in naklade je moral plačevati enako kot ostali, ni pa smel imeti prodajalne.

Peter Anton Codelli je bil eden od značilnih primerov, ko so ljubljanski odličnejši trgovci prehajali v plemiški stan. Navadno so trgovci, ki so si nabrali večje bogastvo, postali fevdni gospodje in so trgovino opustili, si kupili zemljiška gospostva in živeli življenje plemstva. Včasih so se sami ali njihovi nasledniki posvetili državnim službam. Zlasti za drugo polovico 17. stoletja je obstajalo zelo močno prizadevanje ljubljanskih in ostalih kranjskih trgovcev, da bi postali plemiči. Na Kranjskem je bilo za vlade Rudolfa II. (1567–1612) podeljeno plemstvo trem, pod vlado Matije (1612–1619) dvema, za časa Ferdinanda II. (1619–1637) devetnajstim, za Ferdinanda III. (1637–1657) dvaindvajsetim, medtem ko je Leopold (1658–1705) med plemenitaše na Kranjskem povzdignil kar 83 oseb. Müllner v svoji razpravi (*Die Zukunft der Stadt Laibach*, Argo 1897/V) navaja 30 ljubljanskih meščanov, ki so od leta 1640 do konca vlade Leopolda I. dobili plemstvo.

Z naraščanjem števila trgovcev in drugih meščanov, povzdignjenih med plemstvo, se je, vzporedno s spremembami, ki sta jih prinašala gospodarski razvoj in nastop kapitalizma, začelo spreminjati vrednotenje stanovskih pravic in dolžnosti. Peter Anton Codelli in Jakob Schell se tako nista odpovedala pridobitništvu in sta ostala zvesta trgovskemu poklicu. Cesarski privilegij je izrecno dopuščal trgovcem plemičem opravljanje trgovskih poslov na veliko, omejeval jih je le pri drobni trgovini. S tem naj bi ostala meščanska trgovina neokrnjena. Načelo, da morata biti trgovina in obrt pridržani meščanstvu, je bilo v tem času vendarle že preseženo.

(original; material: pergament; dimenzije: 70 cm x 60 cm; pečat: veliki pečat izstavitelja v leseni škatli na srebrnem traku)

Literatura:

– Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju, Trgovci in trgovska organizacija, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, str. 117–119

Ljubljana v 18. stoletju

Sredi 18. stoletja je habsburška monarhija preživljala eno najtežjih kriz. Do tega časa je težko govoriti o posebni državi, bolj o skupku dežel pod vlado Karla VI. Vendar je cesar v svoji pragmatični sankciji, s katero je skušal zagotoviti nasledstvo svojim otrokom tudi po ženski strani, poudarjal, da morajo dedne dežele ostati nerazdeljene. Za potrditev pragmatične sankcije je moral cesar stanovom domačih dežel potrditi njihove pravice, zlasti ogrskemu plemstvu. Navzven pa se je pragmatična sankcija potrjevala v vrsti vojn za habsburško dediščino. Pokazalo se je, da je za uspešno vojskovanje pomembnejša enotna državna organizacija, ki zagotavlja urejene finance in dobro organizirano vojsko, kot pa prostranost ozemlja oz. številčnost prebivalstva. To je pripeljalo do reform Marije Terezije, s katerimi se šele pravzaprav začena zgodovina habsburške države kot resnične posebne in organizirane politične celote. Ena od prvih dežel, v katerih so izpeljali davčno-upravne reforme, je bila Kranjska (od leta 1747). S temi ukrepi so bili deželni stanovi izločeni iz splošne in davčne uprave, saj je v vsaki deželi nastal pokrajinski državni urad, podrejen neposredno Dunaju. Nekdanji notranjeavstrijski centralni uradi v Gradcu so izgubili vsak pomen in so bili odpravljeni. Vsi javno-pravni posli, ki so jih še opravljale zemljiške gosposke in mestne (samo)upravne oblasti, so bili podrejeni strogemu nadzorstvu okrožnih glavarstev. Ta organizacija deželne in zlasti kresijske uprave se v svojih bistvenih značilnostih ni več spreminjala vse do leta 1848.¹ Jožef II. je nato terezijanske reforme še nadaljeval, poglobil in zaokrožil v enoten sistem. Več manjših dežel je združeval, ne glede na njihov zgodovinski razvoj, v gubernije. Popolnoma je omejil politično oblast deželnih stanov in ni več skliceval deželnih zborov. Mesta so od leta 1784 izgubljala zadnji videz samouprave. V Ljubljani so leta 1785 organizirali magistrat. Poslej so Ljubljančani volili samo 24-članski mestni odbor, ta pa je nato v prisotnosti okrožnega glavarja ali njegovega zastopnika izbral župana in nekaj svetnikov, ki jih je že prej verificirala državna oblast. Izhodišče reform Jožefa II. je bila namreč želja, da postanejo mestni organi sodišča za širša območja, zato so morali imeti kvalificirane sodnike. Na čelu magistrata je bil župan, ki so ga volili na vsaka štiri leta, od leta 1808 pa ga je imenoval cesar.

Prva polovica 18. stoletja je na področju trgovine še vedno potekala v znamenju gospodarskega vzpona. Ljubljanska trgovina je bila še vedno usmerjena na trgovanje na daljavo. Pri tem je bila na prvem mestu trgovina z železom, ki je posameznim trgovcem omogočila znatno akumulacijo kapitala. Ob začetku stoletja je bil najbogatejši ljubljanski trgovec in bankir Jakob pl. Schellenburg. Eden od njegovih družabnikov je bil Peter Anton Codelli, ki si je kot dobavitelj in grosist pridobil znatno premoženje. Njegova veletrgovina je nato prešla na Michelangela Zoisa, ki je – predvsem s trgovino z železom – tako obogatel, da je zapustil premoženje, vredno okrog 1 000 000 gld.

Tudi špedicijski posli so za Ljubljano postali pomembnejši, posebej ko se je izboljšala plovba po Savi in so zgradili cesto od Ljubljane do Dunaja. Tranzitna trgovina in prevozniki so dajali prebivalstvu nove možnosti za zaslužek. Kljub nastajanju obratov z organizirano industrijsko proizvodnjo (npr. ustanovitev suknarne oz. svilarne) pa so ti navzlic uspešnim razdobjem do začetka 19. stoletja zamrli. Težišče ljubljanskega gospodarstva je ostalo na obrti. Vendar se je tudi na tem področju začel kazati večji vpliv države z izdajanjem obrtnih redov, ki so omejevali cehovsko avtonomijo. Posamezne obrti, ki so bile v Ljubljani v preteklih stoletjih pomembne, so izgubljale pomen (število krznarjev se je npr. skrčilo na eno petino), posebno pa se je sredi stoletja pomnožilo število gostiln in vinotočev.

Sedemletna vojna je sredi 18. stoletja povzročila upad gospodarske konjunktore in povečanje apetitov države. Na mestni ravni je prišlo do skopuških varčevalnih ukrepov, ki jih je strogo nadziral okrožni urad. Zaradi primanjkljajev se je morala mestna uprava odločiti za postopno prodajo mestnih nepremičnin – hiš in zemljišč. Mesto je obdržalo edino Kozarsko imenje.

V začetku 18. stoletja se je z gospodarskim razcvetom spreminjala tudi zunanja podoba Ljubljane. Prišlo je do niza prezidav in novih gradenj v baročnem slogu, kot so stolnica, semenišče, magistrat, uršulinska cerkev ... Država je z graditvijo Gruberjevega prekopa izvedla obsežno sanacijo ljubljanskega območja.

V tej dobi so nastala tudi znamenita dela kiparja Robbe ter

¹ Povzeto po: Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda V, str. 3-14.

slikarjev Jelovška in Metzingerja. Leta 1765 je bilo ustanovljeno stanovsko gledališče. V drugi polovici 18. stoletja se je v Ljubljani začel nov vzpon slovenske jezikovne kulture. Marko Pohlin je objavil vrsto del v težnji po znanstveni utemeljitvi in uveljavitvi slovenskega knjižnega jezika. Anton Tomaž Linhart je objavil zgodovinsko delo, ki je obravnavalo Slovence kot celoto, ne glede na deželne meje, poleg tega pa še pesniško zbirko in dve komediji. Valentin Vodnik je urejal izhajanje Velike pratike (1795–1797), leta 1797 pa je pod njegovim uredništvom začel izhajati prvi slovenski časopis. Ljubljana je tako v sedemdesetih letih 18. stoletja znova postajala slovenski kulturni center, kar ni nikoli več prenehala biti.

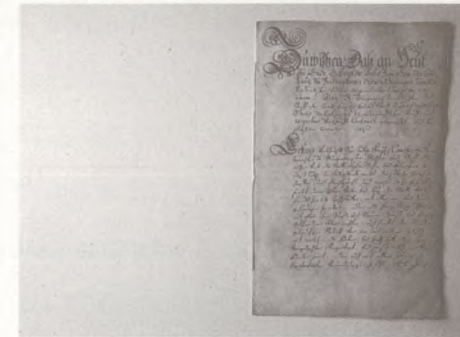
Mesto je leta 1754 štelo 9400 prebivalcev, njihovo število pa je do konca stoletja preseglo 10 000.²

2 Povzeto po: Jože Žontar, Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Lj., 1984.

Prodaja deželnoknežjih posesti mestu Ljubljana

Cesarska komisija, sestavljena za prodajo vicedomskega imenja na eni strani, in župan, sodnik in svet deželnoknežjega glavnega mesta Ljubljane na drugi strani sklenejo pogodbo, s katero vicedomski vrtovi, voštati, župa Kozarje in deželsko sodišče prehajajo v last mesta Ljubljane. Sledi nadrobnejši opis posestev z razčlenitvijo njihovih služnostih obveznosti. Cena je dogovorjena v višini 34.000 gld, ki jih bo mesto plačalo v treh obrokih – prvi obrok v višini 14.000 gld do konca februarja, druga dva po 10.000 gld pa do konca maja oz. avgusta 1726. Pri prvem se obresti ne bodo zaračunavale, za druga dva pa so določene na 5%.

glej fotografijo na strani 66

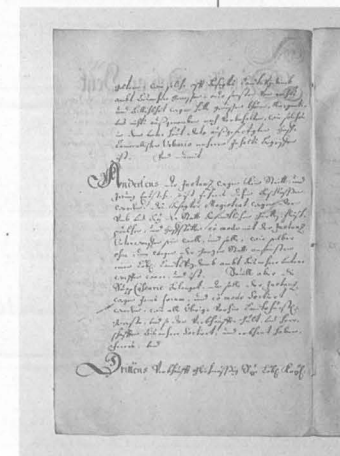
fol. 1

- 1 Zu wissen, daß an heüt
- 2 zu ende bebezten dato zwischen der löb[lichen]
- 3 kay[serlichen] zu verkhauffung dem alhießigen landts –
- 4 vizdambischen gülten angeordneten comission an
- 5 einem, dan N burgermaister, richter und
- 6 rath der landtsfürst[lichen] haubt statt Laybach anderten
- 7 theils nachuolgender unwiderruefflicher kauff und
- 8 respective verkauffs contract abgeredet und be –
- 9 schlossen worden als:
- 10 Erstens verkhaufft sye, löb[liche] kay[serliche] comission, vor –
- 11 bedachten N burgermaister, richter und rath die
- 12 alhier umb die statt befindliche und bis anhero in
- 13 das löb[liche] landtsvizdamb ambt dienstbahr geweste
- 14 garten und fleischpänkh und was dahin gehört,
- 15 sambt denen erben umb und bey der statt be –
- 16 findtlichen 14. hoffstätten mit allen an und zue –
- 17 gehörungen juribus, dan die ganze supp Cossarie

18 mit allen ihren züns und steüern, züns- und forst -
19 gethraidern, klein rechten, auch sambt der landt -
20 gebreüchigen robath von ein und andern, als
21 mit welicher die hüeben und hoffstätt allein ihme,
22 vorgedachten magistrat, und sonsten kheinen ver -
23 bunden seint: dan auch mit allen übrigen
24 emolumenten, veränderungs geföhlen, verbrieffungs

fol. 1'

1 geltern, wie soliche oft besagtes landtsvizdamb
2 ambt bis anhero genossen oder sonsten von rechts
3 und billichkheit wegen hette geniessen khönen, niergents
4 und nichts ausgenomben nach vorbehalten, wie solches
5 in dem unter heüt dato ausgefertigten hoff -
6 camerallischen urbario nehrern inhalts begriffen
7 ist. Und damit
8 Andertens der instanz wegen kein stritt und
9 irrung entstehe, so ist fehrers dahin beschlosßen
10 worden, das besagter magistrat wegen dem
11 umb und bey der statt befindtlichen gärten, fleisch -
12 pönkhen und hoffstätten eo modo mit der instanz
13 unterworffen sein wolle und solle, wie selber
14 ohne deme wegen der ganzen statt ansonsten
15 einen löb[lichen] landtsvizdamb ambt bis anhero unter -
16 worffen ware und ist. Souill aber die
17 supp Cassarie belanget, da solle der instanz
18 wegen jenes forum und eo modo sortiert
19 werden, wie alle übrige vorhin landtsfürst[lich]

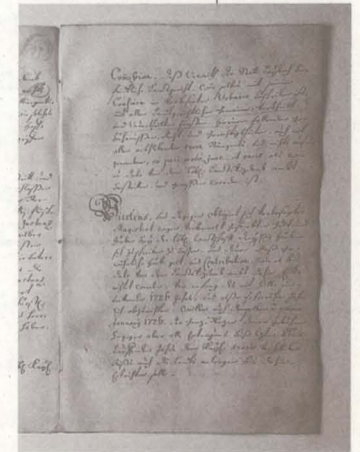

glej fotografijo na strani 67

20 geweste und so dan verkhauffte gült und herr –
21 schafften bis anhero sortiert und erkhent haben.
22 Ferers und
23 drittens verkhaufft gleichmässig sye, löb[liche] kay[serliche]

fol. 2

1 com[m]ission, das unweith der statt Laybach be –
2 findtliche landtgericht, wie selbes mit seinen
3 confinen in vorbesagten urbario beschriben ist,
4 mit allen landtgerichtlichen gemainen vertheilt
5 und unvertheilten försten, hiervon fallenden ge –
6 bühnussen, recht und gerechtigkeiten, auch mit
7 allen anklebenden onere, niergents und nichts auß –
8 genomben, eo pari, modo, jure et onere, als wie
9 es dato von dem löb[lichen] landtsvizdamb ambt
10 bestritten und genossen worden ist.
11 Viertens und dagegen obligiert sich vorbesagter
12 magistrat wegen vorbemelt gesambten gült und
13 hüeben bey der löb[lichen] landtschafft dreyssig hüeben
14 sich zu schreiben zu lassen und davon das ge –
15 wöhnliche hüeb– gelt und contribution, wie es bis
16 dato von dem landtsvizdamb ambt dahin ent –
17 richtet worden von anfang des mit heill ein –
18 tretenden 1726. jahrs und also fehrrershin jahr –
19 lich abzurichten, weillen auch demselben a prima
20 january 1726. der ganze nuzen davon gebühren,
21 hingegen aber alle ertraguns bis lezten Xbris
22 lauffenden jahrs dem kay[serlichen] aerario verbleiben

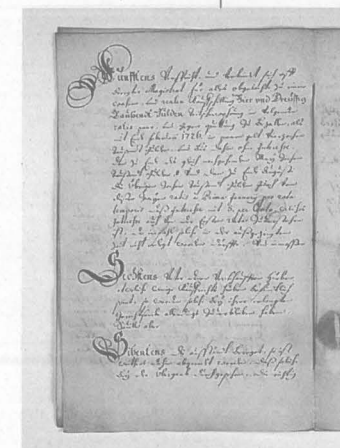

glej fotografijo na strani 67

23 dises auch die landts anlaagen bis dahin
24 entrichten solle.

fol. 2'

1 Fünfftens verspriht und verbindet sich oft
2 beregter magistrat für alles obgedachte zu einen
3 wahren und realen kauffschilling vier und dreyszig
4 taußendt gulden teitscherwehrung in folgenden
5 ratis paar und gegen quittung zu bezallen, als
6 mit ende feberuari 1726. in paarn gelt vierzechen
7 tausendt gulden und bis dahin ohne interesse;
8 dan zu ende des gleich nachgehenden may zechen
9 tausendt gulden und dan zu ende augusti
10 die übrigen zechen tausendt gulden, jedoch von
11 disen zweyen ratis a prima january pro rata
12 temporis das interesse mit 5. per cento, weliches
13 interesse auch von der ersten rata zu verstehen
14 ist, da im fahl soliche in der ausgezeigten
15 zeit nicht erlegt werden darrfte. Und in masßen
16 sechstens; unter denen verkhaufften hüeben
17 et weliche wenige kauffrechts hüeben befindtlich
18 seint, so werden solche bey ihrer erlangten
19 gerechtsambe allerdings zu verbleiben haben.
20 Souill aber
21 sibentens die ausständt bereget, so ist
22 weithers dahin abgeredt worden, daß soliche
23 bey der übergaab durchgesehen; die richtig

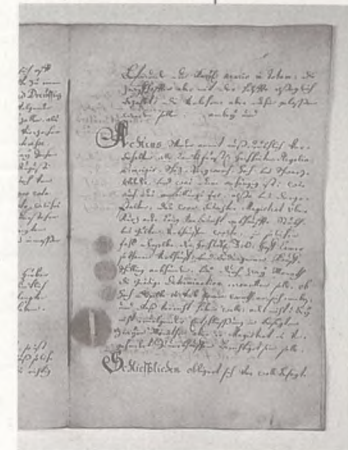
glej fotografijo na strani 68

fol. 3

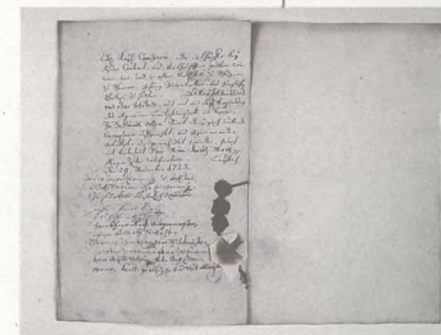
1 befindende den kay[serlichen] aerario in totum, die
2 zweiffhafften aber mit der helffte alsogleich
3 bezallet die verlohme aber dahin gelassen
4 werden sollen. Ambey und
5 achtens werden an mit ausdrückhlich vor –
6 behalten alle landtsfürst[lichen] hochheiten, regalia,
7 principis, schätz, pergwerch, hoch und schwarze
8 wälder und was deme anhängig ist; wie
9 auch das anfaillungs jus also und derge –
10 stalten, das wan bedachter magistrat über
12 kurz oder lang vorbedacht erkhauffte stück –
13 und gülden verkhauffen wolte, in solichen
14 fahl derselbe der hochlöß[lichen] I[nner] Ö[sterreichischen] hoff camer
15 so thanen verkhauff und bedungeren kauff –
16 schilling ankhünden und durch zwey monath
17 die gnädige determination erwarten solle, ob
18 hoch dieselbe es umb jenen werth an sich nemen
19 und das vorrecht haben wolle, oder nicht? Bey
20 nicht eruolgender entschliesßung in besagten
21 zweyen monathen aber, er magistrat, es un –
22 gehindert zu verkhauffen berechtiget sein solle.
23 Schliesßlichen obligiert sich vor woll besagte

fol. 3'

1 löb[liche] kay[serlichen] comission die erkhauffer bey
2 disen contract und verkhaufften gülden wie,
3 wan, wo und in allen nothfall zu schützen,

glej fotografijo na strani 68

glej fotografijo na strani 69

4 zu schermen, gehörig zu vertreten und gänzlichen
5 schadloss zu halten. Alles gethreulich
6 und ohne gepöhrde, auch mit und bey verpindung
7 des allgemainen landtschadenpunts in Crain.
8 Zu urkhundt dessen seint drey gleich lautende
9 exemplaria auffgerichtet und gegen ein ander
10 gefertigter ausgewechslet worden. Jedoch
11 mit vorbehalt ihro röm[ischen] kay[serlichen] may[estät] etc. etc.
12 allergnadigsten ratification. Laybach
den 29. november 1725

Peter Anton v[on] Cerronid m[anu] p[ropria] I[nner] Ö[sterreichischer] hof[camer?] rat
und hof[camer?] procurator alß com[m]issarius m[anu] p[ropria]

Christi[iano] Ant[onio] Läußeck alß commis[ari]us

Johann Jacob Veigl m[anu] p[ropria]

I[nner] Ö[sterreichischer] hoff vice buchhalter

Jacob Herendler m[anu] p[ropria], burgermaister

Johan Carl Mally, stattrihter

Lorenz Thombschitz m[anu] p[ropria], ober spitalmeister

Martin Mariner, ober stadtcamerer

Johann Bapt[ist] ja Volusius, unter statt camerer

Franz Carl Perthes m[anu] p[ropria], und[er] spittallmeister

Ko so se v 16. in prvih desetletjih 17. stoletja utrdili deželnoknežji dohodki iz davkov, so zemljiška gospostva za finance deželnega gospoda izgubila prejšnji pomen. Za kredit začasno odsvojenega gospostva je bilo težko zopet odkupiti, pri tem pa so – podobno kot gospostva, ki jih je imel deželni knez v upravi svojih organov – terjala celo določeno režijo. Tako so postali pogosti t. i. rešilni kupi, ki so začeli nadomeščati navadno zastavo. V začetku 18. stoletja so začeli prodajati večino deželnoknežjih gospostev, tudi tisto premoženje, ki ga je vladar do tedaj še upravljal s svojimi organi. V okolici Ljubljane je npr. vladar dolgo časa držal svojo posest v lastni režiji. Deželnoknežja posest okrog Ljubljane, ki je bila dotlej v vicedomovi neposredni upravi, je prenehala v letih 1725–1730, ko je prešla na druge lastnike. Pričujoča listina potrjuje prehod deželskega sodišča, župe Kozarje in še nekih nepremičnin na mesto Ljubljana. Ostale dotedanje deželnoknežje nepremičnine v okolici Ljubljane sta pridobili plemiški družini Thurn–Valsassina in Codelli ter Schillingov kanonikat.

(original; material: pergament, štirje foliji, povezani v snopič, od tega popisani trije, vsi objavljeni; dimenzije: 21,5 cm x 33,5 cm; pečat: trije mali za prodajno komisijo in mali sodni pečat Ljubljane)

Objave:

– Komatar, Jahresbericht ..., št. 79

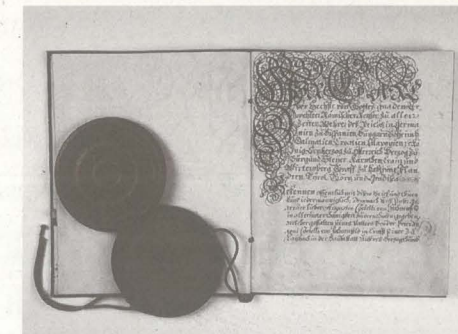
Literatura:

– Vilfan, Zemljiška gospostva, 30, Gospostva in imenja, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II, str. 180

Cesar Karel VI. potrjuje fidejkomis Augušтина Codellija

Ker je prišlo po smrti Petra Antona Codellija do sporov o njegovem nasledstvu, cesar na prošnjo naslednika Augušтина Codellija potrjuje fidejkomis, ki ga je ustanovil Peter Anton Codelli. Poleg pričujoče cesarske potrditve je naveden dobesedni tekst poslednje volje Petra Antona Codellija, ki ne obsega samo določb o premoženju, ampak je z ustanovitvijo fidejkomisa organsko združena tudi oporoka, v kateri se navajajo želje o pokopu, črnih mašah in ostalih podrobnostih, ki jih je testamentator želel po svoji smrti. Prisotna je velika skrb za posmrtno življenje. P. A. Codelli je tako npr. v drugi točki poudaril, naj ga pokopljejo v družinski grobnici, ki jo je dal postaviti v stolnici sv. Nikolaja, v tretji točki pa je za svojo – kot sam pravi – »ubogo dušo« naročil nič manj kot 3000 maš v devetih različnih samostanih na Kranjskem ter v Gorici in Trstu. Pri tem je bil enako natančen kot pri naštevanju nepremičnin in premičnin, ki so predstavljale fidejkomis, in so prišle na vrsto šele kasneje, v 11. točki ali pa pri skrbnem naštevanju vrstnega reda družin, ki ob morebitnem izumrtju moških potomcev Avgušтина Codellija pridejo v poštev za nasledstvo (vedno v primeru, če predhodna družina ostane brez moških potomcev). O pomenu, ki ga je imela družina Codelli tudi v širšem prostoru habsburških dežel, priča tudi lastnoročni podpis cesarja Karla VI., s katerim je potrdil določbe fidejkomisa, ki jih je sestavil Peter Anton Codelli.

glej fotografijo na strani 70

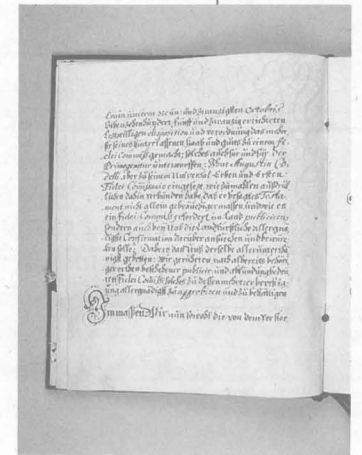
fol. 1

- 1 Wir Carl
- 2 der sechste, von gottes gnaden er –
- 3 wehlter römischer keyser, zu allen
- 4 zeiten mehrer deß reichs in Germa –
- 5 nien, zu Hispanien, Hungarn, Böheimb,
- 6 Dalmatien, Croatien, Slavonien etc. kö –
- 7 nig, erzherzog zu Österreich, herzog zu
- 8 Burgund, Steyer, Kärnthen, Crain und
- 9 Wirtemberg, graff zu Habsburg, Flan –
- 10 dern, Tyrol, Görz und Gradisca.
- 11 Bekennen öffentlich mit disem brief und thuen

12 kund iedermänniglich. Demnach unß unser ge –
13 treüer lieber Augustin Codelli von Fahnenfeld
14 in aller unterthänigkeit zu vernehmen gegeben,
15 welcher gestalten seines vatters bruder Peter An –
16 toni Codelli von Fahnenfeld in crafft seiner zu
17 Laybach in der haubtstatt unseres herzogthumb

fol. 1'

1 Crain unterm neun und zwanzigsten octobris
2 sibenzehenhundert fünff und zwanzig errichteten
3 leztwilligen disposition und verordnung das mehre –
4 ste seines hinterlassenen haab und gutts zu einem fi –
5 dei commiss gemacht (solches auch für und für der
6 primogenitur unterworffen), ihne, Augustin Co –
7 delli aber, zu seinem universal erben und ersten
8 fidei com[m]issario eingesezt; wie zu mahlen außdruk –
9 lichen dahin verbunden habe, daß er besagtes testa –
10 ment nicht allein gebräuchiger massen und wie es
11 ein fidei commiss erfordert im land publiciren,
12 sondern auch bey unß die landfürstliche allergnä –
13 digste confirmation darüber ansuechen und bewürc –
14 ken solle, dahero dan unß derselbe allerunterthä –
15 nigst gebetten. Wir geruheten nach albereits behöri –
16 ger orthen beschehener publicir[ung] und abkündung bedeü –
17 ten fidei com[m]issi solches zu dessen mehrerer bevestig –
18 ung allergnädigst zu approbiren und zu bestättigen.
19 Immasßen wir nun sowohl die von dem verstor –

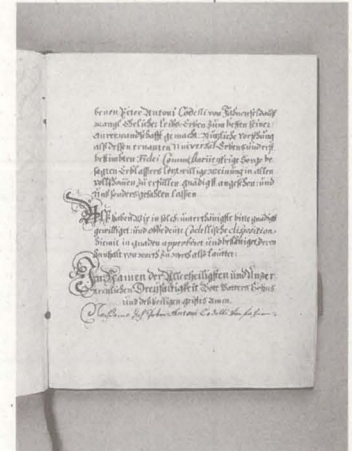
glej fotografijo na strani 71

fol. 2

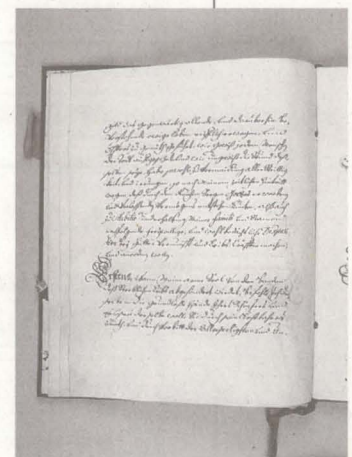
1 benen Peter Antoni Codelli von Fahnenfeld auß
2 mangl ehelicher leibs erben zum besten seiner
3 an verwandschafft gemacht nuzliche vorsehung,
4 alß dessen ernanten universal erbens und erst –
5 bestimbten fidei commissarii eyfrige sorge be –
6 sagten erblasßers leztwillige meinung in allen
7 vollkhom[m]en zu erfüllen, gnädigst angesehen und
8 unß sonders gefahlen lasßen.
9 Alß haben wir in solch unterthänigste bitte gnädigst
10 gewilliget und obbedeute codellische disposition
11 hiemit in gnaden approbiret und bestättiget, deren
12 inhalt von worth zu worth also lauttet:
13 In namen der allerheiligsten und unzer –
14 trenlichen dreyfaltigkeit, gott vatters, sohns
15 und deß heiligen geistes, amen.
16 Nachdeme ich Peter Antoni Codelli von Fahnen –

fol. 2'

1 feld das gegenwärtig ellende und darüberhin be –
2 vorstehende ewige leben reifflich erwogen und
3 öftters zu gemüth geführt, wie gewiß jedem menschen
4 der todt auffgesezet und wie ungewiß die stund deß –
5 selben seye habe, sowohl zu vermeidung aller strittig –
6 keit und irrungen, so nach meinem zeitlichen hintritt
7 wegen deß durch den reichen seegen gottes erworbenen
8 und verlasßenden vermögens entstehen kunten, alß auch
9 zu stabilir[ung] und erhaltung meiner famili und namen,

glej fotografijo na strani 72

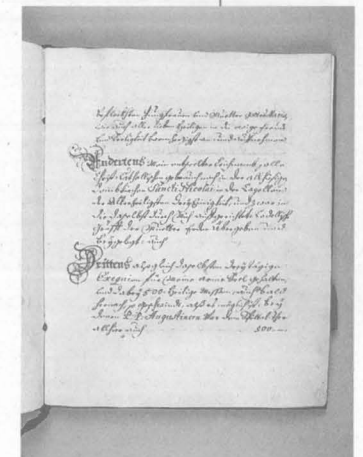
glej fotografijo na strani 73

10 nachfolgende freywillige und wohlbedächtliche disposi –
11 tion bey gutter vernunft und leibs cräfte machen
12 und anordnen wollen.
13 Erstens: Wann meine arme seel von den banden
14 deß sterblichen leibs abgesöndert wirdet, befehle ich die –
15 selbe in die grundloße hände ihres schöpfers und
16 erlösers, derselbe wolle sie durch sein kostbahres
17 blueth und durch vorbitt der allerseeligsten und un –

fol. 3

1 befleckhten jungfrauen und muetter gottes Mariae,
2 wie auch aller lieben heiligen in die ewige freud
3 und seeligkeit barmherzigst an und auffnehmen.
4 Andertens: Mein entseelter leichnamb solle
5 christ-cathollischen gebrauch nach in der allhiesgen
6 dombkirchen Sancti Nicolai in der capellen
7 der allerheiligsten dreyeinigkeit und zwar in
8 die daselbst durch mich auffgerichtete codellische
9 grufft der muetter erden übergeben und
10 beygelegt; auch
11 Drittens: Alsogleich daselbsten drey tägige
12 exequien für meine arme seel gehalten,
13 und dabey 500 heilige mesßen auch bald
14 hernach, so geschwindt alß es möglich ist, bey
15 denen p. p.¹ Augustinern vor dem Spittal thor
16 allhier auch

500

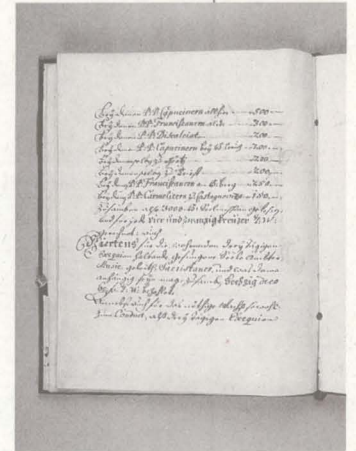
glej fotografijo na strani 74

fol 3'

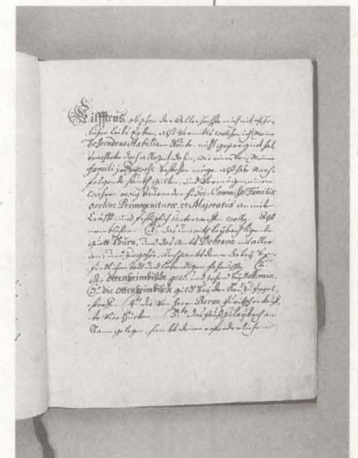
1	bey denen p. p. Capucinern allhier	500
2	bey denen p. p. Franciscanern alda	300
3	bey denen p. p. Discalciaten	200
4	bey denen p. p. Capucinern bey H[eiligem] Creuz	
5	bey denenselben zu Görtz	200
6	bey denenselben zu Triest	200
7	bey denen p.p. Franciscanern am H[eiligen] berg	250
8	bey denen p.p. Carmelitern zu Castagnoviza	150
9	zusamben also 3000 h[eiligen] seelmessen gelesben	
10	und für jede vier und zwanzig kreuzer t[eutscher] w[ährung]	
11	gerechnet; auch	
12	Viertens: Für die wehrenden drey tägigen	
13	exequien haltende gesungene seele ämbter,	
14	music, geleith, sacristianer und was deme	
15	anhängig seyn mag, zusamben sechzig dico	
16	60 f[lorenos] t[eutscher] w[ährung] bezahlet.	
17	Annebst auch für das nöthige wachß, sowohl	
18	zum conduct alß drey tägigen exequien	

fol. 7

- 1 Eilffens: Ob schon der allerhöchste mich mit ehr –
2 lichen leibs erben, alß vermitls welchen ich meine
3 descendens stabiliren könte, nicht geseegnet hat,
4 trachtete doch allezeit dahin, wie einer von meiner
5 famili jed[er]zeit wohl bestehen möge, alß habe nach –
6 folgende stuckh gülden und vermögen einem
7 wahren ewig taurenden fidei commissio familiae

glej fotografijo na strani 75

glej fotografijo na strani 76

8 ordine primogeniturae et majoratus an mit
9 cräftt und festiglich unterwerffen wollen. Alß

o

10 nemblichen: 1 das unweith Laybach ligende
11 guett Thurn und das ambt Dobrava mit aller
12 an und zuegehör, auch sambt denen dabey be –

do

13 findlichen todt und lebendigen fahrnusßen; 2
14 die ottenheimbische güld und zehend bey St. Morain;

o

15 3 die ottenheimbische güldt bey der Sau zu Iggel –
to

16 storff; 4 die von herrn baron Juritsch erkauff –

to

17 te vier hüeben, 5 das hauß zu Laybach am
18 Rann gelegen sambt denen erforderlichen

fol. 7'

to

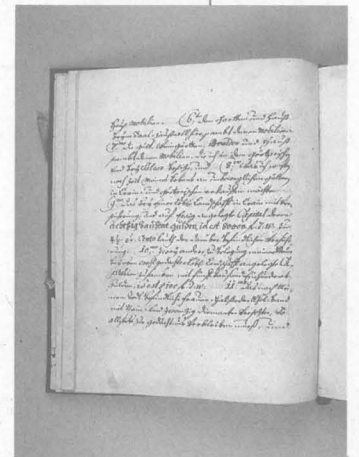
1 hauß mobilien; 6 den garten und hauß
2 beym baalhauß allhier sambt denen mobilien;

mo

3 7 die gült, weingärten, braiden und hauß
4 sambt denen mobilien, die ich in dem Görtzerischen

vo

5 und bey Salcan besize; und 8 was ich sonsten
6 noch zeit meines lebens an unbeweglichen gütern
7 in Crain und Görtzerischen erkauffen möchte;

glej fotografijo na strani 77

no

8 9 das bey einer löb[lichen] landschafft in Crain mit ver –
9 sicherung und auf ewig angelegte capital deren
10 achtzig tausent gulden; id est 80000 f[lorenos] t[eutscher] w[ährung] zu
11 4 1/2 p[e]r cento lauth der darüber befindlichen versiche –

mo

12 rung; 10 zwey andere zu belegung meiner steuer
13 bey eben wohlgedachter löbl[ichen] landschafft angelegte ca –
14 pitalien zusamben mit fünff tausend einhundert

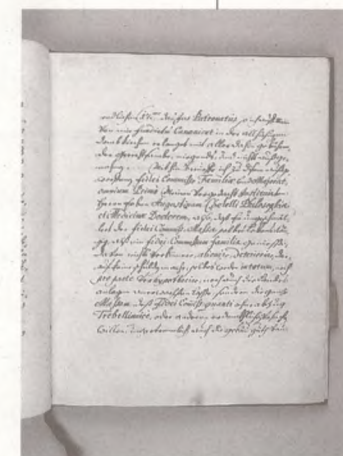
mo

15 gulden, id est 5100 f[lorenos] t[eutscher] w[ährung]; 11 das nach mei –
16 nem todt befindliche frauen–halß oder khel–band
17 mit neün und zwanzig diemanter versezter, so
18 allstets zur gedächtnus verbleiben mueß; und

fol. 8

mo

1 endlichen 12 das jus patronatiis, so ich auff mein
2 von mir fundirtes canonicat in der allhiesigen
3 dombkirchen erlanget mit aller dahin gebühren –
4 der gerechtsambe, nirgends und nichts außge –
5 nohmen. Mithin berueffe ich zu disem außge –
6 worffenen fidei commissio familiae und majorat,
7 omnium primo meinen vorgedacht instituirten
8 herrn erben Augustinum CodeLi, philosophiae
9 et medicinae doctorem, also daß er ungeschmäl –
10 lert der fidei commiss–massae selbes lebens län –

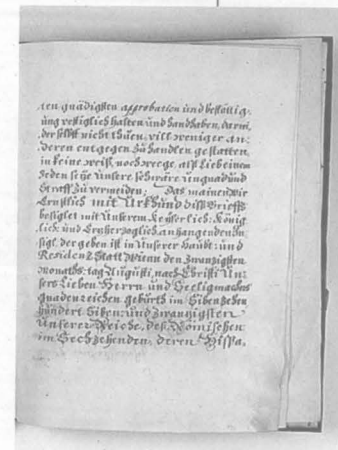

glej fotografijo na strani 78

11 gig alß ein fidei commissum familiae geniesße,
12 davon nichts verkümere, alienire, deteriorire, dar –
13 auf keine schulden mache, selbes weder in totum noch
14 pro parte verhypothecire, noch auch die landes
15 anlagen anerwachßen lasße, sondern die ganze
16 massam deß fidei com[m]iss–quanti ohne abzug,
17 trebellianice oder anderen erdenckhlichen ursachen
18 willen unzertrennlich, auch die gebäu guth bau –

fol. 23

1 ten gnädigsten approbation und bestätig –
2 ung vestiglich halten und handhaben, darwi –
3 der selbst nicht thuen, vill weniger an –
4 deren entgegen zu handeln gestatten
5 in keine weiß noch weege, alß lieb einem
6 jeden seye, unsere schwäre ungnad und
7 straff zu vermeiden. Das mainen wir
8 ernstlich. Mit urkhund disß brieffs
9 besiglet mit unserem keyserlich–könig –
10 lich und erzherzoglich anhangenden in –
11 sigl, der geben ist in unserer haupt und
12 residenz statt Wienn, den zwanzigsten
13 monathstag augusti nach Christi un –
14 sers lieben herrn und seeligmachers
15 gnadenreichen geburth im sibenzehen
16 hundert siben und zwanzigsten,
17 unserer reiche deß römischen
18 im sechzehenden, deren hispa –

glej fotografijo na strani 79

fol. 23'

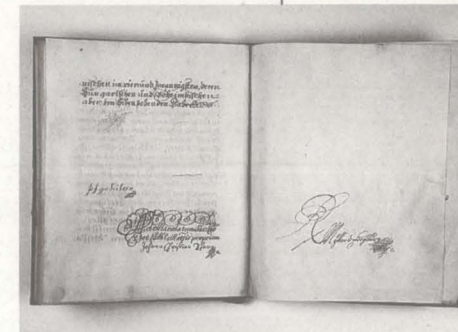
- 1 nischen im vier und zwanzigsten, deren
- 2 hungarischen und böheimbischen
- 3 aber im siben zehenden jahre.

Carl m[anu propria]

J.F. g[raf] v[on] Seilem m[anu propria]

ad mandatum sac[r]ae caes[are]ae
et cath[olic]ae ma[ies]t[ati]s proprium

Johann Christian Schar m[anu propria]

glej fotografijo na strani 80

Opomba:
1 patribus

Po smrti Petra Antona Codellija (primerjaj komentar listine št. 41 z dne 26. januarja 1689) je prišlo do spora med ljubljanskim magistratom in deželnim glavarjem oz. ograjnim sodiščem. Obe strani sta si lastili pravico, da dasta Codellijevo zapuščino pod zaporo in jo inventirata. Vlada v Gradcu je 13. aprila 1727 presodila, da je magistrat tisti, ki je do tega upravičen, in da lahko zapuščino gospodov in deželanov, ki so opravljali meščansko obrt oz. trgovino, da pod zaporo in jo inventira. Dedič Petra Antona Codellija, njegov nečak Auguštín, se je pred možnimi nadaljnjimi neprijetnostmi v zvezi z obsežno dediščino zavaroval tako, da je prosil cesarja Karla VI., naj potrdi fidejkomis, ki ga je ustvaril njegov stric. Vladar je tej prošnji ustregel z izdajo listine, katere dele smo predstavili.

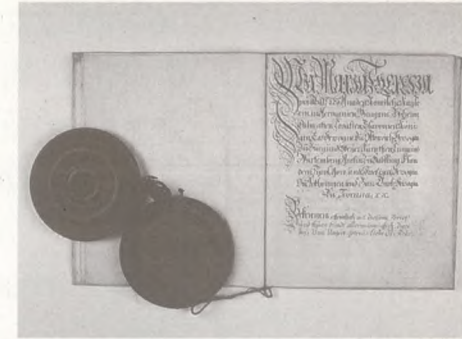
Fidejkomis je bila ustanova, s katero so skušali ohraniti premoženjsko stabilnost neke plemiške rodbine. Uveljavljanje rimskega prava je omogočalo delitev na dediče. Vendar pa je rimsko pravo na drugi strani dopuščalo tudi ohranjanje celote nekega zemljiškega gospostva. S fidejkomisom (*fideicomisum familiae relictum*) je oporočitelj lahko predpisal, da mora vsak član družine, na katerega je določeno družinsko premoženje prešlo kot fidejkomis, to premoženje zopet neokrnjeno prepustiti članu te rodbine, oz. ne sme odsvajati fidejkomisnih nepremičnin. Na Slovenskem so fidejkomisi prišli v širšo rabo v 18. stoletju, po zgledu na avstrijsko plemstvo, ki ga je začelo uvajati že okrog leta 1600. Ta institucija je preprečevala, da bi se plemiška zemlja drobila in razprodajala, po drugi strani pa je omejevala kreditno sposobnost fidejkomisarjev, ki so tako imeli težave z likvidnostjo. Nasploh so bili fidejkomisi ovira razvoju in ena najskrajnejših institucij poznega fevdalizma, ki naj bi varovala ta red pred razkrojem.

(original; material: pergament, kodeks iz 23 folijev, objavljeni 1, 1', 2, 2', 3, 3', 7, 7', 8, 23, 23'; dimenzije: 27 cm x 33 cm; pečat: veliki pečat izstavitelja v leseni škatli)

Literatura:

- Vilfan, Gospodarska funkcija zemljiških gospostev in vplivi na njihov razvoj, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. del, DZS, Lj., 1980, str. 187-188
- Valenčič, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju, Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, str. 118

Cesarica Marija Terezija dovoli ustanovitev zastavljalnice v Ljubljani

glej fotografijo na strani 81

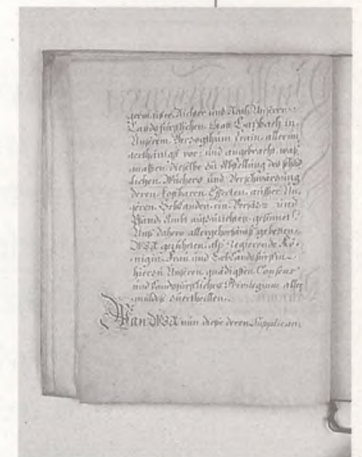
Potem ko je dosti Ljubljančanov postalo žrtev oderuhov in je denar tudi odtekal iz habsburških dežel, je razmere na področju posojilništva izboljšala ustanovitev zastavljalnice. Podeljeni deželnoknežji privilegij je določal pogoje, pod katerimi je lahko poslovala. Zastaviti je bilo mogoče vse, razen posteljnine, za to pa dobiti posojila, omejena med enim in sto gld; obresti so znašale 6%. Tisti, ki je predmet zastavil, je dobil potrdilo, prinositelj tega potrdila pa je lahko predmet odkupil nazaj. Če posojilo v enem letu in šestih tednih ni bilo vrnjeno, so predmet na dražbi prodali, iz kupnine poravnali dolg, eventualno razliko pa vrnili zastavljalcu.

fol. 1

- 1 Wir Maria Theresia
- 2 von gottes gnaden römische kayse –
- 3 rin in Germanien, Hungarn, Böheim,
- 4 Dalmatien, Croatien, Slavonien köni –
- 5 gin, erzherzogin zu Österreich, herzogin
- 6 zu Burgund, Steyer, Kärnthen, Crain und
- 7 Würtemberg, gräfin zu Habsburg, Flan –
- 8 dem, Tyrol, Görz und Gradisca, herzogin
- 9 zu Lothringen und Barr, gross herzogin
- 10 zu Toscana, etc., etc.
- 11 Bekennen öffentlich mit dießem brief
- 12 und thuen kundt allermänniglich, daß
- 13 bey uns unsere getreüe liebe N bur –

fol. 1'

- 1 germaister, richter und rath unserer
- 2 landsfürstlichen statt Laybach in
- 3 unserem herzogthum Crain allerun –

glej fotografijo na strani 82

4 terthänigst vor und angebracht, waß –
5 massen dieselbe zu abstellung des schäd –
6 lichen wuchers und verschwörung
7 deren kostbaren effecten ausßer un –

8 seren erblanden ein versaz und
9 pfand ambt aufzurichten gesinnet,
10 unß dahero allergehorsamst gebetten.
11 Wir geruheten alß regierende kö –
12 nigin, frau und erblandsfürstin
13 hierzu unseren gnädigsten consens
14 und landsfürstliches privilegium aller –
15 müldest zu ertheillen.
16 Wan wir nun dieße deren supplican –

fol. 2

1 ten unterthänigste bitte gnädiglich an –
2 gesehen, anbey all unserer getreüen
3 unterthannen aufnehmen und bestes
4 in alle weege zu beförderen lands müt –
5 terlich geneigt seyen,
6 alß haben wir über den von unserer in
7 voremelten Crain aufgestellten repraee –
8 sentation abgefordert, auch anhero ge –
9 horsamst erstattet[en] gutächtlichen bericht
10 mit wohl bedachtem mueth, gutem rath
11 und rechtem wissen eingangs ernan –
12 ter statt das gebettene privilegium
13 nachfolgender gestalten gnädig erthei –

glej fotografijo na strani 82

14 let und verwilliget:

15 Erstens: daß in solchem ambt auf pfän –

fol. 2'

1 der außßer bett – gewandt, geld gelihen
2 jedoch dermahlen biß die statt zu mehre –
3 ren kräfte gelangen und dises werck
4 sich etwas vergrößeren möchte, auf ein
5 pfand mehr nicht als von einem gul –
6 den an biß hundert gulden zu sechs p[e]r
7 cento interesse gegen gutstehung für
8 das im versatz ambt hafftende pfand
9 vorgestreckt werden solle.
10 Zweytens: damit die pfänder nicht ver –
11 ligen weder durch das immer an –
12 schwellende interesse sich selbst ver –
13 zehren mögen, seynd alle solche pfän –
14 der nach einem jahr und sechs wo –
15 chen von dem tag des beschehenen ver –
16 sazes anzurechnen (wan immittels

glej fotografijo na strani 83

Ljubljanski meščani – šlo je v glavnem za male, ne preveč premožne ljudi, ki so prišli v finančne oziroma likvidnostne težave – so velikokrat padli v roke oderuhov. Ker so bili ti večkrat tujci, je denar odtekal iz države. Zato je Marija Terezija na prošnjo župana, sodnika in mestnega sveta odobrila ustanovitev zastavljalnice.

(original; material: pergament, 6 folijev, objavljeni 1, 1', 2 in 2';
dimenzije: 26,5 cm x 32,5 cm; pečat: pečat izstavitelja v leseni škatli)

Cesar Jožef II. potrjuje privilegije mesta Ljubljane

Cesar Jožef II. potrjuje prastare privilegije, ki jih je mesto Ljubljana pridobilo od njegovih prednikov in ki so jih vedno potrjevali, nazadnje njegova mati, cesarica Marija Terezija. Obenem ukazuje vsem svetnim in cerkvenim oblastem, štajerskim deželanom in podložnikom neglede na stan, posebej pa štajerskemu deželnemu guberniju, naj Ljubljančanov pri njihovih svoboščinah na noben način ne ovira, pač pa naj jih pri tem podpira in ščiti.

glej fotografijo na strani 84

- 1 Wir Joseph der zweyte von gottes gnaden erwählter römischer kaiser zu allen
- 2 zeiten mehrer des reichs, könig in Germanien, zu Jerusalem, Ungarn, Böhheim, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien und Lodomerien, erzherzog zu Oesterreich, herzog zu Burgund und zu Lothringen
- 3 großherzog zu Toskana, großfürst zu Siebenbürgen, herzog zu Mailand, Mantua, Parma etc., gefürsteter graf zu Habsburg, zu Flandern, zu Tyrol etc., etc. Bekennen öfentlich mit diesem briefe und thun kund jedermänniglich,
- 4 daß uns unsere liebe getreue N bürgermeister, richter und rath unserer landesfürstlichen stadt Laibach in unserem herzogthume Krain allerunterthänigst gebetten. Wir geruheten als jezt regierender kaiser,
- 5 könig, herr und landesfürst der innerösterreichischen fürstenthumen und landen ihre von wailand unseren gloriwürdigsten vofahreren erlangte, auch nach und nach und leztlich von wailand unserer in gott see –
- 6 ligst ruhenden hochgeehrtesten frauen mutter Maria Theresia, kaiserlichen königlichen majestät und liebden christmildesten andenkens bestätigte uralte privilegien gleichfalls gnädigst zu erneuern und zu be –
- 7 stättigen. Wie wir nun diese der supplicanten unterthänigste bitte gnädigst angesehen, anbey all unserer getreuen unterthanen aufnehmen und bestes in alle weege zu befördern landesväterlich ge –
- 8 neigt sind; als haben wir mit wohlbedachtem muth, gutem rath und rechtem wissen ihnen, N burgermeister, richter und rath obbemelt unserer stadt Laibach, vorerwehnte ihre privilegien, in so weit sie im ununter –
- 9 brochen ruhigen besitze sind, wir auch daran von rechts und billigkeits wegen zu bestättigen haben, gleichergestalt, jedoch mit ausnahme des privati zu haltung der tragsessel (da wir gnädigst entschlossen, kein privati –
- 10 vum mehr zu bestättigen oder zu verleihen) gnädigst erneuert und bestättiget. Thun das auch erneuern und bestättigen ihnen dieselbe wie vorstehet aus königlich- und landesfürstlicher machtsvollkommenheit
- 11 hiermit wissentlich in kraft dieses briefs. Meynen, setzen, ordnen und wollen, daß solche obverstandenermassen

eben als ob deren punkten hierinn aufs neue beschrieben und von wort zu wort einverleibet wären
12 wie bisher, also auch fernershin bey kräften seyn und bleiben und sie, wie auch ihre nachkommen sich deren
nützlich freuen und gebrauchen sollen, können und mögen von allemänniglich ungehindert; doch uns, unseren
13 erben und nachkommen an landesfürstlicher hoheit, macht und regalien, desgleichen jedem andern an seinem
rechte und gerechtigkeiten ganz unvorgegrifen und unschädlich, auch mit dem ausdrücklichen vorbehalte
14 diese privilegien nach unserm gnädigsten gefallen und erfoderniß der zeiten und umständen zu mehren, zu
mindern, oder gar aufzuheben. Gebiethen hierauf allen und jeden unseren nachgesetzten geist- und
15 weltlichen obrigkeiten, inwohneren und unterthanen unsers herzogthums Steyer, was würde, standes, amts oder
weesens die immer sind, insonderheit aber unserm steyerischen landes gubernio, so gnädigst
16 als ernstlich mit diesem brief und wollen, daß sie oft erwehnte N burgermeister, richter und rath der stadt Laibach
wie auch ihre nachkommen bey obbemelten ihnen bestätigten gnaden und privilegien kräftig
17 schützen, schirmen und handhaben, dabey ruhig bleiben lassen, dann nicht hindern oder irren, noch das jemand
andern zu thun gestatten in keine weise noch weege, als lieb einem jeden sey, unsere schwere ungnad
18 und straf zu vermeiden. Das meynen wir ernstlich. Zu urkund dieses briefs, besiegelt mit unserm kaiserlichen,
königlichen und erzherzoglich[en] anhangenden grössern innsiegel, der geben ist in unserer haupt und
19 residenzstadt Wien den 8 monatstag oktober im siebenzehnen hundert zwey und achtzigsten, unserer reiche des
römischen im neunzehnten und der erbländischen im zweyten jahre.

Joseph m[anu] p[ropria]

Ad mandatum sacrae caes[are]

regiae ma[jes]t[at]is proprium

Friderich v[on] Eger m[anu] p[ro]pria

Pod pliko:

Thadeus baron Reischach pr. t. Regis Bohemiae

Supr. et a. a. pr. Cancellarius m[anu] p[ropria]

Pričujoča listina spada v čas jožefinskih reform, ki so prinesle konec ljubljanske mestne samouprave. Pomenljivo je, da se Jožef II. pri naročanju, naj se zaščitijo privilegiji Ljubljančanov, obrača na deželane in podložnike vojvodine Štajerske, posebej pa na štajerski (t. j. notranjeavstrijski) gubernij v Gradcu, ki je bil ustanovljen istega leta, kot je bila izdana zgornja listina. Velika upravna območja novih gubernijev se niso ozirala na samostojnost historičnih dežel. Še bolj pomenljivo je, da si pri potrditvi starodavnih privilegijev, ki so jih uživali Ljubljančani, cesar »izrecno pridržuje pravico, da te privilegije po svoji milostni presoji in po zahtevah časa ter glede na okoliščine, poveča, zmanjša ali sploh ukine«. »Zahteve časa« so nastopile zelo hitro. V letih 1784/85 je bil odpravljen mestni svet. Magistrat so po novem tvorili župan in trije svetniki – bili so bolj državni uradniki kot predstavniki meščanov. Sicer so jih volili meščani, vendar npr. župana lahko le izmed tistih, ki so na apelacijskem sodišču opravili pravosodni izpit. Do tega je prišlo zato, ker so ukinili tudi mestna sodišča, civilno sodstvo naj bi izvrševali mestni magistrati. Mesto je opravljalo upravne funkcije po navodilih in pod nadzorstvom okrožnega glavarja. Vidna je ločitev sodnih in upravnih pristojnosti, saj zapisnik magistratnih sej za leti 1785 in 1786 ne vsebuje več ničesar, kar bi bilo v zvezi s sodstvom. Zapisnik je moral magistrat redno predlagati v pregled okrožnemu glavarstvu.

Po dolgih stoletjih je razmeroma široko mestno avtonomijo – ki jo je vrsta deželnih knezov (tudi v svojo korist) s podeljevanjem in potrjevanjem privilegijev podpirala in razširjala, ljubljanski meščani pa ljubosumno varovali in branili – razsvetljeni absolutizem spoznal za neprimerno in jo mimogrede odpravil.

(original; material: pergament; dimenzije: 72 cm x 55 cm; pečat: veliki pečat izstavitelja v leseni škatli na črno-rumeni vrvtici)

Objave:

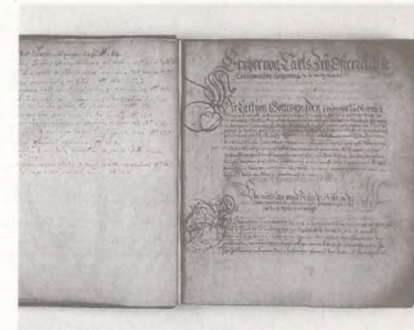
– Komatar, Jahresbericht ..., št. 86

Literatura:

– Jože Žontar, Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848, Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 15, Graz – Klagenfurt – Ljubljana – Gorizia – Trieste, 1988, Lokalna oblastva, str. 89
– 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Lj., 1958, str. 83

LJU 488, COD XXV, knjiga št. 1, Ljubljanska privilegijska knjiga – prva stran

glej fotografijo na strani 85

- 1 Erzherzog Carls zw Osterreich etc.
- 2 confirmation eingannng
- 3 Wir Carl von gottes gnaden erzherzog zw Österreich
- 4 herzog zw Burgundi, zw Brabant, zw Steyr, zw Kharndten, zw Crain, zw Luzenburg, zw
- 5 Wirtemberg etc., furst zu Schwaben, marggraf des heilligen romischen reichs, zu Burgaw
- 6 zu Marhern, obern unnd nidern Laußniz, gefurster graue zw Habspurg, zw Tiroll, zu
- 7 Phierdt, zu Khiburg, und zu Gorz etc., lanndtgraf in Elsaß, herr auf der windischen marckh
- 8 zu Portenaw unnd zw Talinß etc. Bekhennen
- 10 fur unns, unnser erben unnd nachhomen offentlich mit disem brieffe, das unnsß
- 11 die ersamen weißen, unnser besonnder liebe unnd getrewen N burgermaister,
- 12 richter, ratte unnd die burger gemainlich unnßer stat Laybach irr von unnsern
- 13 löbliche vorfam hochmilder gedechtnus erlangte gnaden, freyhaitten, brieff
- 14 priuilegia, recht, hanndtvesten, alt heerkhomen unnd gewonnhaitten furbringen
- 15 lassen welche von wort zu Worten also lauten.
- 16 Von mitleiden unnd steuer der heuser in der
- 17 statt unnd das ain burger sein glaubwiger alhie
- 18 zw recht verbietten müge:
- 19 Wir Henrich von gottes gnaden chunik ze Beheim und ze Polan, herzog in Kherndten
- 20 graf ze Tyrol unnd ze Görz, vogt der gozheüßer ze Aglay, ze Triendt unnd ze

- 21 Brixen, thun chunt an dißem brief allen den die in sehent oder lösen hörent, daz
 22 wir wellen unnd gebietten, daz furbaz niemand kein hauß chaufe in unnser
 23 stat ze Laybach er dienne dann dauon unns unnd der statt mit steüern mit

Zapisi raznih mestnih pravic v posameznih listinah so se v desetletjih in stoletjih množili, vendar do enotne uradne zbirke dolgo časa ni prišlo. Nekateri vladarji, kakor Maksimilijan in Ferdinand, so sicer mestne pravice potrjevali, vendar jih niso posebej navajali.

Prva in edina uradna zbirka ljubljanskih mestnih pravic je potrditev teh pravic nadvojvode Karla iz leta 1566. V tej potrditvi je zbranih in prepisanih približno sto listin, ki vsebujejo ljubljanske mestne pravice. Ta potrditev je torej privilegijska knjiga v ožjem pomenu besede in je oblikovno podobna deželnim ročinom, ki so prav tako nastajali v obliki inseratov. Čeprav je sestavljena iz raznih starejših listin, predstavlja celoto. Medtem ko so se deželni ročini že prej in pozneje razvijali, tako da je poznejša potrditev v celoti vsebovala prejšnjo in ji dodala še nove listine, takega razvoja v ljubljanskih mestnih privilegijih ni opaziti. Vse prejšnje in poznejše potrditve so zgolj sumarične, brez posebne navedbe in inserata. Tako so se tiste listine, ki so nastale po letu 1566 in so imele pomen za obrambo mestnih pravic, sicer zbirale v knjigi prepisov, nikoli pa jih vladar ni potrdil kot celoto; zbirka teh listin v podaljškem privilegiju iz leta 1566 se v ničemer ne razlikuje od katerekoli druge zbirke prepisov. Ti so bili vnešeni kronološko in glede njih ne nastaja vprašanje njihove sistemske razporeditve. Drugače pa je s pravo privilegijsko knjigo, pri kateri je sicer ta ali ona listina zašla v sklop, s katerim nima globlje zveze, vendarle pa je na splošno upoštevana vsebinska sorodnost. Glavne skupine, v katere so listine uvrščene, so:

I. Odnos med mestom in plemstvom, ki ima v mestu hiše, imovinska obremenitev teh plemičev: 1–14

II. Mestno sodišče in njegove pristojnosti: 15–33

III. Prepoved podeželskega trgovanja in zaščita meščanskih pravic: 34–55 in 68–70

IV. Mestna gmajna in sodne pravice: 57–65 in 80–83

V. Določila glede raznih ustanov, ki služijo mestu (mostovi, obzidje, šola, mesnice ...): 71–79

VI. Razno

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana so ohranjeni štirje prepisi ljubljanske privilegijske knjige, ni pa originala, ki ga je podpisal nadvojvoda Karel. Tega

je izgubil (oz. je za njegovo izginotje odgovoren) Vincenc Fererri Klun. Potreboval ga je za pripravo izdaje prvega zvezka *Diplomatarium Carniolicum*. Ko je leta 1856 odhajal iz Ljubljane, je sicer naročil, naj izposojene knjige – med njimi privilegijsko – vrnejo. To pa se ni zgodilo, ali po nemarnosti sluge trgovske zbornice, ki je bil zadolžen za raznašanje knjig, ali pa po krivdi tajnika trgovske zbornice, kjer je Klun takrat uradoval.

Kakorkoli – zgornji faksimile predstavlja prvo stran najstarejšega prepisa privilegijske knjige, ki je nastal kmalu za originalom, saj je pisan na pergamentu v rokopisu 16. stoletja. Na prvi strani lahko beremo potrditev nadvojvode Karla in prvih pet vrstic prvega privilegija vojvode Henrika iz leta 1320.

Drugt trije prepisi privilegijske knjige so nastali kasneje.

Privilegijska knjiga – oz. njeni prepisi – je posebnega pomena za starejšo ljubljansko zgodovino, saj vsebuje prepise tudi tistih listin, katerih originali so izgubljeni ali uničeni.

(prepis; material: pergament; dimenzije: 29 cm x 32 cm)

Literatura:

– 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Lj., 1958

Zusammenfassung

Anläßlich der Hundertjahrfeier des Historischen Archivs Ljubljana, der ältesten kulturellen Institution der Stadt, erschien unter anderem auch die vorliegende Publikation, die einige ausgewählte, in dem Archiv verwahrte Urkunden präsentiert. Es handelt sich um das älteste und in gewisser Weise auch wertvollste archivalische Material, das für die Geschichtswissenschaft von großer Bedeutung ist und in der Vergangenheit außergewöhnlich wichtig für die (verwaltungsmäßig) autonome, wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung von Ljubljana war. Davon zeugt schon die Tatsache, daß man die Urkunden in den vielen Jahrhunderten sorgfältig aufbewahrte und abschrieb und sich auf die verbrieften Rechte noch lange nach deren Ausstellung berief – in einzelnen Fällen sogar bis ins 19. Jahrhundert.

Die ausgewählten Archivalien wurden in einem breiten zeitlichen Rahmen vom Jahr 1320, als Herzog Heinrich den Laibachern das älteste bekannte Privileg der Stadt verlieh (die älteste Urkunde, die im Historischen Archiv Ljubljana verwahrt wird), bis zum Jahr 1782, als Kaiser Joseph II. Ljubljana die jahrhundertealten Rechte und Freiheiten mit dem unheilverkündenden Zusatz bestätigte, daß er oder sein Nachfolger diese auch einschränken oder überhaupt aufheben könne. Nicht lange darauf war es durch die Abschaffung der kommunalen Selbstverwaltung auch tatsächlich dazu gekommen. Und gerade von der kommunalen Autonomie handeln die meisten ausgewählten Urkunden. Ihr Inhalt spiegelt hauptsächlich die Bemühungen der Laibacher Bürger bei der Festigung der kommunalen Selbstverwaltung, bei der Regelung der Stadtgerichtsbarkeit und beim Schutz der kommunalen Wirtschaft, vornehmlich des Handels. In einzelnen Fällen führen die Urkunden auch andere wichtige kommunale Angelegenheiten auf dem Gebiet der Glaubensdinge, der Verteidigung, der Stadtplanung, des Schulwesens, des Gewerbes, der Finanzen, des kommunalen Vermögens u. ä. an.

Da das Privilegienrecht der feudalen Gesellschaft auf dem Prinzip der Verleihung der Privilegien für jede Angelegenheit gesondert, d. h. deren laufenden Lösung oder Bestätigung bereits verliehener Rechte basierte, ist aus dem archivalischen Material

ersichtlich, mit welchen Problemen die Laibacher bei der Durchsetzung ihrer Interessen konfrontiert waren. Diese kreuzten sich häufig mit den Interessen viel stärkerer und größerer Städte bzw. Länder und standen manchmal im krassen Gegensatz auch zu den Vorteilen des heimischen Klerus, des Krainer Adels und der Landbewohner. Auch der Stadtherr und Landesfürst konnte die Laibacher bzw. deren Rechte nicht immer schützen, obwohl er oder seine Vorfahren das feierlich versprochen hatten.

Die Basis des Bestandes an Urkunden (LJU 333), aus dem die ausgewählten, in diesem Buch präsentierten Exemplare stammen, existierte bereits vor der Entstehung des Historischen Archivs. Ursprünglich handelte es sich um eine herkunftsmäßige Gesamtheit kommunaler Privilegien bzw. seltener Urkunden in kommunaler Verwahrung. Durch spätere Ergänzungen entwickelte sich aus dieser herkunftsmäßigen Gesamtheit eine Sammlung. Heute umfaßt der Bestand an Urkunden 284 Archivalien zwischen 1320 und 1896.

Die Sammlung kommunaler Privilegien wurde bis zum 14. Jahrhundert von der Stadtverwaltung aus praktischen verwaltungsmäßig-wirtschaftlichen Gründen verwahrt, und später – seit Beginn der kommunalen Selbstverwaltung – festigten und erweiterten derartige Urkunden die Autonomie. In der Zeit der kommunalen Selbstverwaltung wurden die Privilegien in der Privilegienschatulle verwahrt, die die höchsten Funktionäre der Stadt bei den jährlichen Wahlen ihren Nachfolgern aushändigten. Der Magistrat verwahrte bekanntlich zu Beginn des 17. Jahrhunderts seine Privilegien im Laibacher Dom. Ursprünglich umfaßte die Sammlung viel mehr Privilegien, die mit der Zeit - vielleicht in den Bränden seit dem 14. Jahrhundert - teilweise vernichtet wurden oder auf eine andere Weise in andere Hände gelangten. Aus den Abschriften der kommunalen Privilegien im Privilegienbuch ist ersichtlich, daß sich 8 Originale in das Landesmuseum verirrt – wahrscheinlich durch verschiedene Stadtväter oder Wissenschaftler, die die Sammlungen des Rudolfinums bereichern wollten – und befinden sich heute in der Urkundensammlung des Archivs der Republik Slowenien.

Den zweiten Teil des Bestandes bilden Stiftungsurkunden

verschiedener Institutionen. Die Stadtverwaltung verwahrte solche Urkunden, da sie auf Wunsch der Stifter ein Kontrollrecht bezüglich der Institutionen oder das Vorschlagsrecht bezüglich Geistlicher (Kapläne) hatte oder da der Stifter wünschte, daß die Stiftungsurkunde bei ihr sicher verwahrt wird.

Der dritte Teil sind verschiedene privatrechtliche Urkunden von Bürgern, die sie der Stadtverwaltung aufgrund größerer Sicherheit zur Verwahrung übergaben. Diese waren in einem früheren Zeitraum wahrscheinlich viel zahlreicher als heute.

Den übrigen Teil des Bestandes bilden Urkunden und Diplome verschiedenen Ursprungs, die durch Ankauf von Archivalien in die Sammlung gelangten oder in alten Einbänden von Kodexen entdeckt wurden.

Bei der Entstehung der vorliegenden Publikation wurde versucht, sich an den Grundsatz der größtmöglichen Benutzbarkeit zu halten, um das archivalische Material einem möglichst breiten Interessentenkreis näherzubringen. Dabei wurde nicht nur an die Historiker gedacht, die sich für das veröffentlichte Material aufgrund ihres Fachgebietes interessieren würden, sondern auch an jene, die Geschichte eher als Liebhaberei betreiben. Die chronologisch geordneten Urkunden werden so zweibändig präsentiert. Im ersten Band sind deren Fotografien veröffentlicht und im zweiten Band der Titel der Urkunde (Kennzeichnung des Inhalts, Datum und Ort der Ausstellung), das Regest, die Transkription, die Beschreibung einiger äußerer Eigenschaften (Material, Abmessungen, Zahl der Folien, Siegel) und der Kommentar, der den Hintergrund der Entstehung der Urkunde bzw. die Interessen zu erhellen sucht, die zu deren Ausstellung führten. Am Schluß sind die Arbeiten angeführt, in denen die Urkunde schon veröffentlicht wurde, und eine Auswahl der Literatur, die sich auf die Urkunde bezieht. Die Urkunden sind in Kapiteln gegliedert. Jedes Jahrhundert stellt ein Kapitel dar, das im 2. Band mit einer kurzen Einleitung bzw. mit einer Schilderung der wichtigsten Umstände in Laibach, in Krain und auch im weiteren Umkreis beginnt, insoweit dies die Geschichte der Stadt und des Landes beeinflusste. Die Urkunden wurden so in den Rahmen von Raum und Zeit möglichst genau einzuordnen versucht, da eine bloße, aus dem breiteren Kontext gerissene Veröffentlichung dem Nichtfachmann nicht allzu viel sagen würde.

Bei der Edition der Urkunden wurde am Grundsatz festgehalten, daß in der Transkription die Zeile so wie im Original beginnt und endet. So wird dem Leser die Benutzung der Publikation erleichtert, da er, wenn er beide Bände auf den entsprechenden Stellen aufschlägt, das Original mit der Transkription und wenn nötig Wort für Wort bzw. Buchstabe für Buchstabe überprüfen kann. Die Grundsätze der Transkription wurden so angewendet, daß auch der weniger versierte Leser oder gar ein Anfänger die Frakturschrift möglichst leicht lesen kann – die Abschriften sind mit dem Original identisch, nur die Buchstaben u und v wurden an den nötigen Stellen so geändert, daß sie ihrem tatsächlichen Lautwert entsprechen (z. B. vnnd = unnd, uon = von). Abkürzungen wurden in eckigen Klammern [] erklärt, innerhalb derer sie kursiv gesetzt sind. Schrägstriche // wurden dort verwendet, wo der Text aufgrund der beschädigten, zerstörten oder entfernten Unterlage fehlt, wobei der fehlende Teil ebenso kursiv gesetzt ist. Runde Klammern () wurden zur Darstellung der entsprechenden Klammern im Original beibehalten.

Die Transkriptionen stammen in den meisten Fällen (Urkunde Nr. 1 bis 31, d. h. von 1320 bis 1515) von Dr. Božo Otorepec. Dabei geht es in 29 Fällen um Urkunden, die dieser in seiner Arbeit »Archivalisches Material für die Geschichte von Ljubljana im Mittelalter« bereits veröffentlichte, zwei Urkunden (Nr. 30 vom 1. Januar 1515, Laibacher Privileg über die Vertreibung der Juden, und Nr. 31 vom 20. August 1514, Kriminalgerichtsordnung Kaiser Maximilians) wurden in der genannten Arbeit nicht veröffentlicht. Von Dr. Otorepec stammen auch die Kommentare zu den Urkunden Nr. 12, 18, 20, 22, 28, 29, 30 und 31. Die Kommentare zu den übrigen Urkunden steuerte Dragan Matić bei, der auch die zwischen 1532 und 1782 ausgestellten Urkunden Nr. 32 bis 46 transkribierte.

Es ist zu hoffen, daß diese – in einem derart großen Umfang für den slowenischen Raum noch ziemlich neue – Art der Veröffentlichung historisch bedeutender Urkunden ihren Zweck erreichen, die Fachleute zufriedenstellen, einem Anfänger im Lesen eines älteren archivalischen Materials helfen und das allgemeine Interesse der Öffentlichkeit für derartige Archivalien vergrößern wird.

Abstract

At the time of celebrating the centenary of the foundation of this, the city's oldest cultural institution, in addition to other things, we have also brought out this publication which presents some selected documents in our care. It is the oldest, and in some sense also the most valuable material, which has major significance for the history of science, and was undoubtedly important in the past for the administrative, economic and social development of Ljubljana. The fact that, over the long centuries, the documents have been preserved and transcribed and that the inscribed rights were called upon long after they were issued - in individual cases even into the 19th century - is itself testimony to that.

The chosen documents were issued over a wide time span from 1320, when Duke Henrik awarded the oldest known privileges of Ljubljana (the oldest document which is preserved in the Historical Archives of Ljubljana), to 1782, when Emperor Josef II confirmed the ancient rights and freedoms, with the ominous addition that he or his successors could also reduce or annul them in entirety. Not long afterwards, the abolition of the city's self-government really did occur. The majority of the chosen documents tell precisely of the city's autonomy. Their content reflects for the most part the efforts of Ljubljana's citizens to strengthen the city administration, regulate the city courts and protect the city economy, above all trade. In individual cases, the documents also refer to other important city matters in the fields of religion, defence, urban planning, education, crafts, finance, city assets etc.

Since the law of privilege of feudal society was based on the principle of awarding privileges for each matter individually, i.e., the repeated resolution or confirmation of already awarded rights, the difficulty that the people of Ljubljana had in asserting their interests is clear from the document material. These very often clashed with the interests of great deal stronger and larger cities or provinces, and not infrequently, above all, were in conflict with the interests of the local clergy, Carnolian aristocracy and rural population. Even the lord of the city and provincial duke was not always able to protect the Ljubljana people or their rights, despite the fact that he or his forebears had solemnly promised them these.

The basis of the fund of Documents (LJU 333), from which samples presented in this book have been chosen, existed even prior to the foundation of our institution. At first, it consisted of the originals of the entire city privileges or rare documents in the city's care. As other provenance was later obtained, it developed into a collection. Today, the fund of documents embraces 284 archive units from between 1320 and 1896.

Until the 14th century, the town administration preserved the collection of town privileges for practical administrative-economic reasons, later - from the beginning of the city's autonomy - this kind of document strengthened and supplemented the city administration. During the period of the city's autonomy, the privilege documents were stored in a privilege chest, which the highest city official handed to his successor at the time of the annual elections. It is known, for example, that at the beginning of the 17th century, the town hall stored its privileges in Ljubljana cathedral. The collection originally included many more privileges, which were partially destroyed over the course of time - perhaps in fires in the 14th century onwards - or they fell in some way into other hands. From copies of the town privileges in the privilege book, it is clear that eight of the originals went to the provincial museum - probably through various city fathers or scientists who wanted to enrich the collection of the Rudolfinium - and are today to be found in the collection of documents of the Archive of the Republic of Slovenia.

Another composite part of the fund consists of the founding documents of various institutions. The city preserved such documents because, at the wish of the founders, it had supervisory rights over institutions or rights to provide chaplains, or the founder wished the founding document to be safely preserved in the city.

The third part consists of private-legal documents of citizens, who gave them to the city for storage because of the greater safety. These were probably much more numerous in earlier times than now.

The remaining part of the fund is composed of documents and diplomas of various origin, which came into the collection by purchase from deed material or were discovered in old bound codexes.

In designing the publication, we have attempted to retain the principle of making it as useful as possible, so that the widest circle of people have access to the documentary material. We did not have only historians in mind in this, who are interested in publishing the material for professional reasons, but also those whose interest in history is more amateur. So the documents, which follow a chronological order, are presented in two volumes. In the first are published photographs of them, and in the second, the title of the documents (what it is, date and place of issue), summary, transcript, a description of some of the external properties (material, dimensions, number of folios, seal) and a commentary which attempts to shed light on the background of the creation of the document or the interests which led to it being issued. At the end follows a mention of works in which the document has been published and a selection of literature which refers to the document. The documents are divided into chapters. Each century is represented by one chapter, which is commenced in the second volume with a short introduction, actually an outline of the most important circumstances in Ljubljana, in Carnolia, as well as the wider world insofar as this affected the history of the city and province. So we have attempted as far as possible to set the documents in space and time, since bare publication, torn from the wider context, would not tell the non-professional very much.

In this edition of the documents, we have retained the principle that lines start and finish in the transcript as in the original. Use of the publication is thus made easier for the reader, since - when both volumes are open in the corresponding place - he can check the original with the transcript and each word or letter as necessary as he goes along. The principles of transcription were used such that even a poor reader, or a complete beginner in the reading of Gothic, is enabled easier reading - transcripts are identical to the original, only the letters u and v are changed as necessary to match their actual sound value (e.g., vnnd is transcribed as unnd, uon as von). Abbreviations are placed in square brackets [], within which they are written in italics. Oblique lines // are used where the text is missing because of damaged, destroyed or deleted original, and the missing part is similarly written in italics. Round brackets () have been retained to draw attention to corresponding brackets in the original.

The transcriptions are in most cases (from documents no. 1 to no.

31, i.e., from 1320 to 1515) the work of Dr. Božo Otorepec. In 29 cases, these are documents which Dr. Otorepec has already published in his well-known work »Material from the History of Ljubljana in the Middle Ages«, two documents (no. 30 - 1515, Jan 1, Ljubljana privilege on the expulsions of Jews and no. 31 - 1514, Aug 20, Criminal Code of the Emperor Maximilian) were not published in the cited work. Dr. Otorepec is also the author of commentaries to documents no. 12, 18, 20, 22, 28, 29, 30 and 31. Dragan Matić contributed commentaries to the remaining documents, and also transcribed documents no. 32 to 46, issued between 1532 and 1782.

It is to be hoped that this method - fairly new in such an extent in Slovenia - of publishing the documentary material will achieve its purpose, will satisfy professionals, will assist beginners in the reading of older archive sources, and will increase the general interest of the public in this kind of archive material.

Publikacije s skrajšano verzijo citata, v katerih so bile posamezne listine že objavljene

- Klun, V. C., Diplomatarium Carniolicum, Laibach, 1855 (Klun, Diplomatarium ...)
- Komatar, Fr., Das städtische Archiv in Laibach v: Jahresbericht der K.K. Oberrealschule in Laibach, 1903/1904, (Komatar, Jahresbericht ...)
- Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain, 1854
- Otorepec, Božo, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, III. in IV. zvezek, Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470 oz. 1471–1521, Lj., 1958 in 1959 (Otorepec, Gradivo ...)
- Richter, F. X., Urkunden, als Anhang zu Dr. Richter's Geschichte der Stadt Laibach, v: Klunovem Archiv für Landesgeschichte des Herzogtums Krain, II. und III. Heft, Laibach, 1852 (Richter, Urkunden...)
- Schwind-Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte, Innsbruck, 1895

Literatura

- Archiv für Geschichte von Mühlfeld I, št. 81/8
- Blaznik, Zemljiška gospodstva v Ljubljani in njeni okolici, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, Lj., 1971
- Fabjančič, Vladislav, Gostinska in prehranjevalna obrt, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave III. zvezek, Lj., 1972
- Fabjančič, Vladislav, Ljubljanski sodniki in župani, Rokopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (Fabjančič, Sodniki ...)
- Grafenauer, Bogo, Zgodovina slovenskega naroda, Lj., 1956
- Grafenauer, Bogo, Ljubljana v srednjem veku, Kronika 1963/XI
- Gestrin, Ferdo, Trgovina primorskih mest z zaledjem, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1965
- Gestrin, Ferdo, Oris zgodovine Ljubljane od XVI. do XVIII. stoletja, Kronika 1963/XI
- Gestrin, Ferdo, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Slovenska Matica, Lj., 1991
- Gruden, Josip, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec, 1910
- Jug, Stanko, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik muzejskega društva Slovenije 24, 1943, 1. zvezek
- Jug, Stanko, Turški vpadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku, Zgodovinski časopis 1955
- Kos, Dušan, Posest ljubljanske komende Nemškega viteškega reda, Zgodovinski časopis 1984/38, št. 4
- Kos, Milko, Srednjeveška Ljubljana, Knjižnica Kronike, I. zvezek, Lj., 1955
- Kosi, Miha, Potujoči srednji vek, založba ZRC, v pripravi
- Muchar, Geschichte Steiermarks VII, str. 8
- Otorepec, Božo, Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave III. zvezek, Lj., 1972
- Slokar, Ivan, Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732, Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave III. zvezek, Lj., 1972
- Svetina, Anton, Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja, Iz starejše gospodarske in

- družbene zgodovine Ljubljane, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave II. zvezek, Lj., 1971
- Simoniti, Vasko, Turki so v deželi že, Celje, 1990
 - Valenčič, Vlado, Židje v preteklosti Ljubljane, Ljubljana, 1992
 - Valenčič Vlado, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave, I. zvezek, Lj., 1958
 - Valenčič, Vlado, Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju; Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane, Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega, Razprave, II. zvezek, Lj., 1971
 - Valenčič, Vlado, Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, Kronika 1957/V
 - Vilfan, Sergij, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Lj., 1984
 - Vilfan, Sergij, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani – Ob Henrikovem privilegiju iz l. 1320, Zgodovinski čas VI–VII (1952–1953)
 - Vilfan, Sergij, Zemljiška gospodstva, 30, Gospodstva in imenja, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. del, DZS, Lj., 1980
 - Vilfan, Sergij, Prometni položaj slovenskih dežel in preskrba zahodnih mest (od 14. do 17. stoletja); Zgodovinski časopis 1983/37, št. 1-2
 - Vilfan, Sergij, Gospodarska funkcija zemljiških gospodstev in vplivi na njihov razvoj, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. del, DZS, Lj., 1980
 - Vilfan, Sergij, Pravna zgodovina Slovencev, Lj., 1961
 - Vrhovec, Ivan, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj., 1886*
 - Vrhovec, Ivan, Meščanski špital, Letopis Slovenske matice za l. 1898
 - Zwitter, Fran, Starejša kranjska mesta in meščani, Lj., 1929 (Zwitter, Starejša ...)
 - Žontar, Josip, Zgodovina mesta Kranja, Kranj, ponatis 1982
 - Žontar, Josip, Villach und der Südosten, Zur Geschichte der wirtschaftlichen und verwandschaftlichen Beziehungen Villachs und seiner Bewohner zu Krain, dem Küstenlande und Kroatien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, 900 Jahre Villach, Villach, 1960
 - Žontar, Jože, Ljubljana v 18. in prvi polovici 19. stoletja, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, Lj., 1984
 - Žontar, Jože, Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848, poglavje Lokalna oblastva (str. 89), v: Priročniki in karte o

organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Band 15, Graz – Klagenfurt – Ljubljana – Gorizia – Trieste, 1988

– 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Lj., 1958, str. 83

Krajevni indeks

- Aachen 6, 135, 137
Albanija 52
Alpe 137
Augsburg 85
Avstrija 12, 14, 100, 125
- Bavarska 137**
Beljak 36
Benetke 11, 14, 24, 30, 33, 36, 76, 78, 124
Bergamo 149
Bistra 41
Bosna 33, 51, 52
Bozen 37
Brabant 100
Burgundija 100
- Cahe/Aachen 137
Carniolia 126
Celje 11, 35, 186
Celovec 12, 78, 142, 185
Ciper 124
Crain/Kranjska 7
- Čedad 11, 105
- Dalmacija 100, 121, 124
Dolenjska 54
Dunaj 7, 12, 14, 19, 24, 29-31, 36, 55, 59, 76, 77, 105, 143, 147, 151, 161, 171, 175
Dunajsko Novo mesto 25, 33, 39, 47, 51
- Evropa 11, 77, 78
- Ferrara 125
Furlanija 11, 12, 105, 121, 124
- Germanija 100
Gmunden 91, 101
Gorenjska 54, 58
Gorica 77, 142, 161
Gorizia 186
- Gradec 12, 17, 18, 33, 45, 57, 78, 127, 131, 151, 170, 177
Graz 186
- Hrvaška 24, 30, 76, 115, 124**
Hrvaška krajina 121, 124
Hrvatska 30, 100, 115
- Ig 65**
Innsbruck 12, 63, 68, 103, 185
Istra 124
Italija 24, 30, 76, 84, 88, 125, 149
- Judenburg 36, 78**
- Kamnik 13, 45, 63, 65, 71**
Kelmorajn/Köln ob Renu 137
Klagenfurt 186
Klosterneuburg 27
Kočevarje 33, 58, 75
Köln 137
Kolpa 54
Koper 11
Koroška 14, 23, 24, 30, 36, 58, 77, 186
Kozarje 153, 159
Kozarsko imenje 151
Krain 185, 186
Kranj 45, 63, 65, 71, 135, 137, 142, 186
Kranjska 7, 13, 17, 18, 24, 30, 33, 36, 37, 43, 44, 46, 52, 54, 58, 63, 65, 67-71, 74, 75, 77, 101, 103, 105, 121, 124, 125, 130, 149, 151, 161, 185, 186
Kras 24, 58, 121
Kroatien 186
Krško 11, 58
Küstenlande 186
- Laibach 117, 149, 185
Landol 35, 36
Linz 67-69
- Ljubljana 5-8, 10-16, 18-20, 25, 26, 33, 34, 37-39, 41, 43, 45, 47, 50-55, 57-63, 65, 68, 70, 71, 75-78, 81, 84, 89-91, 99-101, 103, 105, 107, 112, 113, 115, 120, 121, 125-127, 130, 131, 135, 137, 139, 142, 146, 151-153, 159, 171, 175, 180, 185, 186
Ljublanica 41, 56
Lož 58
- Mainz 22
Maribor 11, 30
Mirna 21
- Nemčija 137
Notranja Avstrija 77
Nürnberg 68, 89
- Oglej 11
Ogrska 13, 14, 24, 30, 76, 77, 100, 115, 125
Ostrovica 37, 43, 45
Oudendarde 89, 113
- Pazinska knežija 77**
Piran 11
Pivka 121
Planina 36
Porenje 137
Postojna 36
Postojnska vrata 36
Primorje 11, 77, 186
Primorska 58, 185
Ptuj 11, 29, 30, 76
- Radovljica 33, 58**
Raščica 54
Regensburg 53
Ren 137
Ribnica 33, 75
Rim 78, 137

Salzburg 137
San Daniel 11
Sava 151
Savinjska dolina 54
Selo pri Ljubljani 149
Semmering 24, 30
Senj 76
Sisak 185
Slavonija 125
Slavonska krajina 124
Slovenija 5, 7, 11, 12, 185
Slovensko 9, 68, 78, 170
Spodnja Avstrija 77
Sredozemsko morje 33
Stams 61
Steiermark 185
Sterzing 15
Strmica 36
Studeno 36
Sveto rimsko cesarstvo 13

Šentvid 142
Šmarje 65
Špital na Koroškem 23
Štajerska 14, 23, 24, 30, 58, 77,
177, 186

Tirolska 77
Tranča 146
Trier 137
Trieste 186
Trst 11, 77, 161
Tržič 142

Videm 11
Videm/Udine 11, 105
Villach 186
Vinica 54
Vipava 58
Višnja Gora 58, 63
Vojna krajina 77
Vrhnika 142
Vzhodne Alpe 36, 77

Württemberg 137

Zagreb 76

Zgornja Avstrija 77, 105

Osebni indeks

- Albreht 29, 65, 68, 115
Andechs 13
Aškerc 6
Attems, Friderich 143
Auersperg 146
Auersperg, Herbert 124
Auersperg, Herbert von 121
- Bernheim 9
Blaznik 185
Bohorič, Adam 78
Brandt 9
- Celjski 33, 36
Cergolj, Franc 149
Chursner, Mathes de 115
Codelli 79, 159, 161, 170
Codelli, Auguštín 161, 170
Codelli, P. A. 161
Codelli, Peter Anton 147, 149, 151, 161, 170
- Črnoml, Martin 45
- Dalmatin, Jurij 78
Devinski 13
Dolničar 125
Dular, Jurij 79
- Ernest 37, 39, 41
Ernest Železni 33, 76
Ernst 35, 78
- Fabjančič 185
Fabjančič, Vladislav 185
Ferdinand 58, 77, 78, 125, 127, 130, 131, 133, 180
Ferdinand I. 10
Ferdinand II. 125, 139, 149
Ferdinand III. 139, 149
Fichtenau 9
Friderik 42, 45, 50, 52-54, 68, 70, 105
Friderik Mlajši 45, 65
Friderik II. 22, 60
- Friderik III. 33, 47, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67-69, 77, 112, 115
- Gestrin, Ferdo 185
Goriško-Tirolski 12
Grafenauer, Bogo 185
Gruber 151
Gruden, Josip 185
- Habsburžani 11, 13, 14, 16, 24, 33, 36, 76-78, 125
Hawgenrewter, Jurij 39
Henrik 6, 15, 16, 180, 186
Henrik Goriško-Tirolski 11
Henrik Koroški 105
Herman Celjski 35
Herman II. 33
Hren 6, 125
Hren, Tomaž 130
- Ishak beg 54
- Jacobus scolasticus Laybacensis 41
Jelovšek 152
Jost 45
Jožef II. 6, 137, 151, 175
Jug, Stanko 185
- Karel 11, 16, 77, 78, 139, 180
Karel Veliki 137
Karel VI. 151, 161, 170
Klun 180, 185
Klun, V. C. 185
Klun, Vincenc Ferreri 180
Kocbek, E. 9
Kolon Svibenjski 21
Komatar, Fr. 185
Kopač, Janez 5
Korvin, Matija 52, 58, 68, 77
Kos, Dušan 185
Kos, Milko 41, 185
Kosi, Miha 185
Kovač, K. 12

- Kraig, Konrad von 26
Kreig, Konrad von 27, 28
Krelj, Sebastijan 78
Krist 101
Kristus 9, 10
- Leopold 21, 23, 25-28, 115, 139,
142, 143, 149
Leopold Avstrijski 21, 25
Leopold I. 139, 143, 147, 149
Linhart, Anton Tomaž 152
Luksemburžani 33
Luther 78, 125
- Maksimilijan 8, 77, 78, 81, 84, 90,
91, 99, 100, 105, 112, 113,
115, 120, 180
Maksimilijan I. 10, 75, 81, 85, 89,
103, 113
Maksimilijan II. 124, 139
Marija 137
Marija Terezija 151, 171, 174
Matić, Dragan 5, 8
Matija 149
Metzinger 152
Muchar 185
Müllner 149
- Nicla, maister, der czu den cziten
schulmeister da waz 41
Nicolaus scolasticus 41
- Ortenburžani 33
Otokar II. 13
Oton 16
Otošec 8, 185
Otošec, B. 105
Otošec, Božo 5, 8, 12, 101, 185
- Peter, maister, der schulmaister
und purger daselbs 41
Peter, šolmošter 41
Peter, učitelj 41
Pohlin, Marko 152
Přemisl, Otokar II., 13
- Radics 6
Rainer, Jörg 51
Ramung, Jakob 25, 26
Rernberg, Janez pl. 142
Richter 185
Richter, F. X. 185
Robba 151
Rudolf 17, 18, 20
Rudolf I. Habsburški 13
Rudolf II. 149
Rudolf IV. 14, 17, 19, 20
- Schawnnberg, Ulrich 51
Schell, Jakob 149
Schell, Jakob pl. Schellenburg 149
Schellenburg, Jakob pl. 151
Schilling 159
Schönleben 7, 126
Schönleben, Ludvik 142
Schwind-Dopsch 185
Selim II. 124
Serntein, V. 101
Sigismund 77
Sigismund Luksemburški 33
Simoniti, Vasko 186
Skenderbeg, Jurij 52
Slokar, Ivan 185
Spanheimi 13
Stadek, Levtold von 17
Storki, Janez 135
Sulejman II. 124
sv. Elizabeta 78
sv. Ambrož 137
sv. Avguštin 137
sv. Ciril 135, 137
sv. Florijan 146
sv. Gregorij 137
sv. Hieronim 137
sv. Metod 135, 137
sv. Nikolaj 34, 39, 41, 142, 161
sv. Peter 41
Svetina, Anton 185
- Šorn 135
Šorn, Matija 135
- Thurn-Valsassina 159
Trpin, Drago 8
Trubar 78
Trubar, Primož 78
Turjaški 13
- Ulrik 37, 41, 42
- Valenčič, Vlado 186
Valvasor 7, 26
Vilfan 120
Vilfan, S. 60
Vilfan, Sergij 186
Viljem 31, 32
Viljem Turjaški 71, 75
Virida 27, 28
Virida Milanska 26
Vitovec, Jan 33
Vladislav 77
Vodnik, Valentin 152
Vrhovec 120
Vrhovec, Ivan 186
- Waschengyl, Jorg der 7
Waschengyl, Rehcz der 7
- Zois, Michelangelo 151
Zwitter 18, 186
Zwitter, Fran 186
- Žontar, Josip 186
Žontar, Jože 186

Kazalo

Uvodna beseda	5
Predgovor	6
Listine kot zgodovinski vir	9
Ljubljana v 14. stoletju	13
◆ Listina št. 1	15
1320, julij 31., Sterzing	
<i>Privilegij vojvode Henrika za Ljubljano glede plačevanja davkov in izvršbe za zavarovanje</i>	
◆ Listina št. 2	17
1360, februar 20., Gradec	
<i>Vojvoda Rudolf IV. ukazuje kranjskemu glavarju, naj odpravi neobičajne ceste</i>	
◆ Listina št. 3	19
1364, oktober 24., Dunaj	
<i>Vojvoda Rudolf IV. podeli ljubljanskemu mestnemu sodniku pravico krvnega sodstva nad podložniki komende</i>	
◆ Listina št. 4	21
1369, julij 8., Št. Vid	
<i>Vojvoda Leopold zapoveduje odpravo mitnice pri Mirni</i>	
◆ Listina št. 5	23
1376, september 30., Špital na Koroškem	
<i>Trgovski privilegij vojvode Leopolda</i>	
◆ Listina št. 6	25
1383, februar 7., Dunajsko Novo mesto	
<i>Vojvoda Leopold zapoveduje notranjemu svetu in meščanom Ljubljane izvolitev mestnega sodnika</i>	

◆ Listina št. 7	27
<i>1383, februar 16., Klosterneuburg</i>	
<i>Vojvoda Leopold potrdi ljubljanskim meščanom prosto volitev sodnika</i>	
◆ Listina št. 8	29
<i>1389, november 9., Dunaj</i>	
<i>Trgovski privilegij vojvode Albrehta</i>	
◆ Listina št. 9	31
<i>1397, maj 9., Dunaj</i>	
<i>Vojvoda Viljem določa, komu je odgovoren mestni sodnik</i>	
Ljubljana v 15. stoletju	33
◆ Listina št. 10	35
<i>1406, februar 1., Celje</i>	
<i>Grof Herman Celjski piše vojvodi Ernstu glede pobiranja mitnine pri Landolu</i>	
◆ Listina št. 11	37
<i>1416, junij 20., Bozen</i>	
<i>Nadvojvoda Ernst naroča deželnemu glavarju, da morajo plemiči vzdrževati svoje hiše v Ljubljani</i>	
◆ Listina št. 12	39
<i>1418, marec 22., Dunajsko Novo mesto</i>	
<i>Nadvojvoda Ernst dovoli obnovitev šole pri cerkvi sv. Nikolaja</i>	
◆ Listina št. 13	43
<i>1428, februar 9., Ljubljana</i>	
<i>Deželni glavar Ulrik, točaj z Ostrovice, opominja duhovščino, naj ne pomaga kmetom pri nedovoljenem trgovanju</i>	

- ◆ Listina št. 1445
1433, februar 13., Gradec
Vojvoda Friderik Mlajši prepove obrt in trgovino na deželi

- ◆ Listina št. 1547
1450, maj 7., Dunajsko Novo mesto
Kralj Friderik III. določa sodne kompetence mesta nad podložniki Komende

- ◆ Listina št. 1651
1463, julij 5., Dunajsko Novo mesto
Cesar Friderik III. zapoveduje okoličanom Ljubljane, naj na poziv pridejo pomagat utrjevati mesto

- ◆ Listina št. 1753
1471, julij 5., Regensburg
Cesar Friderik III. ukazuje porušiti hiše v ljubljanskem predmestju

- ◆ Listina št. 1855
1477, maj 8., Dunaj
Cesar Friderik III. dovoli do nadaljnjega pobirati mostnino

- ◆ Listina št. 1957
1478, januar 27., Gradec
Cesar Friderik III. dovoljuje meščanom sekati les v okoliških gozdovih

- ◆ Listina št. 2059
1482, junij 17., Dunaj
Cesar Friderik III. ukinja azil za zločince

- ◆ Listina št. 2161
1485, julij 9., Stams
Cesar Friderik III. omejuje pristojnosti zunanjega sveta

◆ Listina št. 2263
<i>1488, marec 7., Innsbruck</i>	
<i>Cesar Friderik III. prepove kmečko obrt in trgovanje</i>	
◆ Listina št. 2367
<i>1491, maj 14., Linz</i>	
<i>Cesar Friderik III. opozarja, da so za meščane pristojna mestna sodišča</i>	
◆ Listina št. 2469
<i>1491, maj 14., Linz</i>	
<i>Cesar Friderik III. zapoveduje plemstvu, naj opusti trgovanje z živino, vinom in žitom</i>	
◆ Listina št. 2571
<i>1492, marec 23., Ljubljana</i>	
<i>Kranjski deželni glavar Viljem Turjaški objavlja sporazum glede trgovine in obrti na podeželju</i>	
◆ Listina št. 2675
<i>1496, avgust 13., s. l.</i>	
<i>Kralj Maksimilijan I. naroča deželnemu glavarju in vicedomu, naj skrbi, da bodo trgovci uporabljali cesto skozi Ljubljano</i>	
Ljubljana v 16. stoletju77
◆ Listina št. 2781
<i>1503, avgust 14., s. l.</i>	
<i>Kralj Maksimilijan I. naroča, naj tuji trgovci obvezno skladiščijo blago v Ljubljani za šest tednov</i>	
◆ Listina št. 2885
<i>1510, april 4., Augsburg</i>	
<i>Cesar Maksimilijan I. prepoveduje trgovanje tujih trgovcev in kramarjev na podeželju</i>	

- ◆ Listina št. 2989
 1513, avgust 4., Oudenarde (na Flamskem)
*Cesar Maksimilijan I. prepove Ljubljančanom uvoz
 nürnberških izdelkov*

- ◆ Listina št. 3091
 1514, avgust 20., Gmunden
*Cesar Maksimilijan I. izdaja kriminalni sodni red za
 Ljubljano*

- ◆ Listina št. 31103
 1515, januar 1., Innsbruck
*Cesar Maksimilijan I. podeljuje Ljubljani privilegij o
 izgonu Židov*

- ◆ Listina št. 32107
 1532, s. d.
Ljubljanska mitninska tarifa

- ◆ Listina št. 33113
 1535, junij 19., Ljubljana
*Cesar Maksimilijan I. izdaja odredbe o nakupu krzna v
 Ljubljani*

- ◆ Listina št. 34117
 1545, s. d.
*Red mestne pravde (Gemainer Stat Laibach Statrechts
 Ordnung)*

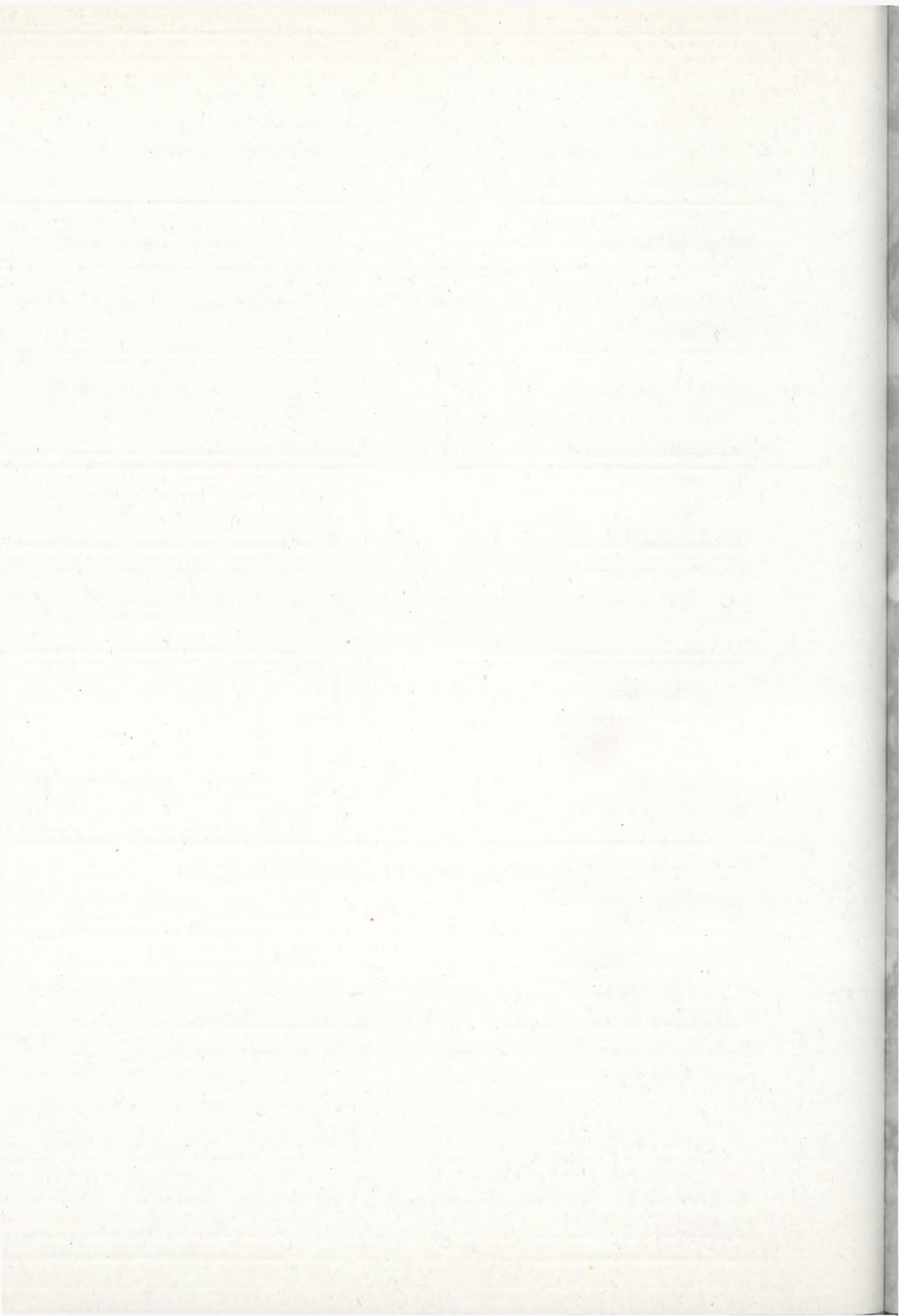
- ◆ Listina št. 35121
 1571, januar 24., Ljubljana
*Poziv Herberta von Auersperga, kranjskega deželnega
 glavarja in poveljnika hrvaške krajine za priprave na boj
 proti Turkom*

- ◆ Listina št. 36125
 1600, maj 18., Gradec
*Nadvojvoda Ferdinand potrjuje privilegije mesta
 Ljubljane*

Ljubljana v 17. stoletju	129
◆ Listina št. 37	131
1609, februar 20., Gradec	
<i>Nadvojvoda Ferdinand dovoli izgon tujih krošnjarjev iz Ljubljane</i>	
◆ Listina št. 38	135
1625, avgust 18., Ljubljana	
<i>Mesti Ljubljana in Kranj prezentirata duhovnika na oltar sv. Cirila in Metoda v Aachnu</i>	
◆ Listina št. 39	139
1660, september 6., Ljubljana	
<i>Cesar Leopold I. potrdi privilegije mesta Ljubljana</i>	
◆ Listina št. 40	143
1661, oktober 6., Dunaj	
<i>Cesar Leopold I. potrdi rokodelski red ljubljanskih pekov</i>	
◆ Listina št. 41	147
1689, januar 24., Dunaj	
<i>Cesar Leopold I. podeli Petru Antonu Codelliju privilegije za banko in veletrgovino</i>	
Ljubljana v 18. stoletju	151
◆ Listina št. 42	153
1725, november 29., Ljubljana	
<i>Prodaja deželnoknežjih posesti mestu Ljubljana</i>	
◆ Listina št. 43	161
1727, avgust 20., Dunaj	
<i>Cesar Karel VI. potrjuje fidejkomis Auguština Codellija</i>	
◆ Listina št. 44	171
1747, julij 29., Dunaj	
<i>Cesarica Marija Terezija dovoli ustanovitev zastavljalnice v Ljubljani</i>	

◆ Listina št. 45	175
<i>1782, oktober 8., Dunaj</i>	
<i>Cesar Jožef II. potrjuje privilegije mesta Ljubljane</i>	
◆ št. 46	179
<i>Druga polovica 16. stol. (po l. 1566)</i>	
<i>LJU 488, COD XXV, knjiga št. 1 Ljubljanska</i>	
<i>privilegijska knjiga – prva stran</i>	
Zusammenfassung	181
Abstract	183
Publikacije s skrajšano verzijo citata, v katerih so bile posamezne listine že objavljene	185
Literatura	185
Krajevni indeks	187
Osebni indeks	188
Kazalo	189

POPRAVEK:

Na 11. strani bi moralo na začetku 7. vrstice levega stolpca namesto v Ogleju pisati v Celju.

ISBN 691-6247-02-6

9 789616 247023